NAZIONALE
BIBLIOT. VITT. EMANUELE
1
35 - E
20
ROMA

Fd 264 A

Digitized by Google

Digitized by Google

LEONARDI BRUNI

ARRETINI

EPISTOLARUM

PARS SECUNDA.

Digitized by Google

LEONARDI BRUNI
ARRETINI
EPISTOLARUM
LIBRI VIII

AD FIDEM CODD. MSS. SUPPLETI, ET CASTIGATI
Et pluſquam XXXVI. Epiſtolis, quae in Editione quoque Fabriciana deerant, locupletati

RECENSENTE

LAURENTIO MEHUS

ETRUSCAE ACADEMIAE CORTONENSIS SOCIO,
Qui Leonardi Vitam ſcripſit, Manetti, & Poggii Orationes praemiſit, Indices, Animadverſiones, Praefationemque adjecit, Librumque Nonum, ac Decimum in lucem protulit.

ACCESSERE

Ejuſdem Epiſtolae Populi Florentini nomine ſcriptae nunc primum ex Codd. MSS. in lucem erutae.

PARS SECUNDA.

FLORENTIAE. MDCCXXXXI.
EX TYPOGRAPHIA BERNARDI PAPERINII.

Sumptibus Joſephi Rigaccii.
SUPERIORUM PERMISSU.

Digitized by Google

ILLUSTRISSIMO, ET REVERENDISSIMO DOMINO

D. ALBERICO
COMITI ARCHINTO
ARCHIEPISCOPO NICAENO
APUD MAGNUM ETRURIAE DUCEM
PONTIFICIO LEGATO,
ec. ec. ec.

LAURENTIUS MEHUS FELICITATEM.

QUis miretur, ILLUSTRISSIME, & REVERENDISSIME PRAESUL, quod Tutelae Tuae alteram harum epiſtolarum

Digitized by Google

partem commendare, Tuoque patrocinio tutari, atque ornare auſus ſim? Tu enim is es, qui non ſolum vel paterno ſplendore, vel avita Proavorum Tuorum amplitudine praefulges; verum etiam omnibus & litterarum praeſidiis, & diſciplinarum inſtitutis auctus omnium oculos in Te convertis. Et quidem nullos exiſtimo adeo hoſpites in litteris verſari, ad quorum aures Archintaei Nominis gloria non pervenerit, cujus e Stirpe tamquam ex equo Trojano innumeri Heroës prodierunt, quorum partim ingenii praeſtantia, partim magnitudine rerum geſtarum illuſtres fuerunt. Neque vero, Praesul Amplissime, id mihi negotii datum credidi, ut ve-

tuſtiſſimam Florentiſſimae Tuae Familiae originem ab ultimis uſque Langobardorum Regibus repetita memoria producerem, vel Anselmi Archinti munificam pietatem, vel Manfredi piiſſimam liberalitatem, vel Hieronymi eximiam in jure ſcientiam, vel Philippi ſummam apud Principes exiſtimationem, ac gratiam referrem. Congerant ſane haec, & in avitis hujuſmodi praeconiis ſe jactent, qui alienae laudis indigum commendant. Unum tamen & quidem recentiorem ex Progenie Tua nominare fas ſit, Josephum puta Archintum Eminentiſſimum Sanctae Romanae Eccleſiae Cardinalem, qui cum apud Magnum Etruriae Ducem eodem, quo

Tu nunc emines, Oratoris munere fungeretur, nihil ſibi deeſſe oſtendit vel humanitatis ad gratiam, vel conſilii ad res bene gerendas, vel ingenii ad utriuſque linguae, & ſacrarum litterarum perveſtigationem. Quid quod & CAROLUS ARCHINTUS ampliſſimus Pater Tuus in multiplicibus, ſubtilibuſque diſciplinis verſatus eſt, & harum quoque artium gloria effloruit, ita ut omnem liberaliſſimorum ſtudiorum varietatem, & reconditarum diſciplinarum paene infinitam vim capaci mente comprehenderit. Sed quid ego haec, PRAESUL AMPLISSIME, in laudem Tuam commemorem? Quum Te magnum ARCHINTAEI SANGUINIS incrementum, Te inquam pro-

pria

pria cumulatum virtute intueri praeſentem, ac ſubſpicere liceat? Adeo ſimili effictus es ingenio, ut qui Te unum novit, omnes ARCHINTAEORUM HEROUM virtutes noverit. Nihil dicam de pietate, nihil de prudentia, nihil de litterarum latinarum peritia, quas ſemper cum graecis conjunxiſti, nihil de Hiſtoriae Eccleſiaſticae cognitione, in quam etiam nunc vehementiſſime incumbis. Praetereo etiam graviſſima Eccleſiae munera, quibus a Summis Pontificibus cohoneſtatus & honorificentiſſime functus es, & ſapientiſſime fungeris. Excitat me, atque alio abripit incredibilis ille Tuus in literas amor, atque adſiduum de his benemerendi ſtudium, quod

Tibi cum Majoribus Tuis commune eſt, idemque me allicit, ut favorem Tuum, ac patrocinium ſupplex ambiam. Praeterea cum in his, quas Tibi ſiſto, Epiſtolis de veteri etiam Mediolanenſis Urbis celebritate, origine, ac vetuſtate tractetur, cui potius hunc libellum conſecrem, quam Tibi Praesul Amplissime, qui non ſolum maximum es ejuſdem Urbis ornamentum, verum etiam ex ea Stirpe prognatus, quae adeo praeclare de eadem civitate promerita eſt? Excipe igitur hilari vultu hoc obſequii mei monumentum, quod Tibi, ampliſſimaeque Domui Tuae dulciſſimo Muſarum domicilio venerabundus offero, dum longaevam Tibi vi-

tam

tam, atque uberrima Virtutum Tuarum praemia in publicam Fidei, ac literarum utilitatem a Deo Opt. Max. precor.

Dabam Florentiae VIII. Kal. Auguſti MDCCXXXXI.

CAN-

CANDIDO LECTORI

LAURENTIUS MEHUS
S. P. D.

H*Abes*, *Lector Benevole*, *alterum volumen Epiſtolarum* Leonardi Arretini, *in quo praeter illas*, *quae jam editae circumferebantur*, *leges librum nonum*, *ac decimum*, *qui numquam publicam lucem adspexere*. *Primum ex his nosmetipſi exſcripſimus ex Codice Chartaceo humaniſſimi Viri* Ludovici Gualtierii, *quem in prioris voluminis proëmio perperam* Julium *nuncupavimus*, *quique ampliſſimam poſſidet collectionem Codd. MSs.*, *qui ad Etruriae noſtrae hiſto-*

riam

riam pertinent. Alterum vero exſcriptum ad nos Arretio tranſmiſit Marius Florus *Patricius Arretinus, ac pro ſua humanitate nonnullas alias diverſorum ejuſdem ſeculi ſcriptorum epiſtolas adjunxit. Pollicitus eram in Epiſtola ad Lectorem primo volumini praefixa pag. XV. editurum me* Leonardi Arretini epiſtolam ad doctum juvenem Marraſium Siculum, *quae ita inciperet:* Nuper ſuaviſſime Marraſi cum apud quosdam praeſtantiſſimos juvenes, &c. *eamque jam deſcripſeram ex Codice Chartaceo Illuſtriſſimi, & Reverendiſſimi Marchionis* Gabrielis Riccardii *ampliſſimi Florentinae Eccleſiae Subdecani, qui humaniſſime annuit, ut ex privata ſua Bibliotheca longe praeſtantiſſima quicquid in rem noſtram ſit excerperem, atque in publicum commodum proferrem. Sed cum, hanc quam diximus, epiſtolam ſedulo perpenderem, in eaque de Batrachomyomachiae vulgo Homericae traductione hexametro verſu facta tractari animadverterem, deprehendi non eſſe* Leonardi, *ſed* Caroli Arretini, *qui Batrachomyomachiam e graeco tranſtulit, eademque epiſtola verſioni ſuae praefixa* Marraſio Siculo *inſcripſit, atque illa verſio tum in multis Bibliothecarum MSs. Codicibus adſervatur, tum typis deſcripta jamdiu prodiit, ut oſtendit praeſtantiſſimus Annalium Typographicorum parens* Michaël Maittaire. *Hanc itaque nos abire juſſimus, aliam-*

que

que produximus ex Cod. Membranaceo illius quem modo laudavimus, ac propter pietatem, eruditionem, humanitatem, atque in literas amorem numquam ſatis laudandi Marchionis Gabrielis Riccardii, *quae ita inſcribitur*: Leonardi Arretini Epiſtola contra detractores ſuos ad Johannem Nicolam Veronenſem Clariſſimum ex equeſtri ordine virum incipit feliciter. *Initium ita ſe habet:* Admiratum dixiſti doctum quemdam virum, &c. *Hanc epiſtolam excipiunt nonnullae aliae Populi Florentini nomine ad Concilium Baſileenſe conſcriptae, in quibus Patres adhortatur, ut Concilium Florentiam transferant, ac malevorum voces, qui id inhibere conabantur, retundit. Paucas vero e multis excerpſimus tamquam ſpecimen ampliſſimae collectionis, quam tibi exhibebimus, cum plus otii nanciſcemur. In aliquibus MSs. Codicibus repertum a nobis eſt opuſculum quoddam, quod hunc titulum praeſeferebat:* Leonardi Arretini de ſtudiis & litteris ad illuſtrem Dominam Baptiſtam de Malateſtis; *de quo* Leonardi *noſtri opera recenſentes plura in ſuperioris voluminis* Artic. XIII. pag. LX. *diſſeruimus. At in nonnullis Codd. non* opuſculum, *ſed* epiſtola *nuncupatur, at praeter alios habet Codex Cl. Viri* Jacobi Facciolati, *in quo legere eſt:* Ad Dominam Baptiſtam de Malateſtis de generibus ſtudiorum

Leo-

Leonardi viri eloquentis Epiſtola; *ut idem vir Celeb. maximum Patavini Lycei ornamentum nuper ad me ſcripſit. Sed quum in pluribus voluminibus manu exaratis* opuſculum, *non* epiſtola *inſcribatur*, & Leonardi *ſcripta enumerans hoc tamquam diverſum ab epiſtolis ſejungat* Jannotius Manettus, *nullum in hac epiſtolarum collectione locum ei reliquimus*. De Leonardi *vero ſcriptis multa in ſuperiore volumine diximus. Lubet nunc eam partem percurrere, ac nonnulla adjungere, quae vel omiſſa a nobis, vel perperam tradita fuerunt. Itaque in* Epiſt. ad Lectorem pag. V. *animadvertimus Editionem Epiſtolarum* Leonardi *noſtri, quae an.* 1472. *prodiit, praetermiſſam fuiſſe a Cl.* Maittairio *in* Annal. Typographicis. *Id de prima eorumdem Annalium editione intellige. Nam in ea, quam ille vir praeſtantiſſimus altera vice curavit, earumdem epiſtolarum an.* 1472. *editarum mentio ſit, ejuſque editionis etiam meminerat ampliſſimus S. R. Eccleſiae Cardinalis* Angelus Maria Quirinus *non tam Sacra Purpura, quam eximia, qua praefulget, eruditione Eminentiſſimus pag.* LIII. *Aurei Operis, in quo* variae Literaturae Brixianae ſpecimen *ab oculos ponit*. Pag. XIX. *produximus particulam Epiſtolae* Alamanni Lunae *ad* Jannotium Manettum; *ubi pro* Alamanni, *reponendum* Nicolai Lunae. Pag. XXXI. *ſeq.* *ani-*

madvertimus contra Fabricium *in Cod. Regio*, *quem adfert* Labbeus, *ſejungendum eſſe* Jacobum Angelum *a* Rinuccino. *Nunc adde*, *quod* Jacobus Angelus *eſt* Jacobus *Angeli filius a Scarparia*, *de quo* Blondus *in* Ital. Inluſtr. *haec habet*. Primum Regionis Mugellanae oppidum eſt via Bononienſis Scarparia Jacobo ornata Angeli filio, cujus graece latineque doctiſſimi exſtat M. Tullii Ciceronis vita in latinitatem luculenter traducta. *Ita* Blondus. Multi nominis virum Jacobum Angelum Florentinum in Mathematicis doctiſſimum *hunc appellat* Jo: Andreas *Alerienſis Epiſcopus in* Epiſt. ad Paulum Secundum *Straboni praefixa*, *quam in* Append. ad Vindicias ejusdem Pontificis pag. 253. ſeq. *recudendam nuper curavit Eminentiſſimus* Quirinus. Pag. LII. *ubi agitur de Libello*, *quem* de Republica Florentinorum *graece ſcripſit*, *praetermittendum non eſt*, *quod etiam Vir Clariſſimus* Leo Allatius *hoc opuſculum ex Codicibus MSS. deſcripſerat*, *idemque a ſe verſum edere decreverat in primo* Variorum Antiquorum *Volumine*, *ut non ſolum* Tom. X. Bibl. Graecae pag. 410. *nos docet* Fabricius, *ſed ipſemet* pag. 178. Apum Urbanarum *de ſe teſtatur*. *Sed quamvis excerpta quaedam ex primo* Variorum Antiquorum *volumine ann.* 1641. *edidiſſet* Allatius, *noſtri tamen Scriptoris opuſculum in pu-*

blicam lucem numquam protulit. Pag. LV. *Innuimus* in Plut. LXI. Bibl. Laurentianae Cod. Chart. num. 1. *adſervari Hiſtoriam de* Bello Gothorum *ab anonymo Italice converſam. Nunc interpretis nomen accipe, quod reperimus in Cod. Chart. ampliſſimi Marchionis, & Subdecani* Gabrielis Riccardii, *ubi haec leguntur*: Proëmio di Meſſer Leonardo di Franceſco Bruni da Arezzo ſopra il Libro de Bello Gotthorum compoſto da lui al Reverendiſſimo in Chriſto Padre Meſſer Giuliano Chardinale di Santo Agniolo & poi vulgharizzato per Bernardo di Ser Franceſco di Bartolo di Vanni Nuti. *Initium hujuſmodi eſt*. Benche a me molto più giochondo ſarebbe ſtato referire la felicità, che i danni di ytalia, niente di meno perchè, ec. *Pag. LXI. ſuſpicabamur Librum* de inſtitutione, *vel ut in aliis MSs. Codd. legitur*, de ingenuis moribus adoleſcentium ad Ubertinum Carrarienſem *non eſſe* Leonardi Arretini, *ſed* Pauli Vergerii *Senioris. Quod ita ſe habere mihi per litteras ſignificavit vir Cl.* Joſephus Antonius Saxius, *ac me monuit in* Cod. membr. Bibliothecae Ambroſianae *adſervari opuſculum* de ingenuis moribus, *in quo tam initio, quam ad calcem ſublatum fuit auctoris nomen, ubi haec leguntur*: Explicit de ingenuis moribus . . . . : Viri peritiſſimi Ferrariae. *Principio vero MSs.*

Co-

Codicis haec ſunt: Licet abraſum fuerit Scriptoris, ſive mavis auctoris nomen, fuit tamen Ferrarienſis, ut conſtat ex calce. *Paulo infra ab alia manu additur*: Credo eſſe Leonardum Aretinum: *ſed ſubjungitur ab altera*: non: ſed Petrus Paulus Vergerius Juſtinopolitanus. *In eadem* Ambroſiana Bibliotheca *extat alius Codex Chartaceus, qui varia* Leonardi *opera continet, & inter haec legitur opuſculum* de ingenuis moribus ad Ubertinum *nullum auctoris ſui nomen praeſeferens. Is autem, qui Codicem recenſuit, ejusdem Initio ſcripſit* de ingenuis moribus ad Ubertinum. *Oſcitantis vero manus adjunxit* Leonardi Aretini, *quod ineptum eſt, cum nihil certius unquam ſit, quam hunc libellum* a Vergerio *fuiſſe elucubratum. Teſtatur hoc alter Codex Membranaceus ejusdem* Ambroſianae, Bibliothecae, *qui cum hoc opuſculum exhibeat, & titulo careat, ad calcem tamen haec habet:* Petri Pauli Vergerii Juſtinopolitani ad Ubertinum Carrarienſem de ingenuis moribus, &c. *Cauſam hujus erroris cum Cl.* Joſepho Saxio *eam eſſe arbitror, quod* Pauli Vergerii opus *in Codd. MSs. nunc inſcribitur* de inſtitutione adoleſcentium, *nunc* de ingenuis moribus adoleſcentulorum, *nunc vero* de ingenuis moribus, & liberalibus ſtudiis adoleſcentiae, *ut praeſe fert editio Mediolanenſis ann.* 1474. *&*

Cod. membr. Bibl. Laurentianae Plut. LXV. n. XV, *idque* Art. XVII. *ſuperioris voluminis innuimus*. Leonardus *vero* Arretinus *dum adhuc graecis ſcriptoribus Florentiae vacaret, tranſtulit* Baſilii *Librum*, *quem habuit ad diſcipulos inſtituendos, ut teſtatur* Poggius. *Hic itaque libellus tam in vetuſtis editionibus*, *quam in MSS. Codd. varios titulos prae ſe fert*, *quorum plerosque* Art. XXXIV. *primi Voluminis pag.* LXX. *enumeravimus*: *Codicem MS. prae manibus habeo*, *in quo legas*: Sancti Baſilii de liberalibus ſtudiis, & ingenuis moribus liber per Leonardum Arretinum e greco in latinum converſus, *eumdemque titulum exhibet editio Mediolanenſis an.* 1474, *quam ſe vidiſſe mihi ſignificavit Cl.* Joſeph Saxius, *& Bononienſis ann.* 1497., *ut* Tom. 1. Annal. Typograph. *nos docuit Cl.* Michaël Maittairius. *Quamobrem cum nonnulli* libellum de liberalibus ſtudiis, & ingenuis moribus ad Ubertinum Carrarienſem *ſine* Vergerii *nomine in Codd. MSs. invenerint*, *meminerintque legere ſe opuſculum* Leonardi Arretini *eodem modo inſcriptum*, *nullo habito diſcrimine* Leonardi *eſſe putarunt*, *cum revera* P. Pauli Vergerii *ſit*. *Siquidem* Leonardus Arretinus *opuſculum ſuum de* Liberalibus ſtudiis, & ingenuis moribus *non* ad Ubertinum Carrarienſem, *ſed ad* Colucium Salutatum *miſit*. *Sed de hoc haſtenus*.

Lau-

Laudationem Florentinae urbis, *de qua* Art. XVIII. pag. LXI. *verba fecimus in Italicam linguam tranſtulit* Lazarus Patavinus *e Sacra Dominicanorum Familia Monachus*, *cujus verſionem mecum communicavit vir doctiſſimus* Nicholaus Bargiacchius *ex MS. membr.*, *quem in ſuo muſaeo adſervat ita inſcriptum*. Comincia il prohemio, overo epiſtola di Frate Lazaro da Padova dell'Ordine de' Frati Predicatori maeſtro in theologia nella traductione del trattato di Meſſere Leonardo d'Arezzo huomo elloquentiſſimo fatto in latino de le vere Lode de la inclita, e glorioſa Città di Firenze, e per lo predetto Frate tranſpoſto in volgare intitolato a ſpettabili Cittadini, e Mercadanti Firentini. Feliciter. *Incipit proëmium*: Non ſolo dagli Antichi Philoſophi, ma anco, ec. *Orationis vero initium hujuſmodi eſt*: Vorrei dallo immortale Dio mi foſſe conceduto che, ec. *Meminimus* Art. XXXIII *fabulae cujuſdam*, *eamque in* MS. Riccardiano *reperiri addidimus*. *Ea extat in Codic. Chart. Marchionis praeſtantiſſimi* Gabrielis Riccardii, *ubi legitur*: Novella belliſſima e leggiadra di Seleuco Re di Soria, e di Antioco ſuo figliuolo tracta dall'Antiche Hyſtorie, e in volgare ydioma per lo excellentiſſimo Oratore Leonardo Aretino compoſta contraria a quella

di Tancredi. *Incipit autem*: Non ſono molti anni paſſati, che trovandomi in compagnia di più gentili huomini, e donne, ec. *Traductionem actus primi primae Comoediae Ariſtophanis, quam nos* Art. LVI. *memoravimus, nihil aliud eſſe putamus, quam verſionem actus primi illius comoediae, quae in Editt. Ariſtophanicis principem locum obtinet. Haec vero nihil habet commune cum comoedia* Polixenae, *quam a* Leonardo Arretino *elucubratam fuiſſe teſtatur* Philibertus de la Mare *eamdemque ineunte Seculo XVI. a* Melchiore Lottero Typographo Lipſienſi *editam fuiſſe nuper nos docuit* Jo: Henricus Leich de Orig. & incrementis Typograph. Lipſienſis Cap. IV. *Inter literas, quae* Lib. VI. *leguntur, extat* num. IX. *Epiſtola ad* Cyriacum Anconitanum, *quam nonnulli* Leonardo Juſtiniano *tribuunt, eademque inter ejus opera Venetiis per* Bernardinum Benalium *excuſa exhibetur. Sed* Leonardi Arretini *eſſe omnes exiſtimabunt, qui MSS. Codd. verſaverint, in quibus* Arretinus, *non* Juſtinianus *legitur*. Titus Livius Ferrarienſis, *ad quem* Epiſt. IX. Lib. VII. *ſcribitur, eſt* Titus Livius *de* Frulovifiis, *vel ut in aliis MSS.* Filonifiis *Orator, ac Poëta eximius, qui ann.* 1430. *floruit, librumque de orthographia compoſuit, ac vita* Henrici V. *ab eo exarata MS. adſervatur in nonnullis Angliae* Bi-

Bibliothecis, *de quo* Tom. III. Script. Eccleſ. Caſ. Oudinus, *&* Lib. XI. Bibl. Med. & Inf. Lat. Albertus Fabricius. *In* Epiſt. III. Lib. IX. *nullo habito ſuae amicitiae diſcrimine, exagitat* Laurum Quirinum *virum aetatis ſuae doctiſſimum, ac juris cognitione celebrem, a quo flagitioſa* Leonardi *convicia propulſare, ejuſque eruditionem patefacere breviter decreveram. Ecce autem cum haec ſcriberem, opportune mihi redditus eſt faſciculus, in quo reperi partem* Diatribae Praeliminaris *propediem ante epiſtolas* Franciſci Barbari *evulgandae, quam ad me humaniſſime tranſmiſit* Eminentiſſimus Quirinus *maximum Purpuratorum Patrum decus, & ornamentum, ubi* pag. DXVIII. ſeq. *eximiam* Lauri *doctrinam ex* Blondo, Cyriaco, Franciſco, ac Zacharia Barbaris, Leonardo Juſtiniano, *ac* Franciſco Philelpho *contra* Leonardum noſtrum, *ac* Matthaeum Boſſum *doctiſſime oſtendit. Itaque hanc* Diatribam Praeliminarem, *vel potius immenſum totius reſurgentis litteraturae theſaurum conſulet lector, qui ejuſdem* Lauri *praeſtantiam pernoſcere cupit. In verbis* Blondi, *quae* Lib. IX. pag. 147. *ad epiſtolam* IV. *adtulimus, pro* Nicolaus Bracelleus *legendum eſt* Jacobus Bracelleus. *Cardinalis Sanctae Sabinae, ad quem epiſtolae nonnullae Populi Florentini nomine ſcriptae ſunt, eſt* Julianus Caeſarinus

Ti-

Tituli Sanctae Sabinae Presbiter Cardinalis S. Angeli vulgariter nuncupatus. Vide Mabillonium Tom. I. Muſ. Italici parte II. pag. 245. *Cardinalis vero S. Petri ad Vincula* Johannes Cervantes *natione Hiſpanus, qui a* Martino V. *Presbiter Cardinalis creatus eſt, de quo* Ciacconius, Attichius, *aliique. Haec ſunt, de quibus te breviter admonitum volui.*

LEO-

LEONARDI BRUNI ARRETINI EPISTOLARUM

LIBER QUINTUS.

I.

LEONARDUS HUGONI SENENSI S. (1)

Declarat contra calumniatores ſe recte ex graeco τἀγαθὸν ſummum bonum tranſtuliſſe.

FRequenter dubitari percipio in hac nova Ethicorum interpretatione, quam publice legere coepiſti, quoniam ita ſcriptum in ea ſit: ſummum bonum quod omnia appetunt. Oriri autem dubitationem, vel admirationem potius ex eo, quod antiqua interpretatio habuerit, non ſummum bonum,

ſed

(1) Hugoni Bentio Medico Senenſi, ac Philoſopho.

ſed bonum. Itaque ſuſpicari quosdam viros, eosque ferme veteres ſtudiorum hujuſmodi ſectatores a me eſſe erratum, & malivolos, obtrectatoresque meos id ipſum jam non ſecus ac manifeſtum, deprehenſumque crimen circumferre. Quare, & reſpondere malivolis, & apud bonos me ipſum purgare quidam ſuadent. Ego autem hujuſcemodi mentis ſum, ut de malivolis, & obtrectatoribus illis non multum exiſtimem laborandum. Novi enim & qui ſint, & quam facile contemnendi. Bonis autem & ſtudioſis, qui non malivolentia aliqua, ſed opinionis errore ducuntur, veniam eſſe dandam cenſeo. Eſt enim difficile, ac protinus arduum, antiqua illa jampridem imbibita animis exſtirpare tam cito, ac evellere poſſe. Itaque intueri licet, interdum homines magis anxie male percepta dediſcere, quam bona percipere. Ignoſcendum igitur, & ſimul reſponſione mea ſatisfaciendum, meque ipſum apud hos purgandum, probandumque eſſe duco, ut veritate agnita omni me crimine abſolvant. Quamquam in hac mea cauſa neque difficili ſane per ſe, neque obſcura illa ſubit difficultas, quod de verbo graeco controverſia ſit, de quo apud homines graecarum litterarum ignaros aſſenſionem facere perarduum videtur. Sed tamen tanta eſt veritatis lux, tantumque jubar, ut aliena etiam in lingua apparituram ejus vim, ſplendoremque confidam. Nam vero quidem omnia conſonant; falſo autem cito diſſonat verum. Primum igitur videndum eſt, de quibus michi conveniat cum adverſariis, & de quibus ſit quaeſtio, ut ordine, & via procedat oratio. Interpretis quidem eſſe puto, quae in aliena poſita ſunt lingua, ea in ſuam fideliter ſcribere. Hoc & adverſarii fatentur. Inſpiciamus ergo quid ſit in graeco poſitum, pro quo ipſe in latino ſummum bonum reddiderim. Eſt autem verbum τἀγαθὸν: hoc

hoc etiam adverſarii fatentur, ſed male interpretatum eſſe contendunt. De ſignificatione igitur hujus verbi controverſia fit. Ego ſummum bonum ſignificare dico, illi bonum. Antequam ad probationem deſcendam, placet quid ſummum bonum, & quid bonum latine dicimus conſtituere. Nam fruſtra de verbo graeco diſputaremus, ſi de latino ambiguitas eſſet. Haec verba ſummum bonum eam puto vim apud latinos habere, ut per illa notetur extremum illud ac perfectum bonum, ad quod cum tandem perventum fuerit, appetitus omnis conquieſcit, id eſt, quod ſemper propter ſe expetitur, & nunquam propter aliud, cujus gratia cetera fiunt omnia, & ad illud referuntur, ipſum autem nunquam refertur. Media vero, per quae ad hoc extremum aſcenditur, bona quidem ſunt, non tamen ſumma, quoniam propter aliud, quod ſupra erat, expetuntur. At ſummum bonum nichil ſupra ſe habet, ſed in eo appetitus conquieſcit, nec ultra requirit. Quid autem ſit extremum illud ac ſummum, ad quod omnia feruntur, hoc non eſt jam de vi verbi, ſed de re ipſa perquirere, in quo magna Philoſophorum ingenia conflictantur. Nec latere nos oportet hoc idem, quod ſummum bonum diximus appellari finem bonorum, & extremum, & ultimum, & primum. Dicitur enim extremum, & ultimum, quia non eſt ultra progreſſio: primum autem, quia principium eſt, & cauſa. Nam ejus gratia omnia omnes agunt, de quo praeclare Tullius in libris de Finibus Bonorum inquit: *Quaerimus enim quid ſit extremum, quid ultimum bonorum, quod omnium Philoſophorum ſententia tale eſſe debet, ut ad id omnia referre oporteat, ipſum autem nuſquam.* Ecce quid nos bonum, & quid ſummum bonum latine dicimus. Age nunc τἀγαθὸν, de quo controverſia eſt, utrum bonum ſignificat, an

ſummum bonum? Ego ſummum bonum ſignificare dico, atque aliud eſſe ἀγαθὸν, aliud τἀγαθὸν: alterum enim bonum ſignificare, alterum ſummum bonum. Quomodo id probas? Quia ſic Graeci utuntur. Non credimus inquit. At ſi non michi, ſaltem Euſtratio credas. Euſtratius enim natione Graecus eſt, & inter doctiſſimos apud Graecos habetur. Libros certe Ethicorum graeca in lingua ſic perite commentatus eſt, ut ſolus commentator illorum meruerit appellari. Verba Euſtratii ſunt haec in X. Ethicorum libro: τἀγαθὸν quod conjungitur ex τὸ & ἀγαθὸν nichil aliud eſt, quam ſolum bonum, & primum bonum: alia autem, puta intellectus & ſcientia, & virtus bona quidem ſunt, non tamen prima, & eſt intellectus quidem ἀγαθὸν, non tamen τἀγαθὸν, & virtus ἀγαθὸν, non tamen τἀγαθὸν. Sic per hoc elementum tibi oſtenditur primum principium, & cauſa, & radix, ac velut centrum omnium bonorum. O teſtimonium michi optatiſſimum! teſtimonium vero? immo ſententiam. Quid enim aliud Euſtratius, quam velut de tribunali me victorem pronunciat? ἀγαθὸν inquit ſignificat bonum, ſed τὸ cum illo junctum facit, ut ſignificet primum principium, & cauſam, & radicem omnium bonorum. Et quid aliud me dicere oportet? nonne haec probant? nonne haec purgant? Intelligant igitur boni & ſtudioſi, qui dubitabant prius, veritatemque opinioni ſuae anteferant: invidi autem & obtrectatores erubeſcant, & concidant. Nam quid eſt, quod hiſcere valeant contra graecum auctorem, ac doctiſſimum hominem. Dixi de Euſtratio. Quid Ariſtoteles ipſe? nonne haec eadem probat? Certe non minus aperte, ſed ſi dici poteſt, etiam clarius docet in primo Ethicorum libro bonorum alia eſſe laudis, alia venerationis. Vult autem laudis eſſe virtutem, ac cetera hujuſmodi bona. Venera-

tionis

tionis autem praeſtantiora quaedam ac diviniora. Tale inquit eſſe Deum & τἀγαθὸν: ad haec enim, & alia referri. An iſte, qui par fecit Deum, & τἀγαθὸν, & ad haec alia omnia referri dicit, minus tibi probare videtur, quam Euſtratius, τἀγαθὸν deſignare non bonum, ſed ſummum bonum? Nam ſi τ᾽ἀγαθὸν declararet idem quod bonum; cur diceret praeſtantius aliquid eſſe, quam bonum, ac Deo comparari? Quid Boëtius vir doctiſſimus? Nonne ex hac eadem paritate ab Ariſtotele ſumpta τἀγαθὸν ſummum bonum appellat? Duo inquit ſumma bona, quae inter ſe diverſa ſint, eſſe non poſſunt. At Deum, & Beatitudinem ſumma bona eſſe conceſſimus. Ecce quod Ariſtoteles τἀγαθὸν dixit, Boëtius ſummum bonum exponit, cum Deum, & τἀγαθὸν duo ſumma bona eſſe concedit. Quid ad haec reſpondebunt latratores ipſi, non graecarum modo ignari, verum etiam latinarum litterarum, qui tempus non in diſcendo ſed in carpendo conſumunt fuci apium, & improbiſſimi ſycophantae? Docebo, & praeter has auctoritates antiquum interpretem ſe ipſum damnare. Quomodo hoc? quia in principio verbum τἀγαθὸν bonum exponit dicens, bonum quod omnia appetunt. Poſtea vero procedens in opere, dum Ariſtoteles inquit tale eſſe Deum, & τἀγαθὸν, victus jam re ipſa ac plane redargutus, quoniam ibi dicebatur aperte τἀγαθὸν praeſtantius aliquid eſſe quam bonum, non eſt auſus exponere talem eſſe Deum & bonum, ne in manifeſtam diſſonantiam caderet, ſed dixit tale eſſe Deum, & per ſe bonum. Eodem quoque modo in libro hujus operis decimo, cum Ariſtoteles inquit quod bonum ſit, & quod omnia appetunt id eſſe τἀγαθὸν, vidit abſurdum eſſe, ac ſtare non poſſe, ſi exponeret quod omnibus bonum ſit, & quod omnia appetunt id eſſe bonum. Expoſuit ergo & ibi per

ſe bonum. Atqui cum in decimo libro exponit per ſe bonum, quod omnia appetunt, ſe ipſum redarguit, quod dixerit in primo bonum, quod omnia appetunt. Non enim primis ultima, ſed ultimis prima corriguntur, ad quem profecto errorem emendandum non tam voluntas illum, quam neceſſitas perduxit. Magna quidem eſt veritatis vis, magnumque numen, ac de primo ad extremum una, atque eadem miro inter ſe nexu apta, catenataque ſeries rerum. Nam vero omnia conſonant, omnia ſuccedunt: falſo autem, cum ſemel dictum fuerit, veritas diſſonat, ac refragatur, & quaſi obliquum multa offendunt, quod hic accidit. Quod enim falſo expoſitum fuerat, multa poſtmodum reclamabant ac refragabantur, donec ſe ipſum, uti corrigeret, vi adegerunt. Nam illud ſane dici haudquaquam poteſt, ut τἀγαθὸν utrunque ſignificet, cum Ariſtoteles praeſtantius aliquid deſignare afferat, quam bonum, & Euſtratius nichil eſſe al ud, quam primum bonum. Denique τἀγαθὸν & felicitas idem eſt; at bonum & felicitas non idem. Patet ergo antiquum interpretem male interpretatum fuiſſe, cum dixit bonum quod omnia appetunt: ſed an poſtmodum bene, cum inquit, per ſe bonum, fateor minus vicioſe, inepte tamen. Noſtri enim illi praeſtantiſſimi atque doctiſſimi, Ciceronem dico, atque Auguſtinum, & Lactantium, & Boëtium nunquam dicunt per ſe bonum, ſed ſummum bonum. Afferre poſſem teſtimonia ſingulorum permulta, ni prolixitatem vererer. Sed tamen Boëtium ſupra oſtendimus dixiſſe, duo ſumma bona, quae inter ſe diverſa ſint, eſſe non poſſunt. Eodem modo Tullius, *Epicurei*, inquit, *ſummum bonum voluptatem eſſe contendunt*. Et alio loco: *Facit Lucius noſter prudenter, qui audire de ſummo bono potiſſimum velit: hoc enim conſtituto in philoſophia conſtituta ſunt omnia*. Et paulo

poſt:

poſt: *ſummum bonum ſi ignoretur, vivendi rationem ignorari neceſſe eſt*. Lactantius quoque inquit: *Epicurus ſummum bonum in voluptate animi eſſe cenſet, Ariſtippus in voluptate corporis; Peripatetici autem in bonis animi & corporis & fortunae ſummum bonum collocarunt*. Horum ergo nullus dicit per ſe bonum, ſed ſummum bonum. Quam igitur cauſam habuit interpres ille a conſuetudine doctiſſimorum noſtrorum recedendi? Non credo fuiſſe uſquam adeo ſibi arrogantem, ut Tullium, & Auguſtinum, & Boëtium, & Lactantium damnaret in verbo, ac melius putaret ſe dicturum. Sed illud magis credo doctos illos viros nunquam ab eo lectos fuiſſe. Itaque latinae linguae ignarus verbum de ſe ipſo finxit, quod nemo eruditiſſimorum unquam poſuerat. Enimvero quod & hoc ipſum vicioſe, hinc licet intueri, quia quae propter ſe & propter aliud expetuntur, per ſe bona ſunt, non tamen ſumma. Nam ſummum id eſt, quod ſemper propter ſe, & nunquam propter aliud. Quare nec dum bonum exponit τἀγαθὸν, nec dum per ſe bonum defendi poteſt, quominus erraſſe comprehendatur. Enimvero dicet quiſpiam: tu quemadmodum defendes omnia ſummum bonum appetere? Jam enim ſi hoc inquis, lapidem appetere ſummum bonum tibi fuerit confitendum. O argutias inſulas! Quanquam tu potius hanc defenſionem ab Ariſtotele exigas oportet, quam a me. Nam ego interpretis officio functus ſum, ut in graeco poſitum fuit, ſic in latinum reddidi. Sed tamen ſi aliquid ſupra interpretem me dicere oportet, poteſt ne eſſe quicquam inſulſius aut puerilius, quam dum Ariſtoteles de bono loquitur humano ad lapides, & hujuſmodi inſenſata cavillationem traducere? Quod qui facit, lapideus plane, inſenſatuſque ipſe eſt. Sic enim proponitur ab Ariſtotele: *omnis ars omniſque doctrina*

ſimiliter autem & actus & electio bonum quoddam appetere videtur. Haec omnia videlicet hominum ſunt, non lapidum, neque beſtiarum. In libro quoque Magnorum Moralium inquit: *non de ſimpliciter bono nobis dicendum eſt, ſed de bono, quoad nos. Non enim quaerimus Deorum bonum, nam de illo alia ratio, aliaque conſideratio eſt. De bono igitur humano dicendum eſt*. En quid Ariſtoteles proponit, & ſentit. Omnia vero humana ſummum appetere bonum, ac illius cauſa omnia omnes agere nemo ſanae mentis unquam negabit. Quin etiam ſi ineptire placet, ac in verbo cavillari, dabis michi lapidem bonum appetere: ſic enim tibi neceſſarium ſecundum primum interpretem. Quod ſi feceris, ergo ſummum bonum appetere concedam. Neque enim recipiendum eſt, lapidem, ſi modo quid appetit, bonum quidem ſibi appetere, non autem optimum. Haec ad te, Ugo doctiſſime, pro graeci cognitione verbi ſcribere licuit, ut ipſe certior factus valeas ambigentibus conſtanter & intrepide reſpondere, me non ad caſum, neque temere, ſed certa ratione & intelligentia Ariſtotelis verba, ut in graeco ſunt, ita in latinum fideliter convertiſſe. Vale.

II.

LEONARDUS THOMAE CAMBIATORI S.

Divitias in bonis numerari quodammodo a Philoſophis oſtendit.

NOn uſque adeo me delectaſſent litterae tuae, ſi omnia mea laudibus extuliſſent, ſicut delectarunt hoc ipſo, quod quaedam refellere im-

improbareque nitebantur. Hoc ego amici eſſe puto, illud adulatoris. Sed patere quaeſo, & tu aequo animo viciſſim a me redargui. Nam quod ais, ne his reſcribam, perquam iniquum foret. An tu me ictu tuo percellas & undique oppugnes, ego neque repercutiam te, neque reſiſtam? Fieri hoc natura ipſa non ſinit, quae etiam apibus mellis dulcoriſque factricibus aculeos tradidit ad vim, ſi qua ſibi inferatur, repulſandam. Contentio tamen noſtra non pertinax eſt, neque odioſa, ſed modeſta, & liberalis, propoſitumque in eo ſit non ſuperandi ſtudium, ſed indagatio veritatis. Denique, ut inquit Cicero, controverſemur inter nos, non autem certemus. Libellos quoſdam e meis Ferrariam delatos legiſſe te nuper ſignificas, de quibus ad me ſcribens cum praecipuis multa laudibus attollas, unum tamen acriter deteſtaris, quod divitias in bonis numerari a Philoſophis dixerim. Hoc a me ſcriptum uſque adeo tu indigne fers, ut contra vociferando, ac reclamando pene rauceſcas. Ego autem duorum in hoc tuo crimine reddendam michi rationem puto: primum loci, num alienum fuerit, an ineptum, deinde ipſius rei, num falſum ſit, & erratum quod ita ſcripſerim. Conſtabit enim, ſi locus dicto congruens fuerit & ſententia vera, tuam hanc reprehenſionem, ut leviter dicam, eſſe non rectam. Primum igitur de loco videamus. Librum Ariſtotelis, qui inſcribitur οἰκονομικὰ in latinum verteram e graeco. Id munus amico familiarique meo homini docto & ſuavi deſtinaveram. Diſciplina ejus libri eſt fere circa patrimonium augendum, ipſeque idem inquit alio loco oeconomicae finem eſſe divitias. Ego igitur hunc librum mittens ad amicum, quid praefari in proëmio debui? An videlicet eſſe in eo libro praecepta Ariſtotelis ad divitias comparandas, ipſas vero divitias pernicio-

nicioſas eſſe atque malas, fugiendas denique, & abominandas? Et quis legeret, ſi haec dixiſſem? Quis munus meum non contemneret? Quis Ariſtotelem ipſum non carperet, quod de malis rebus acquirendis diſciplinam tradidiſſet? Atqui ſi ulla eſt dicendi ratio, atque ars, proëmio virtutem hanc tribuit, ut benivolum, ut docilem, ut attentum faciat auditorem. Quam ergo benivolentiam ſibi comparabit, qui diſciplinam malarum rerum de graeco in latinum vertiſſe amici gratia dicet? Quam docilitatem & attentionem, qui nocitura fugiendaque ſe ſcripturum promittet? Vides ergo, Thoma, quid ratio artificiumque dicendi exigat, ea videlicet ut dicerem, quae dixi, & quod tu quidem reprehendis, artificioſum eſt, quod autem laudas, contra artem. Locus igitur vel maxime hoc exigebat, cujus tu etiam legens rationem habere debuiſti. Eſt enim prudentis lectoris attendere, quo quidque loco dicatur, ac pro eo accipere, pro quo datur. Venio nunc ad ipſam rem. Divitias in bonis numerari a Philoſophis dixi: Utrum tu hoc ita reprehendis, quaſi non dicant Philoſophi, an ita quaſi non verum dicant? Si eos dicere negas, ſed a me falſo confingi, audi quaeſo Ariſtotelem cum omni Peripateticorum multitudine aſſerentem, tria eſſe bonorum genera externa, corporis, & animi. Sin hos falſos eſſe dicis, non tu jam me, ſed illos reprehendis. Qua in re vide etiam atque etiam, quid agas teque circumſpice, & expende, nunquid tuum ſit adverſus Ariſtotelis, Teophraſti, Cratippi & aliorum pene innumerabilium Philoſophorum auctoritatem, quaſi tu unus plus ſapias, refragari. Quid Plato ipſe philoſophorum, ut ita dixerim, Deus, quid inquit in Gorgia? *Nichil eſt*, inquit, *ex omnibus quod non aut bonum ſit, aut malum, aut medium. Bona ſunt ſapientia, valitudo divitiae.*

vitiae. Mala vero horum contraria: neque bona, neque mala, ceu ſedere, currere, navigare. Potes igitur me reprehendere quaſi non verum ſcripſerim, cum hos philoſophos principes tam aperte divitias numerare in bonis cernas? Aut turpe eſt me id ſcripſiſſe, quod Plato ipſe, & Ariſtoteles tradidere? Enimvero Epicurus contra ſentit. O rem pergravem & non ferendam! An non pudet, adverſus hos duos philoſophiae ſoles, Platonem dico, & Ariſtotelem Epicuri tenebras inducere? Qui ſi divitias in bonis non putat, ob id movetur, credo, quia prodigos, & aſotos, id eſt pro obſcoenis voluptatibus patrimonia devorantes ſua beatos cenſet. Hunc tu hominem ſectaris quaeſo? placere tibi, vel ſano alicui poteſt, qui in re tam turpi felicitatem poſuerit? Quid inſanius, quam a Platone, & Ariſtotele diſcedentem Epicuro inhaerere, damnato jampridem homini, atque, ut ita dixerim, in philoſophia haeretico? Sed quaero ex te, qui longam juri operam laudabilemque dediſti: num & juriſconſultos tantae auctoritatis homines tam prudentes, tam doctos delirare cenſes? Atqui hos quoque in Philoſophia eruditos praedicatis, & ipſi non abnuunt, quorum eſt illud, veram, niſi fallor, philoſophiam, non ſimulatam affectari. Hi ergo juriſconſulti verae, ac non ſimulatae philoſophiae ſectatores, quomodo nuncupant haec externa? utrum media, an mala, vel bona? pleni ſunt eorum libri, in quibus bona appellant. Tu ipſe quaeſo qui de hoc tam pertinaciter contendis, ſi judex pro tribunali ſedens in poſſeſſionem bonorum mitti jubes, utrum de virtutibus ſentis, an de fundo, & pecuniis? Quae igitur pervicacia eſt, aliter loqui velle, quam homines loquantur? Contemnere Philoſophos? Platonem, & Ariſtotelem deſpicere? Juriſconſultorum auctoritatem pro nihilo putare? illos pa-

parum vidiſſe, nos omnia cernere arbitrari? Bona, inquis, a beando dicuntur. Externa vero facere beatum non poſſunt. Nec ſunt igitur bona. Haec tua ratio, ut video, peracuta tibi videtur. Eſt autem obtuſa, vel potius fallax. Primum enim, quod tu tanquam conceſſum tibi aſſumis, bona a beando dici, M. Tullius ſcribit ſe, unde dicantur bona, ignorare. Itaque vide, ne ut in philoſophia plus tibi pene arrogas quam Ariſtoteli concedis: ſic in linguae latinae ratione plus te ſcire, quam M. Tullium contendas. Quod nullo modo tibi permittemus. Quid enim commune habet bonum, & beatum praeter b litteram? Itaque quid magis a Beando, quam a bibendo dici bona interpretari potes? Hoc autem perempto & totam rationem tuam perimi vides. Quin etiam ſi quis tibi dederit a beando dici bona, efficere tamen eo conceſſu nil potes. Haec enim externa ad beatitudinem pertinere dicimus; atque inde, ſi tu ita vis, nuncupari bona, quia ſine illis beatus eſſe nemo poteſt. Nam nec animi quidem bona, ſi ſola ſint, beatum facere poſſunt, niſi forte hunc in Phalaridis tauro conſtitutum dicas beatum fore, quomodo tu, ut opinor, beatus eſſe nolles. Ego certe ut affirmare de me valeo, hanc beatitudinem calamitoſam longe aſpernor, ac ſatis eſſe puto, non miſerum eſſe concedamus, beatum vero dicere in carcere, in tormentis, in egeſtate, in ſuppliciis, in trucidatione filiorum vereor, ne vox illa ſit non hominis quidem, ſed cautis potius cujuſdam, & ſcopuli humanitatem penitus omnem a ſe rejicientis. Virtus enim bonum quidem virum efficere poteſt, ad beatum vero faciendum ipſa per ſe non eſt ſatis. Aggregatio enim bonorum exiſtat oportet. Atque ut anima, quam corpus longe praeſtantior eſt, corpore tamen indiget, ut ſit homo; ſic & animi bona

lon-

longe praeſtantiora eſſe fateor, indigere tamen corporis externiſque bonis, ut ſit felix. Recte quidem Ariſtoteles non ſolum in illa felicitate, quae eſt per fortitudinem & juſticiam ceteraſque negocioſas virtutes, verum etiam in illa contemplativa & ocioſa putat, externis opus eſſe bonis. Sic enim inquit, cum de contemplativo loquitur: *indigebit quoque externa proſperitate, cum homo ſit. Non enim natura ipſa per ſe ſufficiens eſt ad contemplandum, ſed oportet ſanum eſſe corpus, & alimenta, ceterumque famulatum adeſſe. Neque tamen ſi abſque bonis externis beatum eſſe non datur, ideo putandum eſt, multis ac magnis illum indigere. Sed poſſunt etiam, qui non mari terraeque dominantur, felices eſſe.* Haec de contemplativa Ariſtoteles cenſet. Civilem autem illam, & negocioſam vitam longe pluribus indigere fatetur ad felicitatem. *Nam liberali*, inquit, *opus eſt pecunia ad liberalitatem exercendam, & juſto ad remunerationes, fortique opus erit potentia, ſi perfecturus ſit aliquid ſecundum virtutem. Denique ad res agendas* inquit, *multis eſt opus, & quanto majores & praeclariores ſint, tanto magis.* Vide igitur in hac civili vita, in qua verſamur, multum nos externis indigere bonis, & quanto majora, & praeclariora virtutis opera, tanto magis. Contemplativa autem paucioribus indiget, ſed tamen indiget corporis externiſque bonis, cum ſine his beata eſſe non poſſit. Juvat nunc repetere verba mea, quae tu tam acriter carpenda putaſti. Sic enim ſcripſi: *ſunt vero utiles divitiae, cum & ornamento ſint poſſidentibus, & ad virtutem exercendam ſuppeditent facultatem. Proſunt etiam natis, qui facilius per illas ad honores, dignitateſque ſublevantur. Nam quorum virtutibus obſtat res anguſta domi, haud facile emergunt, ut poëtae noſtri dictat ſententia. Quare cum noſtri,*

tum

tum multo magis natorum caritate illarum amplificationi, quoad honeſte poſſimus, ſtudendum eſt, quoniam in bonis a philoſophis numerantur & ad felicitatem pertinere creduntur. In his quaeſo verbis quid tandem eſt, quod Ariſtotelis menti non plane reſpondeat? Nonne in bonis numerat divitias? Nonne ad felicitatem pertinere dicit? Nonne eſſe utiles ad virtutem exercendam? Nam de ornamento quidem non bene accipis. Non enim de ſpintere, aut fimbria, neque de hiſtrionis auro, ſed de magnificentia diximus. Haec enim virtus ad ornatum pertinet, adeoque divitias exigit, ut pauper magnificus eſſe non poſſit. Miror igitur, quid in me reprehendas, cum & ob id utiles eſſe ſcripſerim, quia ad virtutem exercendam facultatem praeberent, & prodeſſe natis eadem ratione, ne illorum virtutibus rei familiaris obſtaret anguſtia. Certe ego non video, cur me poenitere debeat ita ſcripſiſſe, praeſertim cum eo loco ſcripſerim, qui vel maxime illarum commendationem flagitabat. Etenim ſi propter ſe divitias expetendas eſſe, & undequaque arripiendas dicerem, merito carperer. Cum vero propter virtutem ac ejus exercendae gratia tanquam inſtrumentum quoddam, & addiderim, quoad honeſte fieri poſſet, ne ſtudium ejus rei nos a recta ratione deflecteret, quid eſt quod michi a quoquam valeat imputari? Ad parvos, inquis, & anguſtos faciendum animos haec tua commendatio pertinet. Vide, ne tu potius hoc agas. Si enim haec ſunt virtutis inſtrumenta, & celſae praeclaraeque res illa deſiderant, cum ſine his fieri non poſſint; quis parvos, & anguſtos facit animos? Ego ne qui virtutis exercendae cauſa paranda iſta dico? an tu, qui omnino paranda iſta negas? Denique utri noſtrum praeſtantius animi propoſitum eſt? michi ne, qui celſa aggredi cogito, ac jam inſtrumenta

menta ad hoc paro? an tibi, qui nichil grande, celſumque meditaris? nunquam fatebor, inquis, divitias numerari in bonis. At Plato, & Ariſtoteles fatentur, quorum ego auctoritatem longiſſime antepono tuae. At vero non nocerent, ſi bona eſſent. Quid tu rationem, & hanc naturalem intelligentiae vim homini datam, qua praeſtamus brutis? nonne in bonis reponendam cenſes? Atqui reperiuntur, qui perverſe illa utantur, nec id obſiſtit tamen, quin ſit bonum. At enim bonarum, inquis, rerum nullus honeſtus comparandi modus eſſe videtur. Tu quoad honeſte adjunxiſti, quae profecto res oſtendit, non eſſe divitias in bonis reponendas. Equidem ſic exiſtimo & regnum, & potentiam reipublicae eſſe in bonis, tamen horum nullum fraude nobis comparandum eſſe, ſed quantum honeſtas & jura ſinunt, procurandum. Injuſta enim acquiſitio id ipſum corrumpit, quod acquirit. Praeterea cum utilia omnia inſtrumenti inſtar habeant, inſtrumentorum autem ea ſit natura, ut nimis parva, & nimis magna corrumpant uſum ſuum: ſiquidem navis & unius tantum cubiti inutilis eſt, & duorum ſtadiorum inutilis: patet nulla in re tantum deſiderari modum, quantum in rebus utilibus. Divitias autem utiles eſſe diximus ad virtutem, in quibus, ut in navi, exiguitas impedit, ſuperfluitas nichil prodeſt. Itaque & juſta, & modeſta comparatio in illis eſſe debet, omniſque illarum amplificatio ad virtutem reſpicere. Vale & me ama, tibique perſuade, tuas has michi litteras fuiſſe non ingratas. Iterum Vale.

III.

III.[1]

LEONARDUS FRANCISCO PILZOPASSO S.

Se purgat, quod amici Epiſtolis non reſponderit.

PLures epiſtolas a te ſuſcepi, & quidem variis de rebus ad me ſcriptas, quibus ſi reſponderi per me cupis, iterum a te reſcribendum eſt. Nam illae quidem omnes in oblivionem jam abierunt. Ridebis opinor haec legens, & ſiccine me tractas, inquies, ut ne reſponſione quidem dignum putes? Incredibile eſt, quod audies mi Franciſce, ſed tamen verum. Contraria, tibi ne reſponderem, effecerunt; cum aut plus nimio ocioſus eſſem, aut plus nimio negocioſus. Principio enim, dum eſſem Aretii, ſummo fretus ocio & in hoc uno maxime occupatus, ut nil omnino agerem, tibi reſcribere differebam. Nec erat eo tempore quicquam, cui magis adverſarer, quam calamo & litteris. Mutavit poſthac fortuna vices, & ex illa profundiſſima quiete, & voluptuoſa vivendi incuria ad hos aeſtus, procellaſque occupationum traduxit. Utque prius tranquillitas nimia, ita nunc fluctuatio nimia me ſubmergit. Nullum ergo tempus, inquies, litteris meis aptum eſt? Immo omne tempus tuis, ſed meis extremae omnes conditiones temporum adverſantur. Optanda igitur mediocritas eſt, ſine qua tibi reſpondere non poſſum. Hanc ego ſi nanciſcar, reſponſum litteris expecta; ſin vero iſta non aderit, fruſtra, michi crede, reſponſa mea flagitabis. Quod epiſtolas meas tranſcri-

(1) Haec deeſt in edit. Fabriciana. In MSs. Pizolpaſſo etiam reperitur, vel Piccolpaſſo.

ſcripſeris omnes, & alias habere quaeras, id ipſum honeſta cauſa eſt, cur tibi nil ſcribam. Nam ſi quae omnibus ſcribo tu habes unus, ſatis quidem ſuperque eſt, quod aliena poſſideas, tuis vero nequaquam indiges. Quod autem gratularis, volo aperte ſcias, me ultra quam incredibile ſit commoveri deſiderio Curiae & familiaritatum noſtrarum. Nec ego hoc a principio non videbam, ſed majora erant incommoda, ſi repudiaſſem. Finito autem anno libera, & integra michi erit deliberatio. Quare Vale Florentiae VI. Kal. Februarias.

IV.

LEONARDUS POGGIO S.

Quare inimicitiae cum amico ſuſceptae fuerint, reddit cauſam.

REtulit michi vir optimus Nicolas noſter, ſe abs te litteras accepiſſe ſcriptas Londonis II. Non. Octobris, in quibus amice tu quidem, & affecte conquerebare de inimicitiis adverſum me ſuſceptis ab eo, qui ſi quid grati ineſſet, amiciſſimus omnium eſſe debebat. Ego vero angi te hiſce de rebus, graviterque iſta ferre pluſquam certiſſimum ſcio. Novi enim humanitatem & benivolentiam tuam. Atque ut quiſque ipſe vir bonus eſt, ita malefactis alterius conturbatur, & angitur. Quae mediusfidius ipſe mecum reputans non alia profecto de cauſa tibi ſcribere ſuperſedebam, quam ne te, ut putabam, harum ſtulticiarum ignarum ſuperflua conficerem onerarémque moleſtia. Totam denique hujuſcemodi cognitionem mali tuum ſub adventum integram re-

ſervare conſtitueram. Sed quoniam ille eſt lingua procaci, & odioſa, nec in extremo quidem mundi angulo quietum eſſe te ab iis moleſtiis paſſus eſt, ac maligna quaedam, ut ſentio, diverſaque a vero ſuggeſſit; meum, ut videtur, reliquum fuerit non ſubticere, ne aut refugere me examen tuum, aut contemnere judicium putes. Primum igitur tu michi vel optimus eſſe teſtis potes, qualis ego in Nicolaum per ſuperiora fuerim tempora. Tua quidem familiaritas utrique noſtrum conjuncta latere te nichil permiſit. Non ambigo, illud pro certo tecum ipſo ſtatuere, potius fuiſſe in me nimium & ſuperfluum quiddam in tribuendo illi, quam aliquid defuiſſe officio. Sed ego benignitate quadam naturae inductus propenſiorem me praeſtiti, non quia hominis demerita non noſſem, ſed quia illum, qui ſemel in familiaritatem ſe dederat meam, laudandum michi honeſtandumque putaram, nec tantum, quid ille mereretur, intuebar, quantum quid a me decens eſſet conferri. Omnino, Poggi, hujuſcemodi erroris caput eſt, quod praepoſtere agimus in vita cum ceteris multis in rebus, tum in amicitiis conjungendis. Res enim magna, ut ita dixerim, lentitudine experimentoque indiget, priuſquam ſal illud, de quo dicitur, eſſet veriſſime comedendum. Sed nos ante recipimus in amicitiam homines, quam an digni ſit amicitia diſcernamus. Hic autem error & a multis alias, & nunc a me ipſo imprudenter facti pergrandes quidem, attamen exigit poenas. Quid ego nunc agam quaeſo? aut quid conſilii ſumam? Divortamne ab eo, in quo eſt perverſitas iſta deprehenſa? At multi veteris conjunctionis noſtrae memores, ignari ſtulticiae novae, quae in hoc portento nunc erupit, inconſtantiam culpabunt meam. Reſpondebo maledictis ejus, qui me tam acerbe, & intolerabiliter

pro

provocat? Multi levem dicent, quod quem prius laudarim, nunc tandem carpam. Tacebo, ac maledicere illum ſinam? At mortis inſtar eſt acerbiſſimae ab eo male audire, quem ipſe ſupra dignitatem ſuam pluribus locis ornarim. His igitur in malis quid potiſſimum eligam, non ſatis conſtituere mecum ipſe valeo. Tolerantiam tamen adhuc contra illius rabiem adhibui, ſed quamdiu id facere poſſim, & haec indigna perpeti incertum eſt. At unde iſta procella? dices. Unde turbatio? unde irarum aeſtus? quod principium? quae cauſa? qui fomes? O Dii immortales! pudet me levitatem hominis referre. Sed tamen aperiendum eſt, praeſertim cum ad te ſcribam, quem celatum iri nichil oportet. Si cauſam quaeris, Poggi, & initium hujuſce mali, reſpondebo una cum Ennio: *Utinam ne in nemore Pelio ſecuribus caeſa cecidiſſet in terram abiegna trabes*, & reliqua, quae ſequuntur. Una ſiquidem muliercula, Poggi, una inquam muliercula, & ea ipſa turpiſſima cauſa eſt illius amentiae, de qua dicam breviter. Tu autem cum legeris hanc epiſtolam, lacerato, ut etiam illius famae quamvis inimiciſſimi conſulamus. Ancilla eſt apud illum & re, & nomine Malvenuta, licet ut quondam Samnites pro Malevento, Beneventum dixere, ſic iſte pro Malvenuta Benevenutam ſolebat appellare. Haec dudum Florentiae cum applicuiſſet, hoſpitem quaeritabat uxore carentem. Fortuna hanc veluti calamitatem quandam in hunc noſtrum impegit, non tamen ab initio. Nam primo ſuſcepit illam Joannes hujus frater junior natu, & quod illa optabat, ſine uxore domum adduxit, in cubiculo, atque in famulatu obſceno complures habuit menſes. Habitabat hic una cum Nicolao iisdem in aedibus ita modo, ut cenaculis, & tricliniis habitacula ſequeſtrarentur. Mulier per hoc tempus diſ-

curſari ad Nicolaum, & blandiri familiarius coepit. Quid multa? Cum fratre cubantem mulierculam hic noſter ſeverus Cato nil veritus fraterna jura in ſuum complexum, libidinemque ſeduxit. Haec tamen ab initio clanculum erant. Murmura modo, & proſpectus occulti, & angulorum latebrae quaeritabantur. Sed poſtquam blanda conſuetudo invaluit, & amor flagitio confirmatus in diem exarſit, ut jam ejus flamma comprimi nequiret, non per inſidias, neque clanculum, ſed palam & aperte mulierem de fratris cubiculo in ſuum thalamum abducit. Ex quo tantae confeſtim lites ſunt conſecutae, ut per ſingulos ferme dies inter ſe fratres ipſi digladiarentur, vicinia autem omnis non audiret modo hujuſmodi nefas, verum etiam videret. Hic ego quid dicam Poggi? aut potius quid non dicam? ſcio enim me non in judicio cauſam agere, ut judicis animus michi ſit inflammandus. Sed tamen flagitium tantum, tam atrox, tam deteſtabile, qui ſine increpatione praeterit, honeſtatis guſtum non habere videtur. Et quid eſt aliud contemnere divina ſimul atque humana jura, quam miſcere concubitus pecudum ritu, omnem ſanguinis neceſſitudinem, omnem propinquitatis nexum deteſtandae libidini poſthabere? Quis infima ex plebe homo tam ſine litteris, ſine more, ſine honeſtate, qui inceſtum adverſus fratrem non abhorreat? Quem iſte, ut videri vult, litterarum ſtudioſus non veritus eſt commiſiſſe. Quis tam impudens ex infimo ergaſtulo, qui ſi id admiſiſſet facinus, non occultum eſſe vellet? Quod iſte palam ſemper tanquam ſui oblitus prae ſe tulit: & miramur, ſi ea opinio eſt vulgi, ut litterarum ſtudio dediti nec Deum putent, nec vereantur; cum hujusmodi monſtra hominum falſa opinione pro litteratis habiti iſta contra Deum & homines commit-

tere

tere non formident? Ab hoc tempore, Poggi, noſter hic amicus vir nullus fuit; remanſit enim apud eum adultera, quam juniori fratri per nefas abſtulerat, in cujus poteſtate uſque adeo fuit, ut totus ab illa penderet, amicos & inimicos illius nutu metiretur. Denique ut Circe illa hoſpites ſuos diverſas in figuras convertiſſe dicitur, & alios leones, alios ſues feciſſe; ſic iſta venefica in hoſpitium, atque adeo in thorum Nicolai recepta filtris, & veneficiis hominem exuit, ac belluinam feritatem, amentiamque induit. Nunquam enim poſt ceſsavit cum fratribus, cum amicis, cum familiaribus lites continue exercere. Quinque illi ſunt fratres, neminem horum alloquitur, de ſingulis ea praedicat, quae tu de ſicariis & lenonibus erubeſceres. Laurentium modo habebat inter praecipuos amicos; illum ſic alienavit, ut capitales nunc inter eos inimicitiae agitentur. Ego unus ſupereram: me quoque ferino dente lacerandum putavit. Coepit enim jampridem ſic adverſari michi, ut palam prae ſe ferret pati non poſſe, celatim carpere, detrahere, inſectari denique, & ſuccenſere, contentiones avidius captare, lites ultro expoſcere, ut manifeſte appareret non eſſe illum, qui prius fuerat, ſed in truculentam aliquam beſtiam eſſe converſum. Haec ego etſi partim cernebam praeſens, partim a ſtudioſis mei per abſentiam dicta ſuggerebantur; tamen conniventibus oculis tranſeunda potius ſtatueram; ſed non ſinit feritas hominis. Ecce enim rurſus in furorem vertitur, ac totam funditus amicitiam tollit ex leviſſima cauſa, quam vide quaeſo, & cognoſce hominis gravitatem. Muliercula, de qua ſupra dixi, inſolens ac plane victrix, cum ex fratribus corrivales feciſset, uxorem alterius fratris, cui Jacobo nomen eſt, honeſtam ſane ac pudicam mulierem, aſſiduis contumeliis agitare coepit. Cum

BIBLIOTECA NAZ. V. EMANUELE

haec aliquandiu fecifset, ad alios fratres rem Jacobus defert. Illi jampridem ardentes odio, & tunc flagitii indignitate commoti non ferendam hujus petulantiam cenſuerunt. Itaque facto impetu in Nicolai triclinium ſpectante illo meretriculam capiunt, tractam denique in viam, ac dorſo impoſitam, natesque nudatam loris uſque ceciderunt plaudentibus vicinis, & tota multitudine comprobante. Ob hanc igitur moeſticiam non aliter ſe multos dies hic noſter domi continuit, quam ſi parens illi trucidatus fuiſset. Venientibus ad eum conſolationis cauſa lacrymans reſpondet, ob leviora jam facinora magnas urbes fuiſſe ſubverſas: ſe quidem non prius deſiturum, quam ſceleratorum fratrum ſanguine proprias manus cruentaſſet. Haec & hujuſmodi ab illo dicta, partim ridicula, partim jactabunda & non ferendae ſtulticiae plena ab iisdem conſolatoribus per riſum efferebantur, perdidiſſe operam in libris coemundis venundandiſque, & inſanire hominem omnes clamitabant. Ego vero haec audiens angebar animo, & ardebat mens objurgare hominem pro hujuſmodi ineptiis. Naturam tamen ejus, & ſaucium amore animum veritus me continebam. Sic enim res ſe habere videbatur, ut nec ego alloquens ſine gravi caſtigatione, & increpatione ſtulticiae levitatiſque ſuae praeteriturus eſſem. Nec ipſum putabam, quantum aſſequi conjectura quibam, ob aegritudinem, & luctum reprehenſionem meam eſſe laturum. Inter haec venit ad me quidam, dicitque vehementer admirari Nicolaum, quod eum in tanto luctu ſuo non adiiſſem. Quid, inquam, miretur; aut quis hic tandem luctus eſt? An quod fratres coquam ejus, ſic enim malui quam concubinam, quam veneficam, quam adulteram, quam meretriculam dicere, caſtigarunt? ob eam rem conſolatum me veniſſe

niſſe ad illum oportuit? Quam praeſtaret, inquam has ineptias omittere? Haec ego ingenue porro, & amice. At ille ubi haec audivit, confeſtim veluti furiis agitatus incredibili verborum obſcoenitate in me invectus eſt. Poſtea nichil niſi inimice, nichil niſi ſceleſte, nichil niſi capitaliter de me cogitavit. Habes initium & cauſam turbae, o Poggi, quod ita leve tibi videri neceſſe eſt, nichil ut aeſtimari levius poſſit. Quid enim, quaeſo, in illis verbis meis dignum vel mediocri indignatione fuit? Indignationem dixi? immo quid, quod non laudem & gratiam, ſi modo iſte compos mentis, ſi homo denique, & non bellua eſſet, meretur? Ubi eſt illa amicitiae lex a ſapientibus perſcripta? Monendos eſſe amicos non modo aperte, ſed etiam acriter, ſi res poſtulet. Atqui eſſe poterat ulla res, quae magis ſeveram amici monitionem poſceret, quam hominem, qui litteratus ſtudioſusque per ſuperiorem aetatem haberi voluerit, eum nunc amore meretriculae ſic deperire, ut lacrymas & lamentationes inſtar pueri dimitteret, ut ſine illa ſe ſe vivere poſſe negaret, ut fabula vulgi ob illius infamiam factus eſſet? Potius michi recto judicio quis ſuccenſeat, quod pro re gravi, & atroci leviter nimis, molliterque admonui. Sed quid agas cum veſano, cum amente, cum furioſo, cum eo denique, quem jampridem amor, & veneficia obcoecaſſent, cui rationem ademiſſent, cui nichil reliquiſſent homini ſimile, praeter corporis figuram? Qui cum levia ab amico dicta non tulerit, quomodo gravia pertuliſſet? Ego igitur acrimonia abſtinens mitia tantum medicamenta adverſus illius morbum intentavi, quae nec ipſa quidem aeger animus profligatusque admiſit. Sed qui pro levibus adeo furibunde in me ſurrexit, quid feciſſet pro acribus? Nonne ſe praecipitaſſet? Nonne in parietem caput in-

incuſſiſſet? Et me provocat maledictis homo ſtolidus & inſanus. Mitto quam indigne, quam immerito, quam nulla ex cauſa contra amicum, contra familiarem, contra illum, qui pluribus eum locis litterarum ſuarum honoravit. Mitto inquam iſta, atque praetereo. Sed an uſque adeo demens factus eſt, ut nec ſe ſe, nec imbecillitatem ſuam recognoſcat? Qui nunquam verba duo latina ob inſcitiam linguae, ſtuporemque cordis, ac enervatam adulteriis mentem conjungere potuerit, is me provocat maledictis? Neſcio an in hoc uno plus inſania ejus conſpicua fiat, quam in ceteris omnibus erratis. Quem ego, niſi me reſpectus ſuperioris amicitiae tenuiſſet, jam transfixum veriſſimis maledictorum jaculis tradidiſſem infamiae hominum ſempiternae, praeſertim cum tanta ſit in eo ubertas materiae, nulli ut deeſſe poſſit oratio. Ut autem ad te, Poggi, revertar habes rem totam, ut veriſſime geſta eſt. De qua ſi recte judicare volueris, multa ſunt in illo quidem, quae non condemnes modo, verum etiam deteſteris. In me autem quid reprehendere quiſquam poſſit, non equidem intelligo, niſi forte patientiam nimiam. Sed ego certa ratione id feci: vel quia contemno hominem praeſertim inſanum & furentem, vel quia rationem habere malui ſuperioris amicitiae, quam juſti doloris mei. Id vero difficilius michi fuit, quod ille nichil penſi habet, nullo reſpectu ſuperioris conjunctionis retinetur, ſed in maledictis continue perſeverat, ut verear jam, ne lenitudo iſta mea ad ignaviam & ſocordiam michi imputetur. Tu es primus, ad quem de his rebus ſcripſerim, & hoc excitatus litteris tuis. Nam ipſe tacere conſtitueram. Quod ſi tandem rejecta patientia gladium orationis in hunc provocatorem ſtrinxero; faciam ut omnes intelligant, quantum ſibi lucrum

erum fuerat in iſtam dimicationem non deſcendiſſe. Vale.

V.

LEONARDUS PAPAE (1) S.

Secretarios honore, & dignitate excellentiores Advocatis.

NOvam litem, Beatiſſime Pater, Secretariis Beatitudinis tuae per Advocatos Conciſtoriales moveri audio in progreſſione, pompaque ſolemni de cohaerentia Pontificis contendentes. Ego igitur tanquam clamore excitus accurro, ac locum defendere meum pro virili propero, rationes colligens, quae pro juſticia noſtra contra illorum injuriam facere videntur. Primum igitur incipiam ab eo, quod obſervatum conſpexi. Memini me quidem tribus coronationibus Romanorum Pontificum interfuiſſe, Gregorii, Alexandri, Joannis. In quibus omnibus Advocati nobis praeire juſſi ſunt, quoniam in remanendo honos habebatur. Idem quoque ceteris progreſſionibus ſervatum vidi. Quamobrem magnopere quidem admiror, cum mos, & conſuetudo hactenus ita fuerit, quid nunc novi impellat ad illa tractanda. Neque enim illud ut credam adduci poſſum, eos ſcilicet moveri, quod Secretariorum, qui nunc ſunt, perſonas contemnant. Habet enim, quod ſine arrogantia dictum velim, officium hoc excellentiſſimos quosdam viros, & ſcientia, & doctrina, & eloquentia praeſtantes; de quibus etiam gloriari Sedes Romana poſſit, qui non recuſa-

(1) Martino V. extat in Codd. MSs.

ſabunt, ſi contemni ſe ſentiant, in comparationem illorum devenire. Enimvero perſonas Secretariorum nequaquam contemnunt, ſed officii dignitate ſe praeferendos autumant & de hoc uno controverſia eſt, non de ſcientia, nec de virtute hominum, ſed de officiorum praeſtantia, atque dignitate. Si ergo officiorum ipſorum inter ſe comparatio quaedam, & quaſi contentio facienda eſt, & utrum eorum ſit dignius, quod Pontifici adhaereat, quaerendum, idque unum in judicium venit; redeo ad id, quod primo loco poſui, uſu & conſuetudine jampridem receptum eſſe, ut Secretarii praeferantur, quod nec ſine cauſa probabili factum exiſtimare debemus. Deinde ſi omiſſa conſuetudine officia per ſe conſiderare velimus, reperiemus Secretarios de ſui natura Pontifici adhaerere, Advocatos autem longe disjunctos eſſe. Neque enim latere nos debet, quia Secretarii, Pontificis ſunt Secretarii, Advocati autem non Pontificis ſunt, ſed litigantium Advocati. Atqui id permagnum quiddam eſt, & quaſi totum in praeſenti judicio. Nam cujus quiſque eſt, ei natura cohaereat neceſse eſt. Apparet autem Secretarios Pontificis eſse, Advocatos vero litigantium, ex quo fit, ut alter ſuus Pontifici revera ſit, alter extraneus, & impertinens. Veritas ergo ipſa ſubtiliter intuenti oſtendit, Secretarios e ſinu quodammodo Pontificis eſse, illique velut membrum inhaerere; Advocatos vero longe disjunctos eſse. Ego igitur in pompa progreſsuque ſolemni eum, cujus Secretarius ſum, Pontificem ſequor, eique, ut ratio dictat, inhaereo; tu vero eos, quorum Advocatus, litigantes ſequare, illisque inhaereas; qui cum nullum omnino locum in ſolemni progreſſu obtineant, nec tu forſan, ſi recte judicetur, obtinere debes, & tecum bene agi putare, ſi non omnino repellaris. Medium autem interponere te

inter

inter Pontificem & Secretarios ſuos, nec rationabile ſane, nec tolerabile eſt. Vis igitur & natura utriusque officii alterum inhaerere, alterum disjunctum eſſe oſtendit. Quid autem nomina? nonne hoc idem probant? Et quis non videt Secretarii nomen penetralem quandam cognitionem rerum Pontificis dicere, maximeque conjunctam, & cohaerentem deſignare perſonam? Advocati autem nomen longinquum hominem, alienumque ſignificat. Cum enim tres in judicio perſonae neceſſario verſentur Judex, actor, & reus, horum nullus eſt Advocatus, ſed eſt alienus quidam ab actore vel reo mercede conductus ad litigandum, qui, quod ab alio, cujus lis erat vocatur, Advocatus appellatus eſt. Quae igitur huic homini conjunctio ſit cum Pontifice, qui ad rem alienam, & privatam non a Pontifice adhibetur, ſed a litigatore conducitur, cujus etiam munus hoc poſtulat, ut longinquo clamore Pontificem alloquatur, ſecreto autem affari ſuſpicioſum ſit. Quid ergo eſt aliud confundere ordines, perturbare officiorum munera, dejicere a capite membra, quam poſtulare, ut Secretarii procul a Pontifice ſubmoveantur, Advocati autem in propinquo conſiſtant, ut quibus ſecreto loqui expediat in longinquo ſint, quibus clamore uti conveniat, hi lateri cohaereant. At dignitate praeſtabilius eſt Advocatorum officium. Immo nec Secretariorum dignitati par. Sic enim cogita: res curiae, ut michi videtur, bifariam dividuntur, in litigioſas ſcilicet, & quietas. Cumque de ſui natura quietae ſint res litigioſis praeferendae, litigamus enim ut quietem nanciſcamur, Advocatorum officium in his rebus verſatur, quae moleſtias, & lites, & odia continent: ex his enim pabulum quaerit, & quaſi alitur Advocatorum opera. Secretariorum vero in pacatis tran-

tranquilliſque rebus magis verſatur, quae procul dubio litigioſis ſunt digniores. Eſt igitur ratione ſubjecti Secretariorum officium dignius, ac praeſtabilius. Praeterea lites omnes odibiles ſunt, partibus tamen nonnunquam neceſſariae, Advocatis vero nunquam. Ex quo fit, ut ſponte lites & odia ſectari videantur, quod nec honeſtum ſane, nec glorioſum eſt. Quod ſi decretales epiſtolas, & reſcripta Pontificum Advocati allegent, & quod in illis cognoſcendis interpretandisque verſentur, ideo ſe praeferendos putent; meminerint quaeſo decretales illas atque reſcripta Secretariorum dictata eſſe, atque compoſita. Quae enim tu, Advocate, legis, quae interpretaris, ex quibus argumenta detorques, quorum ſententiam admiraris ea, inquam, verba omnia Secretariorum ſunt. De noſtris vos manibus fundamenta ipſa officii veſtri percepiſtis, nos vero nichil a vobis percepimus. Utrum igitur officium dignitate praecellit? Id ne, quod tradit alteri, atque praeſcribit? An id quod ſuſcipit, atque obſervat? Inſuper id officium dignius eſt exiſtimandum, quod cum majori congruit dignitate. Secretariatus autem officium cum Epiſcopali dignitate concurrit, nec eam dedecere videtur. Fuerunt jampridem profecto & alii permulti, ſed noſtra aetate Franciſcus Arretinus Epiſcopus, & Bartholomaeus Cremonenſis, & poſtquam Epiſcopi facti ſunt, in officio Secretariatus perſeverarunt. Advocationis autem officium Epiſcopalis dignitas deſpicit, atque abhorret, nec decere Epiſcopum ullo modo videtur. An igitur dubium eſt, quin Secretariatus officium & honeſtius, & dignius ſit exiſtimandum, cum Epiſcopalis excellentia, quae maxima eſt, hoc non dedignetur, illud deſpiciat? Diximus de praeſtantia dignitatis, qua procul dubio praecellere Secretarios docuimus: nunc autem

autem de commoditate pauca dicenda ſunt. Equidem ſic exiſtimo, multa interdum ita conſtituta fuiſſe, ut ad commoditatem haberetur reſpectus. Neque enim poſſunt res agendae praeſertim ingentes, & multae, niſi certis commoditatibus expediri. Eſt aliquis, qui ſecreta Pontificis excipere debeat? hic propinquus adſit, vultum ejus intueatur, nec verba modo, ſed nutum etiam praeſtoletur. Eſt aliquis, qui pro litigatoribus proponere, ac loqui ad Pontificem palam debeat? hic inter litigatores ſuos conſiſtat, ab his rem crebro audiat, atque doceatur, neque Pontifici haereat, cum ejus cohaerentia inutilis ſit, & alios impediat, qui utiles eſſe poſſunt. Haec diſpoſitio, atque hic ordo in rebus conſtituendis ſemper valuit plurimum, & valere debet. Videmus Notarios Papae antiqua conſuetudine hoc uno reſpectu Epiſcopis eſſe praelatos: non enim dignitate, ut antecedant Epiſcopos receptum eſt, ſed commoditate, quod hi ſacros Pontificis affatus excipere, illiusque juſſa mandare litteris ſolerent, unde Notarios appellatos conſtat. Si ergo horum officium, ut videmus, obſolevit, nichilque praeter nomen inane illis relictum eſt; Secretarii autem illorum vicem ſubjerunt, eaque apud Pontificem gerunt, quae ab illis gerebantur; eadem patientia ferant Advocati, Secretarios ſibi honore anteferri, qua Epiſcopi Notarios dudum antelatos ſibi pertulere, praeſertim cum Epiſcopalis Ordo dignitate longe ſuperet Notarios, Advocati autem dignitate non ſuperent Secretarios, immo nec pares illis ſint, & commoditatis ratione, ut probavimus, ſuperentur.

VI.

VI. (1)

LEONARDUS PHILELPHO S.

Significat, quid in negotio amici fecerit, Dioniſque verſionem commendat.

IN bonam quaeſo partem accipias, ſi non ita celeriter, ut deſiderium erat tuum, ad te litteras dedi. Michi enim tarditatis, vel morae potius ſcribendi ad te cauſa fuit duplex. Una, cum ipſe pro re tua non ſecus ac pro mea egiſſem, cupiebam aliquid certi poſſe reſcribere. Deinde quod tuo pulcherrimo, & ornatiſſimo muneri non inanes epiſtolas, ſed aliquid eruditius atque gravius rependere cupiebam, ut eſſent haec initia, ac veluti fundamenta noſtrae familiaritatis. Et de re tua quidem ea in dies expectatio fuit, ut neque ſpes michi certa, neque deſperatio afferretur. Aggreſſum vero me gravius aliquid ad te ſcribere permagnae, & incredibiles occupationes meae quaſi currentem in medio ſpacio retardarunt. Haec igitur cauſa differendi fuit, quae tibi quoniam longior videtur, ut epiſtola tua graece ſcripta deprehendi, obſequor plane deſiderio tuo, ne committam, ut dum eſſe diligentior propero, negligentior videri poſſim. De negocio igitur tuo, quid ſcribam neſcio. Civitas enim longis belli ſumptibus fatigata, ac pene exhauſta difficiles nobis aures praebet. Eruditi vero homines a me commonefacti cupiunt quidem, ac magnopere affectant, ſed non ita multi ſunt, ut perfici adhuc potuerit. Expectamus novos magiſtratus, in qua una re non ſine cauſa

(1) Haec adhuc inedita fuit.

cauſa ſpem habere poſſe videbar. Haec publice: privatim vero e juventute complures, ſed hanc partem Ambroſius curavit, ab eoque ſuſcepiſti credo, quantum aut quale exiſtimari debeat. Traductio vero Dionis a te facta vehementer michi placet. Eſt enim illuſtris, & erudita, & graeco reſpondens. Talis denique, ut quamquam ſaepe alias graece legerim, tamen latinum legiſſe michi fuerit perjocundum. De Dione autem ipſo quid ſentiam, alias ſcribam ad te. Vale.

VII. (1)

LEONARDUS MARCO DANDULO S.

Amici prudentiam, ac virtutem laudat, & de gratulatione gratias agit.

EGo tuis ornatiſſimis ſuaviſſimiſque litteris reſpondere cum vellem, & ubertas varietasque orationis tuae michi occurreret, obruebar quaſi flumine quodam rerum a te ſapienter praeclareque dictarum, nec unde initium reſpondendi facerem, ſatis michi conſtituebam. An a virtutibus exordirer tuis? At illarum ea magnitudo eſt, ut non epiſtolae brevitatem, ſed voluminis prolixitatem efflagitent. Quis enim paucis verbis tantam ſapientiam, gravitatem, celſitudinem animi, manſuetudinemque enarrare queat? An a dicendi nitore, & ab hoc erudititiſſimo ſcribendi genere, quod in te uno plurimum eminet, laudando, exornandoque inciperem? At verebar, ne quaſi ſpectante Roſcio geſtum in ſcena facerem, & ſterilis ipſe, jejunusque viderer.

An

(1) Haec quoque nunc primum lucem aſpicit.

An amicitiam commemorarem noſtram? At praeteritorum eſſe commemoratio ſolet: amicitiam vero noſtram praeſentem, vigentemque conſpicimus. Quid ergo faciam? Tuum michi ordinem proponam, & tua ipſa, ut vere dicam, veſtigia ambulabo. Primum igitur quod michi tanta tribuis, quanta ego neque mereor, neque poſtulo, proficiſci quidem id intelligo ab immenſo quodam, inenarrabilique amore erga me tuo. Letatum vero eſſe te de Civitatis munere noviter michi injuncto, tacente etiam te certiſſimus eram. Putas enim me ob hoc ipſum dignitate adauctum, cui opinioni conſequens eſt in amante quidem voluptas, in oſore autem moleſtia. Enimvero ſcias volo, neminem unquam tanta cupiditate honorem appetiſſe, quanta ego cupiditate hoc ipſum munus evitare, atque rejicere nixus ſum. Noveram enim procellas, & aeſtus civilium negociorum; ipſe autem michi ocium & quietudinem vitae ab his ſtrepitibus vacuam toto animo complectebar. Non igitur non petii ſolum, verum etiam ultro deferentibus reſtiti, nec reſtiti modo, ſed etiam adverſatus ſum. Depulit tandem Patriae juſſus me de propoſito ſaniore meo, cui, ut noſti, parendum fuit, quoniam ſe exhortari non patiebatur. In hoc ego munere nunc verſor grato quidem aliis, michi vero ipſi, ut tibi verum fatear, permoleſto. Nos tamen ut in ceteris rebus, ita in hoc ipſo, quod Patria nobis injunxit, obeundo curas, cogitationeſque noſtras ad laudem honeſtatemque referemus: quamquam intelligo, dum his deſervitur rebus, mirabilem ſtudiorum meorum fieri jacturam. Sed haec qualiacumque ſint, tolerare neceſſe eſt. De Petro autem viro clariſſimo tuique amantiſſimo libentiſſime commendationes audivi tum Reipublicae noſtrae gratia, tum etiam hominis michi & ſemper alias, & nunc maxime

xime tua confirmatione jocundiſſimi. At ego ſummam ex illo quoque ſuſcepi voluptatem, quod qualem te in illius commendatione perſpexi, talem illum in tuis ampliſſimis laudibus referendis, cumulandiſque cognovi. Eſt autem nequaquam mirum, cum nichil amabilius virtute ſit in hominibus, virtuoſos ipſos inter ſe ſe plurimum amari. Ego igitur gratulor legationi veſtrae, quae & rerum maximarum pondere, & difficultate incredibili locorum, & anxietate difficillima temporis virtutes utriuſque veſtrûm non patefecit quidem, erant enim priùs quoque patentes & clarae, ſed majorem in modum tantis difficultatibus illuſtravit. Nos itaque Petrum cohortati ſumus, & cohortaturi non deſiſtemus, ut famam, atque gloriam factis extendere quammaxime pergat. De te autem, fortuniſque tuis non aliter exiſtimamus, quam de ſingulari praeſidio rerum noſtrarum. Vale, & me, ut facis, plurimum ama.

VIII.(1)

LEONARDUS GUARINO S. P. D.

Silentium ſuum excuſat, & de gratulatione gratias refert.

GUarine virorum optime, addo etiam doctiſſime quid nunc tibi reſpondeam, aut quo pacto tarditatem hanc meam, & procraſtinationem excuſem? Occupatum fuiſſe me? Quae fuerit occupa-

(1) Hanc, quae in editt. Brix. exſtat, omiſit Fabricius. Nos ex MSs. Codd. ſic eam exhibemus.

cupatio tanta, per quam facultas non fuerit reſpondendi? Alieniorem fuiſſe animum? Teſtor Deum, te michi ſemper in primis cariſſimum fuiſſe, quanquam conati ſint quidam contra moliri. Quid ergo fuit? Nichil protinus, niſi mos quidam meus ad ſcribendum tardior. Tu ergo feres aequo animo me feciſſe idem in te, quod in ceteris facere cariſſimis ſoleo. Duas a te epiſtolas habeo, unam perveterem de controverſia malivolorum, qui nos invicem conflictare nitebantur, alteram benivolentia & gratulatione refertam pro hac nova dignitate mea. De prima hoc dicere michi breviter licet, factum eſſe inſcio te, ut quidam homines, qui favorem tuum ſuis indigniſſimis odiis praetexebant, moleſtiſſime nos comparando ita me contemnerent, atque deprimerent, ut tibi ipſi, ſi affuiſſes, qua probitate es, dolor & faſtidium gigneretur. Non poſſum negare me indigne tuliſſe. Sed tamen adverſus illorum improbitatem multa per me, adverſus autem dignitatem tuam nichil dictum fuit, quam moderationem laceſſito praeſertim non ſemel, ſed dies ſingulos difficillimam eſſe ſentiebam. Sed haec ut jam antiqua ſunt, ſic etiam antiquari facillime patior. Itaque totam hujusmodi controverſiam praeterire, ac mandare ſilentio libet. De nova iſta dignitate quod gratularis, eſt id quidem amoris, & benivolentiae tuae. Rem tamen ſcito moleſtiſſimam, & contra quod optarem, michi contigiſſe. Neminem credo tantum adhibuiſſe conatum pro honore adipiſcendo, quantum ego adhibui, ne michi mandaretur. Sed quoniam voluntas Civitatis noſtram diligentiam, & repugnantiam ſuperavit, dedimus tandem manus, ne aut ſuperbi nimium, aut ingrati videremur. Vita tamen illa newioſa, litteris ſtudiiſque intenta jocundior erat michi atque tranquillior, quam haec negocioſa, & civilis. Sed Patriae voluntati parendum

fuit,

fuit, cui neque repugnare ad extremum, neque refragari contumaciter debemus, ut Socrates in Critone ſapientiſſime docet. Id ergo nos fecimus ad tempus praefinitum, ne forte abjeciſſe nos omnino propoſitum illud primum exiſtimes. Vale.

Digitized by Google

LEONARDI BRUNI ARRETINI EPISTOLARUM

LIBER SEXTUS.

I.

LEONARDUS MARRASIO SICULO (1) S.

Qualem furorem poëtis adeſſe oporteat.

FOns quidam, ſi fabulis picturisque credimus, eſſe perhibetur, in quo ſenes demerſi juventam recipiant. Optandiſſimae profecto lymphae, & quas operae precium ſit de Hibernia Taprobanam uſque peregrinando diſquirere. Sed aliis quidem, ubi

nam

(1) Poëtae Cl., cujus carmina ad Leonardum, Vegium, alioſque exſtant in Bibl. Mediceo Laurentiana. Plura de hoc, cum ejus Epiſtolas ineditas publica luce donabimus.

nam gentium reperiantur, inveſtigare ſit cura: michi vero tu nunc carminibus tuis mirabiliſſimi fontis latices, ut vere dixerim, ſuperfudiſti. Juveneſcere profecto me ſenſi ſtatim, atque illa perlegi, gravioriqne depoſita aetate ad juventam reduci. Natura hoc fieri dicemus, an alia quapiam ratione, ut in eorum affectuum, quos attente inſpicimus, ſimilitudinem traducamur, quod in riſu & fletu licet intueri? Te igitur amantem inſpiciens, ac toto affectu effuſe loquentem diſpeream, ne ipſe quoque amare incoeperim. Sed ante omnia illud diſcutiendum eſt, quod de furore ſcripſiſti inquiens: *indulgere velis noſtro Arretine furori*. Id alius forſan aliter, ego certe ſic accipio, quaſi laudis furor ſit, non vituperationis. Sunt enim furoris, ut a Platone traditur, ſpecies duae: una ex humanis proveniens morbis, mala profecto res ac deteſtanda: altera ex divina mentis alienatione. Divini rurſus furoris partes quatuor, vaticinium, myſterium, poëſis, & amor. His vero Deos totidem praeeſſe veteres putaverunt. Nam vaticinium Apollini, myſterium, Dionyſio, poëticam Muſis, amorem Veneri tribuebant. Et vaticinium quid tandem ſit, nemo fere, qui modo quicquam legerit, ignorat. Eſt enim divinatio quaedam, ſed non omnis divinatio vaticinium eſt, ſed illa tantummodo *magnam cui mentem animumque Delius inſpirat vates, aperitque futura*, ut Maro (1) inquit. Nam aruſpices, & augures, & conjectores, ac cetera hujuſmodi turba, nec vates ipſi quidem ſunt, nec eorum opus vaticinium eſt, ſed ſanorum hominum prudentia, & ingenioſa rerum futurarum conjectatio. Myſteria vero circa religionem, expiationeſque, & propiciaciones divini numinis verſantur, cum vehementiori quodam men-

(1) Lib. VI. Aeneid.

tis concitatione, qualia in ſacris libris permulta ad placandam caeleſtem iram quibusdam ſuppliciis factitata leguntur. Poëma quoque eandem fere determinationem recipit, quam & de vaticinio ſupra dicebamus. Non enim omne opus poëma eſt, ne ſi verſibus quidem conſtet: ſed illud praeſtans, illud hac honorata nuncupatione dignum, quod afflatu quodam divino emittitur. Itaque quanto vaticinium conjectioni dignitate praeſtat, tanto poëma, quod ex furore fit, ſanorum hominum artificio eſt anteponendum. Hinc illae ſunt a bono poëta quaſi veſani hominis emiſſae voces: . . . . *unde jubetis Ire* (1) *Deae?* & Virgilius (2):

. . . . Dicam horrida bella,
Dicam acies, actoſque animis in proelia reges,
Tyrrhenamque manum, totamque ſub arma coactam
Heſperiam, major rerum mihi naſcitur ordo,
Majus opus moveo . . . .

Quod totum vaticinantis more prolatum eſt a poëta. Quid ergo vaticinium, quid myſterium, quidve poëma, hactenus michi dictum ſit. De amore autem poſtea dicemus. Nunc autem illud oſtendendum eſt, has furoris ſpecies, de quibus ſupra diximus, non eſſe malas. Primum enim, ut a myſteriis incipiam, quis alienationem iſtam, ac furorem, & quaſi abſtractionem, raptumque hominis circa rem divinam dixerit eſſe malum? Quis vero non bonum, atque laudabile? amplo me in loco verſari ſentio. Exſtant enim exempla pene innumerabilia divinorum hominum, ſi forte liberet hac in parte orationem extendere. Sed prolixitatem in re conſpicua rejiciendam cenſeo. Circa myſteria igitur furorem non eſſe malum conſtat. Quid autem vaticinii furorem? illum non eſſe quoque malum vel ex eo patet, quod bona permulta

(1) Statius Theb. Lib. I.   (2) Lib. VII. Aeneid.

ta ab illo proveniunt. Sibyllae quoque, & hujuſmodi furentes quidem dum eſſent, publice & privatim multis profuere, ſanae vero exiguis, aut nullis. Poëtae quoque tunc demum boni exiſtunt, cum ſuo illo corripiuntur furore. Qua de cauſa vates eos nuncupamus, quaſi furore quodam correptos. Qui vero absque furore Muſarum poëticas ad fores, ut inquit Plato, accedit ſperans quaſi arte quadam poëtam ſe bonum evaſurum, inanis ipſe, atque ejus poëſis prae illa, quae ex furore eſt, haec, quae ex prudentia, diſperditur. Poëtarum ergo furor a Muſis eſt, amantium vero a Venere. Oritur autem hic ex verae pulchritudinis contemplatione, cujus effigiem viſu intuentes acerrimo, ac violentiſſimo ſenſuum noſtrorum ſtupentes, ac velut extra nos poſiti totis affectibus in illum corripimur, ut non minus vere, quam eleganter dictum ſit, amantis animam in alieno corpore vitam ducere. Haec igitur vehemens occupatio animi, atque correptio amor vocatur, divina quaedam alienatio, ac velut ſui ipſius oblivio, & in id, cujus pulcritudinem admiramur, transfuſio. Quem ſi furorem ac veſaniam appellas, concedam equidem atque fatebor, dummodo intelligas, neque poëtam bonum eſſe ullum poſſe, niſi hujuſcemodi furore correptum, neque perfecte atque eximie Deum coli, niſi per hujuſcemodi mentis alienationem. De furore igitur hactenus michi dictum ſit provocato verbis tuis. Equidem ſi talis eſt furor tuus, qualem ipſe modo deſcripſi, non modo indulgeo illi, quod me flagitas, verum etiam ultro te ad illum cohortor. Qui enim amorem vituperat, quid tandem dici poteſt, niſi dignum eſſe illum, qui extremo in odio cunctorum verſetur? Sed haec ſatis in epiſtola praeſertim, quae longitudinem renuit. Carmina vero ipſa tua, atque hanc ſcribendi amoe-

C 4 nita-

nitatem uſque adeo probo, ut inter Naſones, & Propertios, & Tibullos te exiſtimem collocandum. Hi enim emendatiſſime, ornatiſſimeque omnium elegiam ſcripſiſſe putantur. Sed unum ſcias volo, me non tam tibi eximiam hanc palmam eſſe tribuendam exiſtimare, quam amori. Ille eſt enim, qui verba tibi dictat, qui ſententias oſtendit, qui varietatem, & copiam, & elegantiam ſubminiſtrat. Quod vero me tantopere laudas carminibus tuis, fateor, idem michi, quod Temiſtocli evenire. *Sed non ego credulus illis*. Nam conatum eſſe me atque conari, ceterum longe abeſſe; te vero nequaquam adulatum, ſed benivolentia mei deceptum intelligo. Vale, & quotidie ſcribere aliquid, ut facis, dignum amore, & Muſis ne ceſſes. Gloria quippe agendo periclitandoque acquiritur. Nec ſpectantibus coronae, ſed certantibus parantur. Iterum vale.

II. (1)

LEONARDUS REVERENDISSIMO D. CARDINALI S. CRUCIS.

Gratias agit pro Nepote ſuo inter domeſticos recepto.

EGo vero gratias habeo Patri Cartuſienſis Coenobii, qui deſideratas michi Reverendiſſimae Paternitatis tuae litteras detulit. Nam ad eam uſque diem nullas omnino habueram. Ex litteris vero ipſis ſummam equidem ſuſcepi voluptatem, tum quod munuſculum illud meum ſatis probatum ſapientiſſimo graviſſimoque judicio tuo perſpexi, tum etiam

(1) Hanc omiſit Cl. Fabricius.

etiam, quod laudes quaedam inerant, & cohortationes ad cetera obeunda. Ego igitur tanti viri judicio confirmatus, non penitus inanem poſthac fore operam meam, ſi quid forſan mandare litteris aggrediar, aeſtimabo. De Stephano autem Aretino neceſſario meo, quem dignata eſt R. P. tua ob litteras meas inter domeſticos recipere, ſummas ago gratias, & certe ni talem noviſſem illum, qualem mundicies integritaſque domus tuae flagitabat, nunquam de eo verbum facere auſum eſſem. Illi profecto ſat erit apud tantum Dominum inter bona probatiſſimae diſciplinae exempla educari, quem etſi non expediat, tamen ipſum R. P. tuae totis affectibus recommendo. Florentiae. Idibus Aprilis.

III.

LEONARDUS POGGIO S.

An Ariſtoteles Socratis diſcipulus fuerit.

Nichil opinor me juviſſent commentaria illa tua de bibliothecis Germanorum eruta ad vitam Ariſtotelis componendam. Hoc enim ipſum, quod tu magnifacere videris, triennio videlicet in diſciplina Socratis illum fuiſſe, prius quam Platoni ſe traderet, perridiculum eſſe ſcito. Socrates enim, ut tempora ipſa oſtendunt, aliquot prius annis obierat diem, quam Ariſtoteles naſceretur. Quomodo igitur diſcipulus ejus eſſe potuit, qui non erat? Nec ego id ipſum, quod tu ſcribis, ignorabam, a quibusdam parum eruditis traditum. Legeram namque & ipſe hujusmodi ineptias, ſed quia falſum ſciebam penitus rejiciundum putavi. Ad octogeſimum aetatis

tis annum Plato vitam perduxit: eo adoleſcente Socrates ex damnatione illa nefaria veneno interiit: Ariſtoteles autem longe poſtea Platoni jam plane ſeni, & majori ſexagenario cohaeſit. Inter ſupremum vero Socratis diem, & Ariſtotelis exortum anni circiter quatuordecim interfuiſſe comperiuntur. Huic ergo ſcriptori tam manifeſte deliranti, ego aut de Platonis ſtatua & epigrammate, aut de ceteris fidem praeſtem? Quanquam de ſtatua quidem etſi maxime verum foret, vulgarior tamen ea res eſt, quam ut litteris mandare expediat. Non enim omnia in deſcribenda vita ſunt congerenda, ſed illa dumtaxat, quae notatione ſint digna. Statuas vero Philoſophorum uſitatiſſimum fuit diſcipulos habere. Unde illud eſt, quaſi poëtae irridentis:

. . . . . (1) *Quanquam plena omnia gypſo*
Chryſippi invenias, nam perfectiſſimus horum eſt,
Si quis Ariſtotelem ſimilem, vel Pittacon emit,
Et jubet archetypos pluteum ſervare Cleanthas.

Et Cicero: *propter ſtatuam Platonis conſedimus.* Haec igitur dixiſſe velim, quo intelligas me lente admodum & moroſe ſingula conſideraſſe, quae in illius vitam conjeci, nec quicquam ponere voluiſſe, quod aut falſum, aut leve, aut ineptum cenſuerim. De Plinio autem quod poſtulas, nunc fieri non poteſt, quoniam id volumen apud quendam ex familiaribus exemplum ſcribenti praebet. Vale.

IV.

(1) Juvenalis Sat. II.

IV.

LEONARDUS C. LUCENSI S.

Judiciorum quendam certum ordinem eſſe.

AEquum fuerat, egregie Vir, ſi quid a me per litteras tuas quaerebas, expectare reſponſionem, non autem & quaerere ſimul, & tibi ipſi reſpondere. Quaeſtio nanque omnis de re dubia conſuevit eſſe. Terminatio autem certitudinem flagitat. Quod ſi haec licentia hominibus tribuatur, ut & narrent ipſi rem ſuo arbitratu, & falſa pro veris, incognita pro cognitis afferant, deinde ipſimet ſententiam ferant, quae auctoritas erit hujuscemodi judicio, quod non meritum cauſae, ſed libido expreſſerit, in quo idem accuſator, & judex? Verus enim judiciorum ordo perſonas diſtinguit, ut ſit alius accuſator, alius defenſor, alius judex. Controverſia vero omnis fere litigantibus eſt aut facti, aut juris. Si de facto ambigitur, tabulis, teſtibus, ſignis, argumentis, conjectura probatur. Si de jure, aequi, vel iniqui ratio in medium venit. Sed ante omnia factum diſcutiatur oportet, fruſtra nempe de jure quaeritur, ubi factum non conſtet. Haec, ut vides, communia ſunt. Nunc ad noſtra regrediamur, ut intelligas, de quibus conveniat inter nos, & de quibus adverſemur, & cernas, quam multa deſint ad veritatem concluſionis tuae. Non potuiſſe ſalva fide contra Paulum Guiniſium inferri bellum a Florentino Populo dicis, cum eſſet idem ipſe pro adhaerente ejusdem Populi in pace nominatus. Nos autem nominatum confitemur, & tamen ſalva fide bellum ſibi in-

inferri potuiſſe affirmamus. Haec igitur prima quaeſtio juris eſt. Quod tu per hujuſmodi nominationem remitti priores injurias, & obligationem inter nominantem & nominatum oriri ex ſtimas, nos rem inter alios actam nullam hujusmodi vim habere putamus. Haec igitur juris: facti vero illa, quae ſequuntur. Tu occultis inſidiis, & doloſis ſimulationibus uſum Florentinum Populum in hoc bello inferendo calumniaris: nos nullum protinus dolum, nullam ſimulationem, nullas inſidias in illo fuiſſe certiſſime ſcimus. Tu non denunciatum fuiſſe bellum praedicas: nos per Philippum, qui & vivit, & teſtimonium perhibebit, denunciatum fuiſſe affirmamus. Haec & hujusmodi, de quibus controverſia eſt, prius a te probanda erant, poſtea lamentanda. Niſi enim facta haec oſtendis, & illa ſuperiora fuiſſe injuſta probes, nulla tibi de his aut querela, aut exprobratio juſta eſſe poteſt. Sed tu nec iſta quae ſunt facti, nec illa quae ſunt juris ullo modo probas, ſed ex nuda, ſimplicique narratione concludis. Hoc igitur primum in litteris tuis non probo: Deinde illud vehementer reprehendo, quod aut te, aut me rebus populorum admiſceas, quaſi noſtrae ſit cenſurae illos corrigere, ac non potius arrogantia veſaniaque haberi debeat, homunculum unum ex ſe ipſo nemine deferente tantis de rebus judicium ſibi aſſumere praeſertim inaniter. Quid enim quaeſo noſtra haec cenſura proficere poteſt? ne fiant? At facta ſunt. ut corrigantur? Unde haec cenſura nobis? Fruſtra autem niti, nec aliud ſe fatigando, niſi odium quaerere extrema dementia eſt. Ego tamen invitus licet, quoniam me provocas, defenſionem ſcripſi, quam tibi mitto. Et quia de re populi agitur, popularibus verbis uti placuit, ut populi ipſi, quorum cauſa agitur, non ab interprete, ſed ex ſe ipſis intelligere poſſint. Videbis

bis autem in tractatione ipſius cauſae, quam indigne leviterque proſilueris ad rem tibi non ſatis notam reprehendendum. Vale Florentiae VI. Idus Januariis.

V.

LEONARDUS POGGIO S.

Sepulcrorum magnificentiam docet vanam eſſe, potiſſimum indignorum.

RES protinus riſu digna michi nuper occurrit, dum iter facio in agrum Aretinum. Offendi enim boves ploſtra trahentes, anhelanteſque. In ploſtris columnae vehebantur marmoreae, & ſtatuae duae non ſatis fabrefactae, baſeſque, & arculi, & hyperſtilia, caſuque in ſaltus difficiles conjecta ploſtra expediri non poterant. Circumſtabant vero redemptores cum dolabris, purgantes iter, adjuvanteſque. Tunc ego novitatem rei admiratus, neque enim ploſtra per eos ſaltus traduci neque marmora importari conſuerant, acceſſi propius, & percontatus ſum, quid rei eſſet: & quonam illa tam moleſta opera deferrentur. Tunc unus ex redemptoribus me aſpiciens, ac ſimul manu ſudorem a facie abſtergens, pertaeſus credo laboris, ac ſecum ipſe indignans, dii perdant, inquit, poëtas omnes, & qui fuerunt unquam, & qui futuri ſunt. Egoque hoc ejus reſponſum audiens, quid tibi cum poëtis eſt, inquam, aut qua tandem in re tibi moleſti fuere? In eo, inquit, quod hic poëta, qui nuper defunctus eſt, ſtultus nempe homo atque ventoſus, ſepulcrum ſibi fieri marmoreum imperavit. Eaque de cau-

cauſa marmora haec Montepolitianum deferuntur, ſed credo perduci nunquam poterunt difficultate viarum. Et ego volens clarius intelligere, quid ais, inquam? an Montepolitiani poëta quiſquam deceſſit? Non ibi, inquit, ſed Romae: ſepulcrum tamen in patria faciundum ſibi teſtamento providit. Atque haec eſt imago ejus, quam cernis, altera vero parentis, quam juxta ſe collocari juſſit. Tum ego de patria, & de obitu conjecturam faciens, audieram enim nuper quendam Bartholomaeum Montepolitianenſem Romae interiſſe, pecuniarumque neſcio quid reliquiſſe, interrogavi redemptorem, num de eo loqueretur, illeque hunc ipſum eſſe annuit. At enim inquam, cur tu poëtis ob hunc aſinum maledicis? An tu illum poëtam credis fuiſſe, qui nullam neque ſcientiam, neque doctrinam cognovit? Stulticia vero, ac vanitate omnes omnino homines ſuperavit? Non novi, inquit illum, dum vixit, nec eum nominari unquam audivi, ſed oppidani quidem ſui poëtam illum arbitrantur, & ſi paulo plus pecuniarum reliquiſſet, Deum putarent. Quod ſi non fuit ille poëta, nec maledictum poëtis velim. Atque ego tunc abiens conſiderare mecum coepi redemptoris verba, qui ſtultum hominem, atque ventoſum dixerat eum, qui Romae decedens marmoreum in patria ſibi fieri ſepulcrum imperaſſet. Re enim vera ſic eſt: nemo qui gloriae ſuae confidat, de ſepulcro ſibi faciundo unquam cogitavit. Operum enim laudabilium fama & claritate nominis contentus, ſatis ob hoc ipſum poſteritati ſe ſe putat commendatum. Quid enim ſepulcrum, quoad muta res eſt, juvare ſapientem poteſt? Aut quid vilius, quam ſepulcrum memorari, vitam ſileri? Tres eminentiſſimi imperatores variis ſeculis fuiſſe referuntur Cyrus, Alexander, Caeſar. Quorum Cyrus qui fuit antiquior, nedum ſepulcrum

inſi-

inſigne appetierit, ſed teſtamento mandavit nullum ſibi ſepulcrum conſtitui, ſed terra humari, affirmans terram flores producere, & ſegetes, & arbores amoeniſſimas, precioſiſſimaſque efferre, nec ullam generoſiorem ſepulcri materiam reperiri poſſe. Itaque nuda in humo ſepelire corpus ſuum jubet ſine ullo penitus marmore, aut ſtructurae monumento. Recte quidem: virtus enim illius, & facta egregia perennem ſui memoriam pollicebantur futuram. Bella quippe maxima ſingulari fortitudine induſtriaque confecerat, victorias plurimas glorioſiſſime reportarat, imperium Medis adeptum in Perſas tranſtulerat. Ipſe vero mirabili ſapientia praeditus, vitaque & moribus ut ita dixerim, civiliſſimus, optimis legibus ſanctiſſima diſciplina partum a ſe imperium communierat, ex quo Cambyſae, & Ochi, & Xerſae, & Artaxerſae, & Darii longiſſima ac potentiſſima ſucceſſione regnaverunt. Hic ergo tantus, & talis imperator humi ſepeliri voluit, marmor autem Parium, aut Numidicum lapidem non quaeſivit. Eadem in Caeſare & Alexandro mens fuit, quorum neutrum de ſepulcro ſibi faciendo videmus cogitaſſe. Facio contumeliam ſummis viris, quos in reprehendendo hoc viliſſimo homine teſtes adduco. Sed tamen ſi excellentiſſimi viri hanc vanitatem ambitioſam cum laude vitarunt, quantum in hac faece hominis haec eſt ſuperbia deridenda? Tu marmora tibi ex longinquo portari, tu ſepulcrum fieri, & ſtatuas tibi ipſi collocari teſtamento jubes? Quo merito quaeſo? An ſcientia, quae in te nulla fuit? An litteris, quarum vix quatuor tenebas? An vita, & moribus, qui leviſſimus, ac ſingulari ſtulticia plenus nichil conſilio, cuncta vero temeritate veſaniaque proſequebare? Verum enim ſi non mores, at genus illum honeſtat, dignumque & ſtatua, & ſepulcro marmoreo facit

cit natum ex patre mercatore circumforaneo, avia obſtetrice, matre fanatica. An propter pecunias ſub terra abſconditas ſtatua dignum te ipſum cenſebas? Hoc ſuberat unum videlicet. Verumtamen has ipſas pecunias Pontifex poſt mortem tuam, cum illae tandem in lucem veniſſent, ut ſibi a te furto ſubtractas repoſcit. Quid ſcribes quaeſo in ſepulcro? quae acta? quas res geſtas inſigniri facies? An pater tuus ut aſinos & merces circum nundinas agebat? An avia, ut editos in lucem partus tollebat, puerperis ancillabatur? An mater, ut in fanis ſoluto crine volitabat? An tu ipſe, ut pecunias furtim cumulabas? An Pontifex, ut eas pecunias repoſcebat? Haec eſt ſumma rerum tuarum, haec eſt gloria tua atque tuorum, quae talia ſunt, ut ſi modo quicquam ſaperes, ſi non ut in omni vita, ſic etiam moriens ſtulticia ac temeritate delatus eſſes, teſtamento caviſſes, ut tu olim pecunias, ſic etiam te tui ſub terram abſconderent, ne riſus & querelae materiam haec tua ſepulcri vanitas, & ambitio exhiberet.

VI.

LEONARDUS NICOLAO S.

Adhortatur juvenem ad optima litterarum ſtudia, docetque, quae nam literae aliis praeſtent.

VEhementer me delectarunt litterae tuae, quas nunc primum ad me ſcripſiſti. Ferebant enim prae ſe & naturam praeſtantiſſimam, quod eſt ingenii, & diſciplinam vigilantem & ſolertem, quod eſt ſtudii, ac diligentiae. Itaque michi contigit aetatem iſtam tuam & ſenſum earum litterarum conſide-

ſideranti, ut admirabilis quaedam, ac plane ſupra annos haec tua maturitas videretur. Nec vereor, ſi modo tibi ipſe non deeris, praecellentiſſimum te virum eſſe evaſurum. Quamobrem invigila quaeſo, ac per ſingulos dies adde inſuper aliquid, et accumula, conſiderans permagna in his ſtudiis praemia tibi eſſe propoſita ad conſtitutionem vitae, ac nominis celebritatem, & gloriam. Haec duo, crede michi, & opes ampliſſimas conſequentur, quae celebribus viris ac virtute expolitis nunquam volentibus defecere. Habes praeceptorem eximium, cujus imitari diligentiam, & aſſiduitatem debes. Studium vero tibi ſit duplex, alterum in litterarum peritia non vulgari iſta & communi, ſed diligentiori quadam atque recondita, in qua praecellere te magnopere volo: alterum in cognitione earum rerum, quae pertinent ad vitam & mores, quae propterea humanitatis ſtudia nuncupantur, quod hominem perficiant, atque exornent. In hoc genere varia & multiplex & undecunque arrepta ſit tibi cognitio, nichil ut praetermittas, quod ad inſtitutionem vitae, quod ad decus, quod ad laudem pertinere videatur; ſed eos legas cenſeo, qui non ſolum doctrina, verum etiam nitore orationis, ac peritia litterarum juvare te poſſint, quales ſunt Ciceronis libri, & ſi qui proxime accedunt. Si tamen me audies, fundamenta diſciplinamque harum rerum ab Ariſtotele perdiſces, ornatum vero orationis, & copiam, & omnes verborum divitias, ſermoniſque, ut ita loquar, dexteritatem in his ipſis rebus a Cicerone mutuaberis. Volo namque praeſtanti viro hoc adſit, ut & ſcientiam rerum habeat abundantem, & ea ipſa, quae ſcit, illuſtrare dicendo, & exornare poſſit. Hoc autem facere nemo valebit, niſi qui multa legerit, multa didicerit, multa undique decerpſerit. Itaque non modo a philo-

ſophis doctus, quod eſt hujus ſtudii fundamentum, verum etiam a poëtis, & ab oratoribus, & ab hiſtoricis paratus venias oportebit, ut copioſa, & varia, ac nulla in re rudis ſit tibi oratio. Brevior ſum in his explicandis, quoniam novi te illa legiſſe, quae de ſtudiis & litteris alias a nobis ſcripta fuere, in quibus formam hujus diſciplinae vel expreſſimus nos quidem, vel certe adumbravimus. Hanc vero praeſtantiam ſi tu, quemadmodum ſpero, nanciſcare; quaenam divitiae cum horum ſtudiorum praemiis fuerint comparandae? Licet enim juris civilis ſtudium vendibilius ſit, utilitate tamen & dignitate longe ab iſtis ſtudiis ſuperatur. Nam ſtudia quidem iſta ad faciendum virum bonum tota contendunt, quo nil utilius excogitari poteſt; jus autem civile ad faciendum virum bonum nil pertinet. Quid enim bonus vir de aqua pluviali arcenda, aut de perendinis cognoſcendis laboret? aut qui melior erit quis, ſi partum ancillae in fructibus eſſe cenſeat, quam ſi non cenſeat. Quin etiam bonus vir, & legata perſolvet, & mandata teſtatoris adimplebit, etiamſi ſeptem teſtium ſolemnitas teſtamento defuerit. Ac jus civile contra diſponit. Praeterea bonitas & virtus ſtabilis eſt, jus autem locis & temporibus variatur, ut ſaepe quod Florentiae legitimum eſt, Ferrariae ſit contra legem. Jam vero magnis ac praeclaris viris non ſatis decora eſt haec in litibus & controverſis mercenaria verſatio. Itaque qui nobilitate aut divitiis praecellunt militiae dignitate gaudent, doctoratum vero ſibi ad dedecus potius, & ignominiam reputarent. At enim ſuperioribus illis ſtudiis tanta dignitas ineſt, ut nemo Princeps, nemo Rex ſibi turpe ducat ſcientia illarum rerum, & eloquentia inſigniri. Alexandrum certe Philippus pater Ariſtoteli tradidit non ad diſcendum jus civile, quod tanto Regi ſordidum fuiſſet,

ſed

ſed ad doctrinam vitae ac morum, & ad eloquentiam perdiſcendam. Omitto voluptatem, jocunditatemque illorum ſtudiorum, quae tanta eſt, ut difficile ſit inde mentes revellere. In jure autem civili perdiſcendo, quid tandem praeter mera taedia? Itaque oſcitans ſcientia non immerito ab antiquis vocatur. Sed haec ſatis. Michi enim ad te ſcribenti potius his de rebus loqui, quam aut de familiae, aut de parentis amicitia placuit. Illa enim tempus expectare poſſunt, & ſunt non indicta prius. Cohortationem vero ad haec ſtudia non eſt viſum differre. Vale.

VII.[1]

LEONARDUS ATTO MILITI SAXOFERRATENSI S.

Amicum rogat, ut Malateſtarum Familiae ſe commendet.

ETſi cognoſco me prolixioris epiſtolae debitorem eſſe, tamen cum Ariminenſis iſte domum ad me veniſſet, & numquid vellem rogaret, non permiſi ipſum ad te vacuum redire litterarum mearum. Gaudeo igitur ſemperque gaviſus ſum, proſpera atque ſecunda de tuo ſtatu, dignitateque audiſſe. Nec puto eſſe quemquam amicorum tuorum, qui me in hac parte gaudii, atque benivolentiae antecedat. Id vero totum proficiſcitur ex ſingulari praeſtantia virtutum tuarum, qui humanitatem ſummam cum gravitate morum, & ſapientia rerum gerendarum mirifice conjunxiſti, ut idem tu

 & ama-

(1) Haec deeſt in edit. Fabriciana.

& amari ut facilis, & timeri ut fortis, & obſervari ut prudens mereare. Sed haec cum aliis uberius & ſolutius, quam tecum de te. Nunc autem invitat locus iſte, in quo degis, ut non praetermittam de me aliquid ſcribere. Equidem tanto ardore generoſam inclitamque Malateſtarum Familiam colui, ut non alienum proceres illi me exiſtimarent, ſed unum de ipſis. Ut enim ceteros omittam, cum inclitae memoriae Carolo Principe illius familiae ita aliquando vixi, ut neque menſa, neque venatio, neque ſtudia litterarum me ab illo ſequeſtrarent. Qui peractis ad occaſum venationibus ita redire Ariminum ſolebamus, ut duobus vel tribus paſſuum millibus diſputando ſummis interdum contentionibus, ac deſperatis prope clamoribus certaremus. Fuit enim illi ingenium magnum, & ſcientia multarum rerum abundans. Ceterum ita pertinax in diſputando, ut quid ſemel dixiſſet ſemper defenderet, & ſuppetebat mirabilis quaedam copia rationum, argumentorumque ad cuncta, quae aſſumpſerat ſuſtinenda. Ex quo frequenter fiebat, ne clamores, contentionesque deeſſent. Sed idem in omni virtute ceteris hominibus longe meo judicio praeſtitit. Quorſum vero haec? Ut junioribus iſtis proceribus, qui illi ſucceſſere, me notum, & commendatum facias. Vale, & laborem harum litterarum in conceſſione illius officii, quod poſtulat, habeas recommiſſum. Iterum vale.

VIII.

VIII.

LEONARDUS NICOLAO S.

Conſolatur Nicolaum in funere matris, deſcribitque felicis mulieris laudes, & dotes.

Quoniam publico munere neceſſario detentus adeſſe tibi in parentis tuae optimae atque praeſtantiſſimae mulieris luctuoſo funere nequivi, quod reliquum eſt litteris adimplere officium tentabo. Neque enim confido praeſtare id poſſe. Etenim cum pietatem filii debere me illi & habere intelligam, ac in luctu prope aequali tecum verſer, ſentio profecto me conſolatione potius indigere, quam alios conſolari poſſe. Quae tamen ad rationem deflectenti animum michi venire in mentem ſoleant, recenſere conſtitui, ſi forte ea res lenire aliqua ex parte dolorem tuum valeret. Quid tantopere lugemus inquam? Quid affligamur? quaſi vero novum quoddam, inopinatumque acciderit. Num quaeſo vel ignotum, vel ambiguum fuerat illam eſſe mortalem? Num ad maturitatem jam plane ſuam & ſenium perveniſſe? Num annorum numerum eum impleſſe, quem vix centeſimus quiſque pertingit? Curſus autem vitae cui unquam proſperior, aut bonis omnibus cumulatior fuit? Quid igitur nobis volumus? quid expoſcimus? quid erga ſuperos uſque adeo ingrati atque perverſi ſumus? Quae enim magnopere a diis immortalibus precaremur, ea nobis collata non recognoſcimus. Bona quidem, niſi ego fallor, in mulieribus numerantur, genus, forma, pudicitia, foecunditas, liberi, divitiae, ſuperque his omni-

bus virtus, &. probitas. Ego quoque his addo valitudinem proſperam, & vitae longinquitatem. Nam in fracta, miſeraque valitudine etiam ſuperiora ſquallent bona, & in brevitate vitae nulla perfectio poteſt exiſtimabilis reperiri. Horum igitur omnium ſi quiſquam docere poteſt aliquid huic primariae mulieri defuiſſe, confitebor equidem non eſſe illam tantopere extollendam. Sed quid defuit quaeſo horum omnium, quae ſuperius numerata ſunt? quid non abunde etiam ſuperfuit? Nam ut breviter percurram ſingula ab initio exordiens: maternum illi genus praeſtantiſſimum fuit ex clariſſima familia Malateſtarum, paternum vero ex gente honoratiſſima, ac maxima noſtrae civitatis, patre, avo, & atavo ſplendidiſſimis equitibus, foriſque, & domi ſummae auctoritatis. Quid igitur magnificentius, quid illuſtrius in hac parte dici poteſt? aut quid inſignius, quam tanta claritate majorum honeſtari? Forma vero fuit egregia plane, atque magnifica, plena dignitatis, plena ingenii, plena pudoris, aderatque & in proceritate generoſitas quaedam, & in gravitate auctoritas, & in diligentia commendatio probitatis. Qua quidem in parte licet a Zenone, Stoiciſque reclametur, tamen veterum michi Academicorum, Peripateticorumque ſententia magis probatur, qui ut fuco atque fallaciis affectare falſam opinionem formae damnandam, ſic natura largiente verum decorem grate ſuſcipiendum exiſtimant, & in bonis numerandum. Nec ego ſane lepiditatem, aut venuſtatem in hac praeſertim muliere laudarim, ſed praeſtantiam quandam nativam & venerationis plenam dignitatem. Nam de pudicitia quidem illius, in qua fuit unicum ſingulareque exemplum, tacere melius eſt, quam pauca dicere. Nupta vero fortunatiſſimo conjugi divitiis, opibus, celebritate nominis ſuae aetatis omnium noſtrorum

civium

civium praeſtantiſſimo, numeroſam ſobolem procreavit, viditque multitudinem ex ſe prognatam, filiorum filios, atque nepotes. Quanta ſunt quaeſo iſta, quae adhuc numeravimus, & quanti exiſtimanda? vel quam multi reperiuntur, quibus iſta contigerint? Uno fortaſſe aut altero nonnulli, cunctis vero ſimul cumulatis perpauci admodum gloriari poſſunt. Sed bona animi maxime in ea muliere conſpicua fuere: admirabilis probitas, inſignis humanitas, magnificentia, liberalitaſque egregia, maximeque ad decus, & praeſtantiam erecta mens. Quid dicam de humanitate mirifica, de charitate in ſuos, de dilectione in omnes, de bonitate denique ſingulari, in qua nullam unquam mulierem huic comparandam me cognoviſſe affirmare veriſſime poſſum? Prudentia vero quanta fuerit vel ex illo apparet, quod maximam domum, magnas clientelas, varia, multipliciaque negocia mortuo conjuge per annos amplius triginta ſic gubernavit, ut nemo conſilium aut prudentiam viri deeſſe in tanta adminiſtratione unquam ſentiret, eſſetque ipſa ſimul regula morum, & integritatis, honeſtatiſque diſciplina & norma. Cum his illa laudibus ad ſeptuageſimum quartum pervenit annum proſpera valitudine & continuata auctoritate, exitum quoque vitae facilem tranquillumque ſortita, qualis ſuperiori ejus moderationi maxime congruebat, deſiderium ſui mirabile filiis propinquiſque reliquit cum unanimi, conſentienteque omnium commendatione. Ego igitur hanc mulierem pro tantis, atque ita continuatis ad extremum uſque vitae diem bonis nequaquam lacrymis decorandam puto, ſed gratulatione & gloria proſequendam. Nec adverſi quicquam illi accidiſſe exiſtimo, quod mortua ſit, nec ſane in morte quicquam eſt mali, propterea quod aut extinguantur protinus omnes ſenſus, & fiat quaſi ſomno cuidam

nunquam interrupto ſimillima requies, qua ſi eſt ſuaviſſimum unius interdum noctis toto ſpacio ſine ulla intermiſſione potiri: quanta ſuavitas in illo ſempiterno tempore eſt exiſtimanda? Aut ſi remaneant ſenſus, vivantque animi noſtri poſt mortem, viam illam fatalem ingreſſos ad meliora domicilia migrare, & cum melioribus & ſui ſimilibus habitare eſt procul dubio confitendum, ut aut nichil mali ſit in morte, aut multum etiam boni. Cum vero ex duobus alterum neceſſarium ſit, & quibuſdam incertum obſcurumque videatur, ego tamen michi perſuadeo, animos hominum eſſe ſempiternos, atque optimo cuique cum a corporeis vinclis fuerit liberatus, reditum facilem in Coelum patere, ubi nunc illa conſiſtens ac tenebris exuta puro intuitu divina illa ſpectacula contemplans, imbecillitatem noſtram miſeretur, ſeque, nunc tandem vivere, noſtram vero hanc, quam vitam dicimus, mortem eſſe cognoſcit. Equidem homini jam plane ſeni, qui cum laude eximia vixerit, optandam etiam mortem exiſtimo, cum & impendeant quotidie permulta, quibus periculum eſt, ne extrema aliqua labe ſuperioris vitae ſplendor, & gloria deturpetur, ut Priamo regi, & Pompejo accidit, quorum utrumque calamitates extremae ex ſuperiori felicitate miſerabilem reddidere. Vel ut iſta ceſſent, tamen illud eſt certiſſimum aetate longius provectis incommodum, quod neceſſe ſit quodammodo hebetari ſenſus, videreque deterius, atque audire, & in ceteris multis natura ipſa debilitari & frangi, ut optime cum illa actum in hoc ſuo deceſſu putare debeamus. Quod ſi noſtram vicem dolemus, quia videlicet ſpoliati illius praeſidio atque ſolatio ſumus, iſque nos moeror afficit, & in luctum impellit; videndum eſt, ne nimis ingrate atque injuſte commodum noſtrum illius commodo anteferamus. Amor enim

ve-

verus ad ejus, quam diligimus, cauſam, non ad noſtram eſt referendus. Si enim aetas illius jam ingraveſcens, & ante parta laus, & fortunae mobilitas hoc flagitant, ut illam ad extremum vitae diem quaſi in portum quendam ex longa periculoſaque navigatione tuto ſe recepiſſe gratulandum ſit atque letandum; nolimus quaeſo illius commodum lamentari, aut deflere. Denique illa certe, qua benivolentia fuit, hoc nos in dolore verſari permoleſte fert, & ceſſare nos jubet atque deſiſtere, cui etiam mortuae parere, & condonare moerorem noſtrum debemus, & quantum natura patitur, moderate perferre.

IX.

LEONARDUS CYRIACO S.

Regis nomen majus eſſe, quam Dictatoris. Dictatoris autem praeſtantius Imperatoris nomine fuiſse docet.

MElius erat, o Cyriace, non tantum ſapere, quantum ſapis; ſiquidem te ſcientem aliorum errata conturbant, quae ab ignorante nulla moleſtia praeterirentur. Habet enim ignorantia multis in malis quiddam boni, quod minus angitur, quia minus ſentit. Atque ut ad poſtulata veniam tua, admiratum te dicis in hoc novo Sigiſmundi Principis adventu, quod qui ante coronationem ſe Regem ſcriberet Romanorum, poſt coronationem quaſi majus quiddam & dignius exprimere volens, Imperatorem ſe nuncupabat, non Regem, quod tu perperam factum arbitraris. Itaque te id reprehendiſſe ais, & quaeris a me, num idem ſentiam quod tu, an contra

tra

tra putem. Ego vero & in his & in aliis permultis plurima michi videor quotidie cognoſcere errata, ſed utor Democriti regula: rideo enim illa, non fleo. Quid enim mea refert, quemadmodum barbari loquantur, quos neque corrigere poſſum, ſi velim, neque magnopere velim, ſi poſſim? De Rege tamen & Imperatore idem ſentio, quod tu & jampridem ridens barbariem iſtam hoc ipſum notavi, atque redargui. Tres enim gradus majorum dignitatum apud Romanos, de quorum Principe loquimur, fuere: Rex, Dictator, Imperator. Ex his ſuprema omnium poteſtas Rex eſt; poſt Regem vero ſecundum tenuit dignitatis locum Dictatura, poſt Dictaturam Imperium tertio gradu conſequitur. Hujuſce rei probatio eſt, quod Octaviano Imperatori optime ſe gerenti volens Senatus Populuſque Romanus dignitatem augere, pro Imperatore Dictatorem facere decrevit, quod ille non recepit, ſed flexo genu recuſavit, quaſi majoris ſtatus, majoriſque invidiae dignitatem exiſtimans, Imperatoris, nomen modicum ac populare, ſi ad Dictatoris faſtigium comparetur. Inferioris ergo dignitatis Imperator eſt, quam Dictator, ut ex hoc patet: majorem vero eſſe Regiam poteſtatem, quam Dictaturam, ex eo poteſt intelligi, quia Julius Caeſar Dictator cum eſſet, affectavit Regem fieri, cujus gratia interfectus eſt non ferentibus civibus, ut Regiam aſſumeret poteſtatem, ſed Dictaturam utpote minorem aequis animis in eo patientibus. Haec igitur quae adhuc dixi, etſi nulla penitus alia ſuperadderentur, tamen ipſa per ſe vel ſola probant abunde Regium nomen, quam Imperatorium eſſe praeſtantius, niſi forte aut Senatum, dum pro Imperatore Dictatorem facere volebat, aut Caeſarem, dum ex Dictatore Rex fieri cupiebat, non intellexiſſe vim iſtarum dignitatum exiſtimemus. Sed nolo his eſſe contentus praeſer-

ſertim ad te ſcribens, cujus aures novi quam avidiſſimae ſint vetuſtatis ſimul, ac veritatis. Explicemus ergo ſingulorum naturam, qua cognita & inter ſe comparata differentiam ſui dilucide nobis oſtendant. Regem omnes ſic accipiunt, quaſi ſuprema quaedam & abſoluta ſit poteſtas, ſupra quem in ſuo regno nemo ſit, ſed ipſe praeſit omnibus. Ex quo fit, ut Rex niſi unus duntaxat eſſe non poſſit, plures enim reges eidem regno praeſidentes ſe ſe mutuo impedirent, naturamque perimerent Regis, quae non omnibus praeſſet, ſed haberet paritatem. Patet hoc in antiquis, moderniſque Regibus. Neque enim Numa, neque Hoſtilius, neque Ancus, neque alii deinceps Romani Reges conſortem, aut ſocium regni habuere. De Romulo, & Tacio ferunt: Sed alter Sabinorum, alter Romanorum Rex erat, & in propinquo collati repugnante natura ſe ſe paſſi non ſunt. In modernis quoque Regibus idem apparet. Neque enim Francorum, neque Anglorum plures ſimul Reges regnum gubernant, ſed unus & ſolus, cui fratres, cui patrui, cui propinqui omnes genua ſubmittunt. Ceſſit jam quandoque apud hos filio pater, cui regiam poteſtatem ſe vivo transferre in filium voluit, ipſe dimiſit, quoniam duos ſimul regiam poteſtatem habere contra naturam eſt hujus dignitatis. At Imperatores ſimul plures ſaepiſſime fuerunt: non eſt enim ſuprema poteſtas imperium, ſed ſalva republica, ſalva auctoritate Senatus & Populi, & ſalva libertate Imperator creabatur. Eſt enim imperium armorum exercituumque ad tutandam augendamque Rempublicam commiſſa auctoritas. Itaque Imperatore exiſtente nichilominus Conſules, Praetoreſque, ac ceteri Magiſtratus in republica manebant; Rege autem exiſtente manere non poterant, quod patet ex Dictatura. Illa enim, quia vim quandam regiae

regiae poteſtatis habere videbatur, ſimul atque inducta fuerat in Rempublicam, ceteri magiſtratus omnes interibant, & abrogati per creationem Dictatoris cenſebantur praeter Tribunos plebis, & in hoc differebat Dictator a Rege, quod Dictatore exiſtente plebs,plebeique magiſtratus vim,auctoritatemque ſuam retinebant: Rege autem exiſtente Tribunitia poteſtas, plebiſque auctoritas omnis omnino ſolvebatur. At enim cum Imperatore cuncti ſimul magiſtratus in republica perſtabant, & auctoritas vigebat Senatus, & Populi libertas ſervabatur. Ex quo apparet Imperatorem non eſſe dominum, ſed legitimam poteſtatem, niſi forſan Criſpum Saluſtium ignoraſſe vim poteſtatemque Imperatoris nominis arbitremur, qui inquit: *Nam cum tu te per molliciem agas, exercitum ſupplicio cogere*, ideſt dominum, non Imperatorem eſſe. Volo inſuper unam, vel alteram rationem inducere, quo majoris dignitatis regium nomen eſſe oſtendam; imperium enim quibuſdam Magiſtratibus recte tribuimus. Nam omnes, qui juriſdictionem exercent, ac punire & cohercere poſſunt, imperium habere dicimus, & regnum habere illos nunquam diceremus, quoniam nomen imperii legitimam poteſtatem ſignificat, regnum autem habere ſupra leges eſſet. Praeterea, quae Deo tribuimus vocabula, ea praeſtantiſſima ſunt exiſtimanda. Cum enim Deus ineffabiliter excellat, nec ulla humana reperiri digna poſſint ejus majeſtate, illa Deo tribuimus, quae apud nos ſunt maxima, quoniam majora tribuere non habemus. Deum autem Regem nuncupamus, ac regnum Coelorum dicimus, ut ſacrae litterae, poëtaeque teſtantur: Imperatorem vero qui Deum vocaret vix quiſquam reperitur, propterea quia Rex ſupremam poteſtatem abſolutamque ſignificat, Imperator vero longe inferiorem. Ex his omnibus luce clarius

appa-

apparet, qui imperatorium nomen regio nomini anteferunt, eos in maxima ignoratione verſari. Sed heus tu qui hunc errorem notaſti, cur alium huic annexum tacitus praeteriſti? Coronari enim Imperatorem ubinam gentium mos fuit? Quis Imperatorem Romanum antiquis illis temporibus coronatum fuiſſe unquam audivit, aut legit? Non Auguſtum, non Tiberium, non Caligulam, non Neronem, cum praeſertim hi duo extremi intolerandae ſuperbiae, aut luxuriae forent, non Trajanum, non Adrianum, non Antoninum, nemo inquam iſtorum coronam imperii unquam ſuſcepit, aut habuit, aut uſus eſt, niſi forte lauream, cum triumphaſſet, aut roſtratam, quod claſſem hoſtium cepiſſet, quae duae coronae non Imperatorum erant magis, quam quorumcumque triumphantium, aut vincentium. An ergo quod illi tantam imperii magnitudinem habentes non faciebant, hi quatuor jugerum poſſeſſores coronabuntur? Enimvero non ut Imperatores, ſed ut Reges Romani coronantur. Cur ergo ſe poſt coronationem Imperatores ſcribunt, non Reges? Deinde totum hoc ignorantiae eſt, cum ne Reges quidem Romanos unquam coronari mos fuerit. Romulus enim, & hi, qui poſt eum fuerunt Reges nunquam coronam receperunt, aut geſtaverunt, aut uſi ſunt. Idem quoque obſervatum eſt a Tuſcorum regibus, ut nunquam corona uterentur, ſed trabea dumtaxat, & palmata tunica. Quare hanc barbariem quaeſo cum ſua ignorantia valere ſinamus, & nos antiquis doctiſſimorum virorum ſcriptis, quod unicum eſt refugium, oblectemur non curioſi, quid agant iſti, aut quemadmodum loquantur. Vale.

X.

X.

LEONARDUS FLAVIO FOROLIVIENSI [1] S.

Quaerit, an vulgus & literati, eodem modo per Terentii, Tulliique tempora Romae locuti ſint.

NE forſan tu aliter accipias quam ego, vel ego quam tu, placet ante omnia conſtituere, quid nobis in controverſiam venit. Quaeſtio noſtra in eo conſiſtit, quod tu apud veteres unum eumdemque fuiſſe ſermonem omnium putas, nec alium vulgarem, alium litteratum. Ego autem ut nunc eſt, ſic etiam tunc diſtinctam fuiſſe vulgarem linguam a litterata exiſtimo. Preſſius quoque, ſi placet, iſta circumſcribamus, ut certo tempore locoque diffiniantur. Nam qui apud veteres dicit, nec tempus, nec locum ſatis certum deſignat. Sit igitur quaeſtio utrum Romae per Terentii poëtae, & M. Tullii tempora vulgus ita loquebatur, ut loquuntur hi, quos nunc latine litterateque loqui dicimus, vel alius fuerit vulgi ſermo, alius litteratorum. Tua quidem prima ac potiſſima ratio eſt, quod Oratores in Senatu, judiciiſque, & concionibus latine orabant, quod non feciſſent, niſi a cunctis intelligerentur. Praeterea Terentii, Plautique comoediae recitabantur ad populum ea ipſa lingua, qua ſcriptae ſunt, idque ſignum eſſe ais, quod eodem modo vulgus loquebatur. Quomodo enim delectarent, niſi intelligerentur? Hae tibi firmiſſimae probationes videntur, ac certiſſima argumenta opinionis tuae. Ego autem non majora iſta puto, quam nunc ſint, Evangelia Miſſarumque ſolemnia latine ac litterate in audien-

tium

(1) Hiſtorico ac Eugenii IV, aliorumque Pontificum Secretario.

tium turba pronunciari. Intelligunt enim homines, licet inlitterati ſint, nec tamen ipſi ita loquuntur, nec illo modo loqui ſcirent, licet intelligant, propterea quod longe facilius eſt intelligere alienum ſermonem, quam proferre. Diſcutiamus igitur, ſi placet, argumenta tua, & quid valeant videamus. Neque enim ſignis & opinionibus tam aſſentiri non decet, quam neceſſariis rationibus; nam opinio & exiſtimatio ſaepiſſime fallitur. Duo quidem argumenta per te inducuntur, unum oratorum, alterum poëtarum. Videamus ergo utrunque. Primum igitur Oratores quod in Senatu judiciisque latine, litterateque loquerentur, nichil opinionem tuam adjuvat. Erat enim in Senatu, & judiciis ad homines litteratos Oratoris ſermo. Itaque haec duo loca nichil ad rem pertinent tuam. Reſtat concio, in qua ad doctos ſimulque indoctos habebatur oratio. Neque enim appellatione populi turba ſolum, & infimae ſortis homines, ſed nobiles & ignobiles, doctique, & indocti ſignificabantur. Itaque non ad piſtores tantum, & laniſtas, ſed multo magis ad eos, qui in Reipublicae gubernátione verſabantur, & quorum intererat, quid populus décerneret, Oratór loquebatur. Praeſtantes igitur homines Oratorem latine litterateque concionantem praeclare intelligebant; piſtores vero, & laniſtae, & hujuſmodi turba ſic intelligebant Oratoris verba, ut nunc intelligunt Miſſarum ſolemnia. Nam illud nos latere non debet, Oratores ipſos aliter ſcripſiſſe orationes ſuas, quam dixerant, quod & apud Graecos, & apud latinos exploratiſſimum eſt, non quod diverſum ſcriberent, ſed quod ornatius, & comptius id ipſum, quod dixerant, litteris mandabant, ut quaedam in concione dicta verbis forſan vulgatis, & apertis, & ad intelligentiam accomodatis, limatius poſtea, contractiuſque ſcripta legantur. Et

de

de Oratoribus haec michi quidem dicta ſint. In Senatu enim & judiciis ad ſcientes litteras loquebantur litterate: in concionibus vero etiam ad ſcientes. Aderant quoque indocti quidam: hi ſic intelligebant Oratoris verba, ut nunc intelligunt Miſſarum ſolemnia. Quare haec tua Oratorum inducta ratio non efficit, id quod vis. Habet enim apparentiam quandam prima fronte, ſed ſi trite diſcutiatur, nichil admodum importat. De poëtis autem, eorumque fabulis video te longe aliter ſentire, quam ego ſentiam. Tu enim turbam conveniſſe putas ad carmina poëtae intelligenda, ego autem conveniſſe puto ad ludos ſcenicos ſpectandos. Itaque non auditores qui aderant, ſed ſpectatores dicebantur. Agebatur enim fabula magno Aedilium apparatu, nec ſolum geſtibus, verum etiam tibiarum modis, & perſonati e ſcena prodibant. Ad haec mehercule ſpectanda non minus hodie populus concurreret, quam tunc concurrebat. Quod autem vera dico, ex Plauti, Terentiique prologis comoediarum intelligi poteſt. Totae enim ex illorum, qui agebant, opera videntur pendere: *Acta ludis funebribus: modos fecit Flaccus Claudii tibiis diſparibus:* non dicit *recitata*, ſed *acta*. Agere vero quid eſt, niſi repraeſentare, actuque referre? Quid tibiis modos facere, niſi multitudinem ad ſpectandum allicere? *Hecyra eſt huic nomen fabulae, ea cum acta eſt nova, novum intervenit vicium, & calamitas, ut neque ſpectari, neque cognoſci potuerit: Ita populus ſtudio ſtupidus in funambulo animum occupaverat.* Et paulo poſt: *In iis, quas primum Caecilii didici novas, partim ſum earum exactus, partim vix ſteti. Quia ſciebam dubiam fortunam eſſe ſcenicam, ſpe incerta certum mihi laborem ſuſtuli, eaſdem agere coepi, ut ab eodem alias diſcerem novas.* Quod, inquit, *didici novas*, & *alias diſcerem*,

aper-

aperte oſtendit, ne actores quidem ipſos ſcripta poëtarum intelligere, niſi a poëtis primo illa didiciſſent. Si igitur magiſtri ipſi agendi non intelligebant, multo minus turba, & multitudo. Sed ludos ſpectabat turba, non verba exaudiebat, oculorum tantum aſpectu & tibiarum ſono diſtinebatur. Quod autem ſubjicit: *Quia ſciebam dubiam fortunam eſſe ſcaenicam*: idem probat quod dixi. Fortuna enim in ſcaenicis ludis erat, non in poëtae ſtylo atque ingenio. Hoc enim in eorum, qui legunt, judicio repoſitum eſt, nec fortunae ſubjacet. Actio autem, & tibiae, & hujuſmodi ludicra fortunae ſpectantium ſubjacebant. Et paulo poſt: *perfeci*, inquit, *ut ſpectarentur*: non dicit *intelligerentur*, ſed: *ut ſpectarentur*. Quod totum eſt judicium oculorum. Et paulo poſt: *vobis poteſtas data eſt condecorandi ludos ſcaenicos. Nolite ſinere per vos artem muſicam recidere ad paucos*. Ex his omnibus patet ad ludos ſcenicos, & tibias, & actorum perſonas ſpectandum multitudinem conveniſſe. Poëtae autem verba ne actores quidem ipſos intellexiſſe, niſi prius docerentur. Nichil igitur poëtae, nichil eorum fabulae ad ſermonem vulgi pertinent. Non enim intellectum verborum, ſed ſpectaculum ludorum vulgus ſequebatur. Quoniam illa, quae putabas firmiſſima tuae opinionis fundamenta nichil valere oſtendi, docebo jam ipſe impoſſibile eſſe vulgus illo modo, quo tu putas, eſſe locutum hoc tantum praemiſſo. Tu ne quaeſo, Flavi, cum ſis vir doctus, ac litteris expolitus, vel alii, qui tecum ſentiunt, animum inducere poteſtis, ut credatis, nutrices & mulierculas, & hujuſmodi turbam ita tunc naſci, ut quae nos tot magiſtris, tanto uſu vix tenemus, illi nullis magiſtris aſſequerentur, ut eo modo loquerentur, quemadmodum hi, qui latine litterateque loquuntur, intelligerentque poëtarum co-

moedias nullo prius eos docente? Profecto valde abſurdum eſt ita credere. Atque latina lingua a vulgari in multis differt, plurimum tamen terminatione, inflexione, ſignificatione, conſtructione, & accentu, de quibus omnibus ſimul dicamus, nam ſeorſum proſequi ſingula longum foret. Mulierculae igitur illae, ac nutrices tuae ſi de ſupellectili recte dicendum erit, ſupellex dicent. Rurſus vero ſi inclinandum, ita ut poſſeſſionem vel generationem ſignificet, ſupellectilis dicent, & ſi poſcat intentio ſupellectili ſupellectilem variabunt, eaedemque cum pluraliter dicendum erit, ſupellectilia variato genere pronunciabunt, & ſupellectilium, & ſupellectilibus. Per Deum immortalem nonne videtis impoſſibilia vos credere? Difficile nomen capis, inquies. At tu facilus aliquod cape. Dominus recto dicent, flectent vero cum opus fuerit, ut dicant Domini, Domino, Dominum, & ſi de foeminis dicendum ſit, dominabus, filiabus, libertabus dicent, quae de maribus Dominis, filiis, libertiſque dixerunt. Vix mehercule cum diſciplina & regula hoc facerent, ne dum ſine diſciplina & regula. Fero verbum eſt, a quo tuli, latum, ſuſtuli, ſublatum. Cado, cecidi, ſi caſum ſignificet: ſi caedem cecidi media producta. Ita quaeſo internoſcent mulieres & turba, atque ita loquentur? Pulſo & vapulo alterum active, alterum paſſive dicimus eadem voce. *Ego vapulando, ille verberando uſque adeo defeſſi ſumus* inquit Poëta. Tu mulierculas, & nutrices, & hujuſmodi quiſquilias haec intelligere, ac eodem modo loqui putas? Abfuit, & defuit duo ſunt, quorum alterum laudem, alterum vituperationem ſignificat. Sinapis latine dicimus media producta, & Polixena brevi penultima, Virgili autem, & Mercuri vocativo penultimam natura brevem pronunciamus, ut longam. Video te,

invi-

invideo tibi, ſalutem dico tibi, interdico tibi bonis, non bona. Haec ne quaeſo mulierculae, & nutrices, & vulgus illiteratum dicent, quae nos litterati vix dicere valemus? Quid ſi probo per ea tempora vulgarem ſermonem diſtinctum a literato fuiſſe? Nonne deſiſtere debes talia opinari? Duellium, qui claſſe poenos ſuperavit, vulgo Bellum appellatum fuiſſe Cicero tradit. Ergo aliter vulgus, aliter literati nuncupabant. Varro villam a Veho dictam putat, adducit vero conjecturam, quod ruſtici pro villa vella dicunt, pro vectura quoque vellatura. Quid amplius egemus teſtibus? A vulgo vellatura & vella, a literatis vectura & villa dicebatur. Alius ergo vulgi ſermo, alius literatorum. At enim Cicero ait de quodam: *Putabatur bene latine loqui ſed litteras neſciebat*. Non diceret hoc Cicero, niſi ſibi in illo uno admirabile videretur. Quod enim miratur in illo quaſi ſingulare, probat in aliis hoc nuſquam fuiſſe. At concio clamavit, cum a Carbone diceretur, patris dictum ſapiens filii temeritas comprobavit. Quidni? Cum adeſſent in concione docti complures, & inter ceteros M. Cicero? Se enim in concione ſtante hoc dictum fuiſſe teſtatur. Denique judicium numeroſitatis commune eſt avium, & non intellectu rerum, ſed longitudine brevitateque ſpiritus adnotatur. At filia Laelii praeclare latine, & mehercule Sapphos praeclare graecis verſibus ſcripſit poëmata. Quis enim negat, mulieres quaſdam doctas fuiſſe, ut Cornelia Graccorum, & Epicarmi poëtae filias, & alias latinarum graecarumque complures? At Cajus Curio nichil admodum ſciebat literarum: tamen eſt inter oratores numeratus ſplendore, & copia optimorum verborum. Credo ſtadia haec majora non attigerat. Sed idem Curio orationes ſuas, & dialogos ſcripſit. Qui autem cogitationes ſuas lit-

litteris mandarit, eum dicemus litteras neſciviſſe? At domus ei contulit ad verborum copiam. Fateor: parentes enim litterati, & ſervi, matres etiam ſi elegantes ſunt, adjuvare eloquentiam filiorum poſſunt. Denique etiam hodie mulieres Romanae judicio meo elegantiſſime loquuntur, & purius certe, quam viri. Et quanquam non litteratus ſit earum ſermo, poteſt tamen figura ipſa dicendi, nitorque verborum eloquentiam adjuvare. Me audiente Matrona quaedam Romana, quod ſe antecedebat plebeia mulier, indignabatur: *prob Deum!* inquit, *quam omnis obſervantia omniſque conſuetudo laudabilis per haec tempora defecit? Quam confuſi ſunt ordines cuncti, graduſque dignitatis?* Deinde converſa ad eam, quam indignabatur: *tu ne*, inquit, *cum ſis plebejo patre, plebejoque viro, me equeſtri familia ortam, Equitique Romano nuptam antecedere non erubeſcis? Sed quid ego de me? Jam, ſi Deo placet, etiam te patriciis mulieribus antepones?* Haec illa puro nativoque Romano proferebat ſermone, ita ut admodum ſim equidem delectatus, cum & verba, nitorem, gravitatemque ſententiae, & pronunciatio ipſa vernaculam quandam haberet ſuavitatem, Hoc ego modo filiis matres, & nutrices alumnis profuiſſe ad elegantiam puto. Non quod caſus inflecterent, aut verba variarent ac terminarent litterate, ſed quod purum, & nitidum, ac minime barbarum ſermonem infunderent. Nam & habet vulgaris ſermo commendationem ſuam ut apud Dantem poëtam, & alios quosdam emendate loquentes apparet. Haec ad libellum tuum reſpondiſſe volui, quibus ſi te in ſententiam traxi, ſatis dictum puto; ſin perſtas in opinione tua, nec rationum neceſſitati cedis, plura etiam polliceor in eam ſententiam me eſſe dicturum. Vale.

XI.

XI. (1)

LEONARDUS PHILELPHO S.

Lapum a ſe in clientelam receptum ſcribit, & de verſione Politicorum monet.

LApo, quem michi per tuas litteras commendas, obtuli equidem me, & mea, eritque poſthac in eo, ſi uti volet, cum ob commendationem tuam, tum etiam ob naturam meam, quae ſtudioſis hominibus ſponte benivolentiam, caritatemque impartit. Quod autem certior fieri cupis de rebus meis, eadem eſt conditio, quae prius. Illud enim noſtrum tenemus inſtitutum, ut Reipublicae, quod debetur a nobis officium, ſincere exhibeamus, in ceteris vero nequaquam ſtudioſi. Tempus autem quodcunque nobis ab officio ſuperſit, libenter ad ſtudia referimus litterarum. Aggreſſi nempe ſumus poſt diſceſſum tuum Ariſtotelis Politicorum libros perficere, quos, ut ſcis, traducere jampridem coeperamus. In his nunc verſatur plurimum cura, & cogitatio noſtra. Vale.

 LEO-

(1) Hanc quoque Epiſtolam in Edit. ſua reliquit Fabricius. Nos ex edit. vet., & MS. reſtituimus.

Digitized by Google

LEONARDI BRUNI ARRETINI EPISTOLARUM

LIBER SEPTIMUS.

I.

LEONARDUS COSMO (1) S.

Socraticae philoſophiae praeconia haec epiſtola continet.

IN Sympoſio Platonis amoeniſſimo omnium libro Socratis philoſophi laudes feſtive ſimul, periteque enarrat Alcibiades. Ejus verba tibi mittere conſtitui in latinum ſermonem traducta. *Dico igitur*, inquit *Alcibiades, Socratem eſſe perſimilem Silenis iſtis, qui ab*

(1) Mediceo Viro aetate ſua admirabilis eloquentiae, ac morali philoſophiae praecipue dedito, qui Leonardum, & Carolum Arretinos, Nicolaum Nicolum, Poggium alioſque opibus, ac benevolentia proſecutus eſt. Vide Accoltum.

ab Sculptoribus inter imagines ſigurantur, quos faciunt artifices fiſtulas aut tibias tenere. Qui ſi bifariam diviſi, atque aperti ſint, reperiuntur intus imagines habere Deorum. Rurſuſque eum dico perſimilem eſſe Satyro Marſiae, & quod aſpectu quidem perſimilis eis es, ne tu quidem, o Socrates, negabis. Quod vero in aliis quoque ſimilitudinem eorum habes, deinceps jam audi. Procax tu quidem es an non? Si non fateris, equidem teſtes adducam. An non cantator longe melior, quam Marſia? Ille enim inſtrumentis quibusdam homines trahebat ab oris potentia, & nunc etiam, ſi quis modulationem illius canat. Nam illa, quae Olympus cecinit ab eo doctus, Marſiam dico ceciniſſe. Quae igitur ille carmina cecinit ſive bonus alter quis, ſive malus ea canat, ſola abſtrahunt animos, oſtenduntque, quinam diis & myſteriis indigent, ex eo quod ſacra ſunt. Tu autem illi tantum ſuperexcellis, ut ſine ullo inſtrumento nudis quidem verbis hoc idem efficias. Nos certe quotiens alium audimus alterius verba referentem, etſi nimium oratoris boni, tamen nullius, ut ita dixerim, illa facimus. At cum te quis audit, vel cum tua verba referente alio, quamvis ille ineptus ſit qui refert & ſive vir, ſive femina, ſive adoleſcens, obſtupeſcimus quidem, ac mente corripimur. Equidem niſi ebrius nimium michi ipſi viderer, jurejurando interpoſito affirmarem qualia ob hujus verba michi dudum contigerint, contingantque etiam nunc, quotieſcunque hunc audio: multo certe etiam magis, quam ii, qui Corybantum more deferuntur, cor in me concitatur ob hujus verba, lacrymaſque effundit, videoque multis aliis hoc idem contingere. Et dum Periclem audio, ceteroſque oratores bonos, videntur illi michi praeclare dicere. Sed nichil tale michi contigit, neque concitatur animus, neque ſe ipſum quaſi ſerviliter viventem condemnat.

Sed ab hoccine Marſia noſtro ſaepe ita inflector, ut exiſtimem nullo modo in hoc ſtatu vitae michi eſſe vivendum. Quin etiam certe ſcio, ſi nunc in hoc ipſo tempore aures illi praeſtare velim, quia nequaquam tolerarem, ſed eadem illa michi evenirent. Cogit enim me fateri, quod cum ipſe ego in multis deficiam, tamen me ipſum negligo, remque Populi Athenienſium curo. Vi ergo quaſi adverſus Sirenas obturans aures hunc fugio ac vito, ne apud eum ſtudens, conſeneſcam. Patior vero erga hunc, quod nemo exiſtimaret, ut cujuſquam pudore, ac verecundia detinerer. Conſcius enim michi ſum, defendere non poſſe, quin ſint agenda quae jubet; ſed cum ab eo diſcedo, cupiditate, ambitioneque ſentio me ſuperari. Fugio ergo iſtum, atque vito, & quotiens ipſum intueor, pudor ac verecundia me capit, ut ſaepe cupiam hunc in rebus humanis non eſſe. Rurſus vero ſi hoc accideret, ſcio quod longe magis dolerem. Itaque quo me vertam, aut quemadmodum hoc utar neſcio, & a cantu quidem ac modulationibus Satyri hujus talia michique & aliis contingunt. Cetera vero audite, ut ſimilis ſit his, quibus eum aſſimilavi, & vim, quam admirabilem habeat, intueamini. Pro certo quidem ſcitote, o viri convivae, neminem veſtrum Socratem cognoſcere. Sed ego patefaciam ipſum, atque oſtendam, quandoquidem dicere incoepi. Cernitis enim, ut formoſitatem, ut divitias, ut honores, ut cetera hujuſmodi admirari videtur, ut ea laudet, ut obſtupeſcat? Scitote igitur cum hac habitus forma exterius amiciri tanquam ſculptus quidam Silenus: intus vero ſi aperiatur, quanta Dii immortales ineſt caſtimonia, quanta integritas! Sciatis enim, quia neque pulcritudinem corporis cujuſquam quicquam aeſtimat, neque divitias, neque honores, neque cetera, quae vulgus admiratur, ſed ea cuncta longe ſpernit, ac pro nichilo ducit. Fingit

tamen

tamen aliter, ac jocari de iis rebus erga homines nunquam ceſſat. Serio autem agentis, atque intus aperti neſcio ſi quiſquam veſtrum precioſiſſimam illius aſpexit imaginem. Ego certe quandoque eam aſpexi, ac michi viſa eſt uſque adeo divina, & aurea, & formoſa, & mirabilis, ut nullo modo fas ſit a me ſilentio praeteriri. Equidem jam quodam tempore, o viri convivae, magnum aliquid, & mirificum de me ipſo, ac de formoſitate mea ſapiebam. Ardebam vero diſcendi cupiditate. Non dicerem ea, que dicturus ſum, niſi apud eos convivas loquerer, quos ſemper quaſi veſano quodam Philoſophiae furore correptos, baccanteſque conſpexi Phaedros, Agathones, Thraſymachos, Pauſanias, Ariſtodemos, Ariſtophanes, Socratem denique ipſum, & ceteros. Haec enim, niſi fauciis eodemque modo affectis narranda non eſſent. Quare vos audientes michi veniam dabitis pro his, quae tunc a me facta, & nunc dicta fuerint. Famuli autem, & ſi quis alter adſit prophanus, & agreſtis nimium forte aures obturent. Ego igitur aſtrictus vehementiori Philoſophiae morſu, & ſive cor ſive animum ſive quomodocunque id appellandum ſit ſauctus cupiditate in Philoſophia ſermonum, qui occupant magna violentia juvenilem animum, neque dimittunt, cum ſemel momorderint, compelluntque ad quicquid tandem ſit faciendum atque dicendum, illud unum enixiſſime conandum michi propoſueram, quomodo Socratem ad explendam hanc mei animi cupiditatem michi adjutorem quam conjunctiſſimum facerem. Itaque totis, ut ita dixerim, caſtris illi inſidiatus ſum, & forma & divitiis, & omnifariam illecebris, quibus promoveri homines ſolent. Pudet me referre, quas illi inſidias tetenderim, quam ingenioſe, quam efficaciter, quam vel diſſimulanter, vel aperte. Denique cuncta expertus nichil unquam proficere valui. Nam opibus,

aut

aut divitiis ne ipſe quidem multum ſperabam illum poſſe deflecti, neque forma, ceteriſque illecebris, quibus ego maxime fidebam, in aliquo unquam deflecti ſanctitas ejus, & integritas potuit, hominemque plane totum intus proſpexi, atque intuitus ſum precioſiſſimam illius effigiem mirabili ſtupendaque ſanctimonia praeditam, occulentemque jocundis verbis internam mentis animique ſeveritatem. Itaque licet ab eo ſpretus atque contemptus viderer, perſeveravi tamen in ejus amicitia, ſapientiam, conſtantiam, & integritatem hominis obſtupeſcens, virum talem nactus, qualem me reperturum eſſe nullum credideram. Procedente poſt haec tempore militia illi ſimul, michique obvenit ad Potideam, fuimuſque Socrates, & ego in eo exercitu contubernales. Quod autem illic egerit, quaeſo attendite. Primum enim laborum patientia non me ſolum, ſed alios longe ſuperabat, & ſi quo in loco, ut accidere ſolet in bello, commeatus deficeret, nulli pares huic reperiebantur ad famem, ſitimque perferendam. Rurſus vero in abundantia rerum, & converſatione, menſaque militari ſolus iſte frui poſſe videbatur; & quanquam bibere nollet, tamen ſi cogebatur, omnes protinus bibendo longe vincebat. Et quod mirabile eſt, ebrium nunquam eum quiſquam conſpexit. Adverſus autem hyemes & frigora, quae illis in locis aſperrima ſunt, mirabilia faciebat. Quandoque enim gelu maximo intolerabilique facto, ita ut nulli exire de tabernaculis auderent, & ſi qui exibant, non niſi ſuffarcinati admodum, pedeſque & crura pellibus ac faſciis mirabiliter circumvoluti, Socrates per hoc tempus ita exibat cum ceteris militibus, ut nichil ad eam veſtem adjungeret, quam primo ferre ſolitus erat. Decalceatus vero per glaciem facilius incedebat, quam alii calceati. Milites vero haec intuentes ſe contemni ab eo ſuſpicabantur, &

in

in his quidem talis erat Socrates. Quid autem fecerit tolerantiſſimus vir in eodem exercitu, opere precium eſt audire. Nam cum aliquando ſibi cogitatio quaedam incidiſſet, ſtetit cogitans eodem veſtigio a matutino tempore. Cumque explicare id quod cogitabat non daretur, perſtabat cogitans, neque dimittebat, & jam meridies erat, homineſque id ſenſerant, ac mirabantur, alterque narrabat alteri, Socratem ab aurora ſtetiſſe cogitantem. Demum vero ab Jonia quidam milites, cum nox jam adeſſet, cenati prius, erat enim tunc aeſtas, circa eum ſtrata poſuerunt, jacueruntque ſub divo illum obſervantes, an per noctem quoque perſeveraret. Socrates vero ſtetit uſque ad auroram ſequentem, ac ſolis exortum. Poſtea vero abiit, cum jam ſolem naſcentem ſalutaſſet. In proeliis quoque qualis fuerit, non eſt ſilentio praetereundum. Nam cum ea pugna fuit, ex qua me quaſi optimum pugnatorem Duces exercitus donaverunt, nemo alter hominum me ſervavit, quam Socrates. Videns enim me graviter vulneratum nequaquam deſeruit, ſed ante me proſiliens me ipſum, atque arma mea protexit, ab hoſtibuſque ſervavit. Atque ego tunc iſta praedicans conatus ſum, ut non michi ſed Socrati huic, a quo ſervatus eram, dona illi traderentur; verum Duces ad familiae reſpicientes dignitatem, me donare maluerunt ipſo quidem Socrate, ut dona michi, non ſibi tribuerentur, in primis annitente. Illud quoque dignum eſt memorari, quemadmodum fuga noſtrorum apud Delium facta, Socrates ſe geſſit. Nam interfui quoque huic proelio, & quidem ex equo pugnans, cum Socrates ipſe pedes eſſet. Profligatis igitur noſtris, ac fuga jam omnium facta, Socrates una & Laches qui tunc erat Praetor, pedem referebant. Atque ego cum in hos caſu incidiſſem, bono animo eſſe juſſi, meque nunquam deſerturum eos edixi. Hic igitur

tur eo melius aſpicere potui Socratem, quam apud Potideam, quo ipſe confiſus equo minus formidabam. Primum igitur intueri licebat, quanta Lachetem conſtantia, ac praeſenti animo ſuperaret. Deinde ut hoſtes ſimul, civeſque viciſſim reſpiceret oculis & aſpectu prae ſe ferens, ſi quis eum invadat, non eſſe id impune facturum. Itaque tute abibat & ipſe & alter; fere enim qui ita cedunt nemo eos invadit, ſed eos, qui effuſa fuga deferuntur. In multis quidem igitur aliis mirifice laudari Socrates poteſt; ſed talia ſunt, ut ceteri quoque forſan nonnulli eandem laudem mereantur. Verum illa praecipua in iſto, per quae nemini aliorum hominum, neque antiquorum, neque modernorum eſſe ſimilis reperitur. Nam qualis Achilles fuit, talem conjectet forſan aliquis fuiſſe Braſidam, & alios quoſdam, & qualis Pericles, tales Anthenora, & Neſtora. Sunt alii quoque, qui iſto modo aſſimilari poſſint; ſed qualis Socrates eſt, qualiſque ejus dicendi ratio, nemo prope ad ejus ſimilitudinem accedit, neque veterum, neque eorum, qui nunc ſunt, niſi, ut ego nunc dixi, atque aſſimilivi: quippe nulli hominum, ſed Silenis & Satyris. Nam & hoc a me praetermiſſum erat prius, ſermones ejus perſimiles eſſe Silenorum imaginibus ab artificibus factis. Si quis enim hujus ſermones audiat, videntur prima facie nimium eſſe abſurdi. Nomina quippe, & verba exteriori aſpectu Satyri cujuſdam procacis habitum prae ſe ferunt. Aſinos enim, & canterios, fabroſque, & ſutores & coriarios ſemper habet in ore, eademque ſemper dicere videtur, ut omnes fere, qui non intelligentes ſint, illius verba irrideant. Verum enim ſi intus aſpiciat quis eius ſermones, primo quidem reperiet ſenſuum profunditatem habere ſolos aliorum omnium & inſuper diviniſſimos eſſe, ac plurimas virtutum ſpecioſiſſimas imagines continere, ac per omnem vitam ad bene vivendum extendi. II.

II.

LEONARDUS REGI HISPANIAE S.

Hiſpaniam laudat, docetque maximos Romani Imperii ex Hiſpanis fuiſſe.

SEreniſſime ac glorioſiſſime Rex. Cum vehementer flagitarent quidam familiares tui, ut ſcriberem aliquid ad Regiam Sublimitatem, ſatis diu renuere perſeveravi, nec profecto, ut michi videbar, ſine probabili ratione. Quid enim ego puſillus homo & incognitus, maximo clariſſimoque Regi non laceſſitus primo litteris, non propoſita quaeſtione aliqua provocatus ſcribere ipſe ultro, ac memet ingerere auderem? Sed cum illi ipſi non reciperent juſtiſſimas excuſationes meas, & quicquid a me ſcriptum fuiſſet, id humanitati tuae pergratum fore affirmarent, dare tandem manus, ac morem eis gerere conſtitui. Quid ergo ſcribam Sereniſſime Rex? Aut quibus initiis aures tuas demulcebo? Scio enim magno Regi non niſi ſublimia & magnifica convenire: ſublimiora vero, ac magnificentiora quaenam eſſe poſſent, quam ea, quae ſplendorem & gloriam, & incomparabilem laudem gentis tuae contineant? Haec igitur michi prima congreſſio eſt, primaque ſcribendi materia. Errant Sereniſſime Rex, qui gloriam Romani Imperii Gallis, aut Germanis attribuunt. Hiſpaniae eſt haec gloria, Hiſpaniae hic honor eſt proprius. Ab Hiſpania enim Trajanus, ab Hiſpania Adrianus, ab Hiſpania Theodoſius, ab Hiſpania Arcadius, ab Hiſpania Honorius, ab Hiſ-

Hiſpania alter Theodoſius Imperatores Romanorum fuere, ut non minus vere, quam eleganter a Claudiano poëta ſcriptum ſit, Provinciarum alias frumentum, alias ferrum, alias aliud quiddam mittere conſueſſe; ſolam vero Hiſpaniam Imperatores Imperio Romano dare. At quales Imperatores? Nam in hoc totum conſiſtit. Nempe equidem reor, imo probare poſſim, ac ratione certa oſtendere, Trajanum ſolum longe plus in ſuo imperio poſſediſſe terrarum ac provinciarum, quam omnes Caroli, omnes Othones, omnes Friderici, & Henrici in unum collecti poſſederunt. Siquidem Trajanus a Babylonia & Theſiphonte uſque ad Gades, & Oceanum cuncta poſſedit, & in rubro Mari ſolus Romanorum Principum claſſem habuit, per quam Indiae fines vaſtaret, Aegyptum, & Africam totam ſub imperio tenuit. Gallia vero, & Germania, & Dacia uſque ad Scythiam & Caſpium Mare illi paruit. Ad haec autem ſi compararetur omnis poſſeſſio Gallorum Germanorumque Principum, qui unquam fuerunt, vix unius Provinciolae locum obtinere videbuntur. Quamobrem plus ille ſolus, quam hi omnes ſimul in unum coacervati terrarum, Provinciarumque poſſedit. Idem dico de Hadriano: quanquam ille pacis avidior, vel Trajani gloriae invidens ex Aſſyria & Meſopotamia, quae a Trajano ſubjectae fuerant, legiones revocarit. Sed fuit Princeps maximus, & non armorum dumtaxat, verum etiam litterarum ſcientiſſimus. Poſt hos duos praeſtantiſſimos Imperatores ſatis longo intervallo Theodoſius imperavit. Hic quoque & Orbem terrarum poſſedit, & virtute non inferior ſuperioribus fuit, qui poſt multas, egregiaſque victorias, admirabileſque res geſtas Mediolani è vita decedens filios reliquit duos, quorum Arcadio, qui erat major natu, Orientem aſſignavit, &

apud

apud Conſtantinopolim ſedem Imperii tenere juſſit, Honorio autem Romam, & Italiam cum Gallia, & Germania, Africaque tota, & Hiſpaniis attribuit. Hos ſecutus eſt alter Theodoſius Arcadii filius, qui patri, patruoque ſucceſſit. Hi ergo Imperatores eo tempore fuerunt, quo vere Romanum erat Imperium. Nunc autem ut eſt, vel ut jampridem fuit non ignoramus. Sola igitur Hiſpania eſt, cui haec gloria ſit prae ceteris tribuenda cum propter excellentiam maximorum Principum, tum propter Imperii non umbratilem, ſed veram poſſeſſionem. Sed cur haec ad me ſcribis, inquies? Ut ſi tibi nota ſunt, gratuler ſcienti; ſi non ſunt nota, ut faciam, teque Regem maximi opulentiſſimique Regni Juvenem ſummae ſpei per exemplum tantorum Principum, quos Hiſpania genuit, ad excellentiam virtutis, ac maximarum rerum aviditatem cohorter. Vale, & Benedictum Ananienſem [1] doctum hominem, & bene literatum, qui in obſequio tuae Praecellentiae degit, rogo ſuſcipias recommiſſum.

III.

LEONARDUS BARTHOLOMAEO S.

Scripta ut vultus, & oculos eſſe animi indices.

Voluntas deprehenditur animi non tam ex verbis, quae ſimulata eſſe ſolent, quam ex vultu ipſo atque oculis ejus, qui cum loquimur. Unde vultum putant ab eo dictum, quod, quid velimus, per ipſum ſignificetur. Hoc idem michi frequenter in epiſtolis quoque videor intueri: Sed

(1) Benedictum Anagninum, ad quem exſtat Epiſt. X. hujus Libri.

ſed ita, ſi bonus ſit ſcriptor. Nam imperitus ſcribendi quaſi fanaticus quidam, neque quid ſentiat, neque quid velit, ſignificare valet. Sed in bono ſcriptore praeter verba & ſonum, ineſt profecto aliquid repoſitum, & tacitum indicium animi, quod ut in loquente ex oculorum motu, ſic in ſcribente ex vibratione ipſa orationis deprehendas. Nempe tuas inter, & aliorum litteras hoc intereſſe video, quod illi ad me ſcribentes externo quodam, & communi, tu autem interno, ac praecipuo amore mei deflagras. Quid enim tam affectuoſum, quam tua epiſtola, quae cum verbis facundiſſima ſit, habet tamen in ſe tacitum quiddam amoris ac benivolentiae longe ardentius. Quod etſi michi pergratum eſt; tamen efficit, ut tibi me, meaque laudanti minus fidei impendam, quaſi affectione nimia, quominus recte judices, impediare. Sed non plura de hoc, praeſertim cum ſit non novum, ſed antiquum me a te obſervari unice, atque amari. Quod autem decreto Civitatis Anconitanae vocatus ſis ad negocia Reipublicae obeunda, id tibi & honeſtum imprimis, & honorificum duco. Eſt enim Civitas illuſtris, ac famoſa, caputque provinciae magnae, ac notabilis, cui etiam nomen dari pro excellentia meruit, ut Anconitana Marchia nuncuparetur, portumque habet inſignem, cives autem & prudentes, & graves, morumque, & civilitatis, ut ita dixerim, obſervantiſſimos. Adde ad hoc, quod eadem Civitas altera ſemper patria Aretinorum fuit, quod benivolentiam & affectionem tuam plurimum debet incendere. Tu igitur fide, virtute, induſtriaque tua quotidie magis annitere, quo cumulatum, integerrimumque obſequium illi perſolvas. Vale. Scribo epiſtolam unam Cyriaco, quam leges, & ut ſibi reddatur, curabis. Iterum vale.

IV.[1]

LEONARDUS ARCHIEPISCOPO MEDIOLANENSI S.

Defendit ſuam Ariſtotelis translationem.

CUM per ſe ipſas michi gratiſſimae fuerunt litterae tuae, tum gratiores eas fecit, quod libellum Alphonſi[2] praeſtantiſſimi viri pro antiqua Ethicorum interpretatione ſcriptum una cum ipſis litteris ad me miſiſti. Quem cum legere coepiſſem, ſtatim a proëmio ridere michi contigit. Siquidem ut olim Stephanus veritatem novam praedicans a Judaizantibus, hoc eſt a veteris legis defenſoribus lapidibus impetitus eſt; ita nunc me novam ac veram traductionem edentem veteris illius non traductionis, ſed delirationis defenſores lapidibus impetere comminantur. Dignam profecto mercedem vigiliarum mearum, quas pro communi utilitate ſuſcepi, ac bonam nimirum gratitudinem, ut ſi alius quidam phreneſi correptus venientem ad ſe medicum lapidibus repellat. Sed de lapidibus quidem, quemadmodum urbane ac non maligne ab illo praeſtantiſſimo viro dictum eſt, ſic ego urbane ſuſcipio, nec miror id michi accidere, quod ne Hieronymus quidem vir doctiſſimus potuit evitare, adverſum cujus

 inter-

(1) Haec deſideratur in edit. Brix. Porro ſcripta eſt ad Franciſcum Piccolpaſſum Bononienſem, qui tunc Mediolanenſi Eccleſiae praeſidebat, non ad Bartholomaeum Capram, ut perperam putabat Cl. Fabricius.

(2) Alphonſi de S. Maria, ſive de Carthagena.

interpretationes fideliſſimas quidem, ac veriſſimas quidam illius aetatis homines nec hi ſane admodum indocti reclamabant, jejunitatem, & famem, & ineptias antiquae litterae praeferentes. Eſt enim quibusdam natura inſitum, ut quae in adoleſcentia perceperunt, obſtinate defendant, idque faciunt non tam ſcientia rerum inducti, quam inveterata quadam exiſtimatione. Hi tunc repugnabant adverſus Hieronymi utiliſſimos labores, & nunc adverſus iſta noſtra pares quidam, ac ſimiles illorum repugnant. Verum ut illi tandem a veritate ipſa fracti manus dare coacti ſunt: ſic noſtros iſtos refragatores confido manus tandem eſſe daturos. Non enim incerto vacillantique judicio interpretationem fecimus, ſed certiſſima exploratiſſimaque ratione. Itaque victa demum repugnatorum protervitas, & a veritate ipſa increpita conticeſcet. Quanquam cui unquam facilior, ac proſperior curſus fuit, quam interpretationi noſtrae? quam, ſimul atque edita eſt, ſic arripuerunt homines, ut momento paene temporis non ſolum Italia voluminibus ejus repleta ſit, verum etiam ad extremas terrarum oras convolarit, ut publica jam lectione ſtudiorum celebretur. Alphonſus vero iſte correptor noſter permultum, ut video, de nobis fallitur; putat enim me quendam e turba hominem temerario auſu ad haec ſcribenda proſiluiſſe, neque ſtudia noſtra, neque diligentiam novit, neque gravitatem, religionemque, cum qua ſemper viximus, emetitur. Itaque ignarus horum omnium puerilia quaedam de nobis ſuſpicatur. Inquit enim me poſſe fingere ita in Graeco eſſe, cum non ſit. Errat videlicet in eo, quod me ſolum putat Graecae linguae ſtudioſum, ac neſcit plenam eſſe Italiam doctorum hominum, qui Graecas pariter, Latinasque litteras tenent, qui & iſta noſtra quotidie legunt, & eorum cenſuram ne-

neceſſario ſubimus, & certe non inviti, qui libenter nos arguerent, ſi quid falſo confingeremus. Quamquam quae cauſa nobis eſſet tantae vanitatis? Certe ſi bonus vir eſt Alphonſus, non deberet de alio talia ſuſpicari. Illud etiam in eo puerile, ne dicam leve, quod Demoſthenis, Aeſchiniſque orationes illas famoſiſſimas in cauſa Cteſiphontis, ne a Cicerone furatus ſim, ſuſpicari videtur. Inquit enim ſe legiſſe a Cicerone jam fuiſſe translatas, ac neſcire ſe, ſi illas viderim. Hoc perinde eſt, ſuſpicor ne Ciceronis ſint, hic autem ſuas eſſe confingit. O ſapientem hominem! putat enim ſe dicere aliquid magnum ac novum, cum dicit legiſſe ſe, a Cicerone jam fuiſſe translatas. At mehercule nemo puer, qui modo quatuor pagellas legerit, hoc ignorat. Eſt enim mille locis ſcriptum, orationes iſtas, & Xenophontis Oeconomicum, & Prothagoram Platonis a Cicerone in latinum fuiſſe converſos, & inſuper Arati librum de Figuris Coeleſtibus, qui libri omnes jamdiu periere. Extat ſolummodo praefatiuncula quaedam Ciceronis, quam illis orationibus aſcripſit, quae eſt in manibus omnium. Orationes tamen ipſas ab adoleſcente Cicerone latinas factas, nec ego, nec quiſquam aetatis noſtrae unquam conſpexit. Sed ne ſuſpicetur Alphonſus, illud ſciat, nos non modo illas, ſed alias inſuper ſatis multas Demoſthenis orationes, quas Cicero nunquam attigit, e graeco traduxiſſe, ut ſatis grande volumen earum a nobis traductarum exiſtat, quas a Cicerone furatum nemo ſuſpicari me poteſt. Illud etiam leve, quod Italicos ſtatim calamum arripere inquit, quod otioſi ſint: Hiſpanos vero, quod Regia curia ſint occupati, calamo vacare non poſſe. Quaſi vero Itali non Curiam habeant Romanam multo certe majorem, quam ſit Regia, & infinitas publicarum, privatarumque re-

rum occupationes. Nec ſane conſentaneum eſt, ut in extremo mundi angulo plus humanarum occupationum ſit, quam in medio. Sed haec relinquamus. Sunt enim generaliora, & de cauſa noſtra dicere proſequamur. Si tantummodo conſuleret amico ſuo Alphonſus, ut veterem interpretationem legeret, non autem novam; ſilerem equidem, atque conticeſcerem. Eſt enim liberum cuique pro captu intelligentiae ſuae conſilium dare. Sed cum non contentus conſilio, refellere quaedam, improbareque nixus eſt, honeſtum michi fuerit defenſionem ſuſcipere. Illud igitur moneo, ut patienter ferat vice verſa redargui. Neque enim pugil ea lege in certamen deſcendere debet, ut percutiat ipſe alios, non autem percutiatur. Ac primum de perſona reprehenſoris mei dicam, poſtea vero de re ipſa, quantum neceſſarium erit, tranſigam. Magnum eſſe hominem Alphonſum exiſtimo, idque ex proëmio hujus libelli apparet. Eſt enim, ut video, juris profeſſor eximius quod principale ſtudium ejus eſſe videtur, & etiam, ut ipſemet in praefatione hujus libelli praedicat, frequentibus, ac magnis occupationibus regiis occupatus. Retinet in iis ipſis occupationibus admirandam curioſitatem, ut noſcat, ſi quiſquam aliquid novi in jure, quae ſua eſt profeſſio, ediderit. Sacrae Paginae codices familiariſſimos habet, nec iis contentus philoſophiam ſibi aſciſcit, Platonem, & Ariſtotelem cum Theophraſto & Archeſilao indagatur, Ciceronis ac Senecae libros crebro evolvit, Quintilianeae diſciplinae non parcit, Poëtas, & Hiſtoricos omnes pariter novit, ac in deliciis habet. Praeſtantiſſimum hominem negare non poſſum, qui tot, & tanta tam varia ſciat. Noſtri quidem Itali, qui juris ſtudium profitentur, nichil fere aliud ſciunt, quam ipſum jus, & ſi in ceteris vagentur ſtudiis, ac Philoſophis

& Poë-

& Poëtis, & Oratoribus, & Hiſtoricis impartiri operam velint, ridiculi habentur. Nichil enim plane tenent, qui cuncta ſectantur. Contingit enim illis, quod de viatoribus dictum eſt, permultos quidem habere hoſpites, ſed amicos nullos. Si igitur Hiſpani tanta, ac tam multa & varia poſſunt, congratulemur Hiſpaniae, quae tales viros producit. Si Alphonſus unus, congratulemur ſoli. Noſtris ego hominibus ſuaderem, ut juris periti in jure ſuo ſe contineant, aliena vero caſtra non temere ingrediantur. Nulla enim diſciplina, quae non aetatem hominis totam occuparet, beneque agi exiſtimandum eſt, ſi ſinguli ſingulas adipiſcantur. Nec ego illos reprehendo, qui multa iſta ac varia quantulacunque ex parte attigerint; ſed illud moneo, ne cum ſuperficiem aliquam norint, ſibi de tota re judicium arrogare pergant. At de perſona quidem in hunc modum a me ſine ulla contumelia dictum ſit. De re autem ipſa principalique negocio, quid ipſe ſibi velit, vix equidem intelligo. Omnis quippe contentio nobis de interpretatione eſt: interpretatio autem omnis recta, ſi graeco reſpondet, vicioſa, ſi non reſpondet. Itaque omnis interpretationis contentio unius linguae ad alteram eſt. Hic autem graecam linguam ſe ignorare fatetur. Quae igitur mecum diſputandi ratio illi relinquitur, niſi per divinationem quandam rei penitus incognitae? Si neſcientem ſe plus in ea lingua intelligere putat quam ego, qui ſcio, intolerabilis eſt: ſin me plus intelligere concedit, quid mecum contendit? Confero, inquit, antiquam interpretationem ad tuam, quod poſſum, & illam longe antepono. Utrum tu eam anteponis, quia elegantior ſit, an quia verior? Si quia elegantior, nichil profecto ſapis: ſi quia verior, quomodo id judicare poets, qui graecum neſcis, ad quod omnis veritas interpretationis

nis eſt neceſſario referenda? Nullo certo modo, nullaque ratione. Itaque tecum de veritate interpretationis contendere nichil eſt aliud, quam cum vaticinante aliquo, ſomnianteve contendere. Quid tu ergo michi de bono potius, quam de ſummo bono interpretando vaticinaris? Quid de re tibi incognita diſceptas conjecturam afferens, quamobrem bonum dicendum ſit, non ſummum bonum, & inquis me, qui ſtatim ab initio erraverim, in multis poſtea veriſimiliter erraviſſe? Profecto ſi intelligas, quam inepta dicas, taceres potius, quam loquereris. Graeca enim litera, quam tu penitus ignoras, ſummum bonum habet expreſſe, quod Graeci per unum verbum ſignificant τἀγαθὸν, idque etiam in libro Ethicorum decimo manifeſtius patet, ubi opinionem recitat Eudoxi. Inquit enim: *Eudoxus ſummum bonum voluptatem eſſe cenſebat: propterea quod omnia rationabilia & irrationabilia eam appetere cernebat. Singula enim, quod ſibi bonum ſit, reperire, quemadmodum eſcam. Cuncta vero in idem ferri, omnibus optimum eſſe ſignificare. Quod autem omnibus bonum ſit, & quod omnia appetunt, id eſſe ſummum bonum.* Hic eadem verba ſunt, eademque ſententia, quae in principio Ethicorum. Tuus autem Interpres in principio Ethicorum dixit, *bonum, quod omnia appetunt*. In decimo autem, quia videbat abſurdum eſſe dicere, *quod omnibus bonum ſit*, & *quod omnia appetunt, id eſſe bonum*, mutavit ſententiam, & dixit: *per ſe bonum, quod omnia appetunt*, nec puduit ex eodem verbo modo *bonum* interpretari, modo *per ſe bonum*. Sed tamen, qui in decimo dixit *per ſe bonum, quod omnia appetunt*, corrigere voluit ſe ipſum, quod in primo dixerat, *bonum, quod omnia appetunt*. Non enim primis ultima, ſed ultimis prima corriguntur. Atque ut intelligas quantum fieri poteſt,

licet

licet graecae linguae ignarus ſis, tamen ſcire debes, non idem eſſe verbum in graeco, dum dicit, *aliquod appetere videtur*, & paulo poſt dum dicit: *propterea bene oſtenditur ſummum bonum*, *quod omnia appetunt*. Sed in primo eſt verbum ἀγαθὸν, quod ſignificat *bonum*: in ſecundo eſt verbum τἀγαθὸν, quod ſignificat *ſummum bonum*. In quo ſi michi non credis, audi quaeſo Euſtratium graecum auctorem doctiſſimum hominem, & horum ipſorum librorum commentatorem, quomodo hoc ipſum verbum exponat. τἀγαθὸν, inquit, *quod componitur ex* τὸ, *&* ἀγαθὸν, *nichil ſignificat aliud*, *quam primum bonum*, *ac ſummum bonum*, *& eſt ſcientia quidem* ἀγαθὸν, *non tamen* τἀγαθὸν, *&* *virtus* ἀγαθὸν, *non tamen* τἀγαθὸν. *Sic per hoc elementum* τ *oſtenditur principium*, *& cauſa*, *ac velut extremum omnium bonorum*. Quid ais ad haec? An hi ſunt errores mei, quos ſtatim ab initio deprehendiſſe jactas? An non vides ſtare non poſſe, ut τἀγαθὸν interpretetur *bonum*, & interpretem tuum ſe ipſum poſteà corrigere voluiſſe, ac pro *bono* poſuiſſe *per ſe bonum*, *quod omnia appetant*? In quo etiam defectus fuit poſuiſſe per *ſe bonum*, cum *per ſe bonum* non illud oſtendat, quod vult. Quaecunque enim propter ſe, & propter aliud expetuntur, ut ſcientia, ut integritas ſenſuum, ac cetera hujuſmodi, per ſe quidem bona ſunt, non tamen ſumma. Itaque a Boëtio, & a Lactantio, & a Tullio extremum illud, quod omnia appetunt, non *per ſe bonum* appellatur, ſed *ſummum bonum*. *Duo ſumma bona*, inquit Boëtius, *quae inter ſe diverſa ſint*, *eſſe non poſſunt*. *At Deum & beatitudinem ſumma bona eſſe conceſſimus*. Lactantius vero inquit: *Epicurus ſummum bonum in voluptate poſuit*, *quae fuit opinio Eudoxi*. Tullius autem in libro de Finibus dicit. *Facit Lucius noſter prudenter*, *qui de ſummo bono audire velit*; *il-*

lo enim in Philoſophia conſtituto conſtituta ſunt omnia! Hi ergo omnes *ſummum bonum* dixere, non *per ſe bonum*. Qui igitur in hoc me reprehendit, is non meam arguit, ſed ſuam detegit ruditatem. Equidem ſi tales ſunt errores mei, non abnuo multis in locis eos reperiri. Et graecorum quidem linguam ipſe, ut diximus, ſe ignorare fatetur. De latina vero, ut pace ſua dixerim, abſurdiſſima ſentit; putat enim non graeca modo, verum etiam, ut ipſe appellat, Galetia quaedam, & Germanica, & Hiſpanica vocabula in latinam orationem eſſe admiſcenda: alioquin linguam ipſam latinam inopem, atque defectivam putat. Recte ſuadebam juris perito, ut in ſuo ſtudio verſaretur; haec enim, quae de latina lingua exiſtimat, ita ſunt aliena, & abhorrentia ab omnium bene litteratorum opinione, ut nichil videri poſſit abſurdius. Quid enim eſt aliud, quam barbara ſimul, & latina, & graeca in unum confundere, & chaos, ut ita dixerim, literarum moliri. Vide quam multum inter me, & illum interſit. Ego millies ſingula verba olfacere ſoleo, priuſquam literis mandem. Nullum denique niſi probatum, & ab optimis auctoribus michi commendatum recipio. Ille autem paſſim undecunque oblatum arripit. Itaque bomolchos, & agricos, & eutrapeles, & epieces, & caceſtos, & cetera hujuſmodi monſtra verborum probat, & qui in opulentia latinae linguae mendicat, non intelligit paupertatem propriam, ſed communi linguae adſcribit paupertati juxta illud Saluſtianum: *Culpam auctores quique ſuam ad nogocia tranſferunt*. Jam equidem non miror translationem illam veterem ab iſto probari, eſt enim ſecundum ejus regulam confuſa quaedam, & permixta barbaries. Sed illud deterius, quod eam Boëtii putat, nec intelligit, quantum figura nitorque dicendi, qui in Boëtio emi-

eminet, longiſſime abſit ab illius interpretis deliratione. Nos certe nullam Boëtii interpretationem habemus, praeterquam Porphyrii, & Praedicamentorum, & Perihermenias librorum. Quos ſi accurate leges, videbis ſummum illum virum ſine ullis ineptiis libros illos tranſtuliſſe. Textus eſt nitidus, & planus, & graeco reſpondens. At enim in Ethicis, & Phyſicis quid tandem eſt, praeter ineptias meras? Non verba in iis latina, non dicendi figura, non eruditio litterarum, praeterea ab ipſo graeco male accepta complura. Haec a Boëtio longe abſunt, viro in utraque lingua docto & eleganti. Nunquam ille architectonicam, nunquam bomolcos, nunquam agricos, quorum vocabula in latino habemus, in graeco reliquiſſet, nunquam triſticiam pro dolore poſuiſſet: nunquam honeſtum cum bono, eligere cum expetere confudiſſet: nunquam *per ſe bonum*, dixiſſet, quod ipſemet alias appellaſſet *ſummum bonum*. Atque ut ſcias, duae fuerunt ante me, quod equidem viderim, interpretationes Ethicorum: una quam ex Arabe lingua traductam conſtat poſt Averrois philoſophi tempora, quae quoniam anterior eſt, *vetus* appellatur. Altera haec poſterior, & novior a Britanno quodam traducta, cujus etiam proëmium legimus. Quomodo igitur Boëtii fuit iſta nova interpretatio, cum vetuſta illa, & anterior poſt Averroin fuerit? Boëtius vero aliquot ſeculis Averroin anteeat? Reliquum jam crimen eſt, quod huic interpreti maledixerim. Equidem ſi vitam illius, ſi mores, ſi genus inſectatus eſſem, tunc faterer me maledixiſſe. Sed nichil tale attigi, neque attingerem. At enim de litteris ſtudiiſque contendere, ac interdum vehementius urgere, & ſi res exigat adverſarium pungere, differere id quidem eſt, non maledicere. Denique tota vis in eo verſatur, jure, an injuria illum reprehenderim.

Dixi

Dixi libros illos inepte traductos: quis negare poteſt? Dixi graeca verba ob ignorationem latinae linguae ab eo relicta, pro quibus latina vel optima haberemus, nec dixi modo, ſed probavi, & verba ipſa oſtendi. Cetera quoque errata, nec ea pauca, nec levia redargui. Aut igitur iſta defendat ſi poteſt, aut me pupugiſſe illum non moleſte ferat. Equidem ſi in picturam Jocti quis faecem projiceret, pati non poſſem. Quid ergo exiſtimas michi accidere, cum Ariſtotelis libros omni pictura elegantiores tanta traductionis faece coinquinari videam? An non commoveri? an non turbari? Maledictis tamen abſtinui, ſed rem ipſam redargui, ac palam feci. Haec michi ad te, Franciſce cariſſime, ſcripſiſſe libuit potius, ut ſatisfacerem poſtulationi tuae, quam quod neceſſarium arbitrarer. Cum enim & ſcripta mea extent, quibus illum redargui, & hujus defenſiones, faciliter quivis dijudicare poterit, quam inania ſint, quae ab iſto afferuntur. Vale. Idibus Octobris.

V.

LEONARDUS ANTONIO CREMONENSI S.

Mediolanum urbem vetuſtam ſemper populoſam tot ſeculis miratur, quaeritque unde dicta ſit.

CUM praeſtantiſſimus Laudenſis [1] Epiſcopus me tuo nomine literas flagitaſſet, cogitavi ſi ſcribendo lucri facere aliquid a te poſſem: foenerator enim literarum eſſe conſuevi, pluraque reperere,

(1) Gerardus nempe Landrianus Mediolanenſis, primo Epiſcopus Laudenſis, poſtea Comenſis, inde S. Rom. Eccleſiae Cardinalis, qui *Vir ſummus* a Blondo appellatur in Ital. luſtr.

tere, quam dare. Vellem igitur ſcire abs te, quandoquidem tu Mediolanenſis es, ac patriae tuae conditiones tibi notiſſimas eſſe decet, fato ne fieri putes, an aliqua evidenti ratione, ut Mediolanum urbs tam populoſiſſima jamdudum fuerit, atque ſit? Equidem apud probatiſſimos auctores legiſſe memini, uſque dum per Scipionum tempora populoſiſſimam totius Italiae urbem Mediolanum fuiſſe, excepta urbe Roma. Hodie vero eandem videmus omnino omnium, nullaque excepta, populoſiſſimam Italiae eſſe. Continuatam igitur iſtius populoſitatem annis prope mille ſeptingentis, tot enim a Scipionum temporibus ad aetatem noſtram fuere, mirabiliſſimum exiſtimo, praeſertim cum videam ceteras urbes magnas quidem prius, ac populoſas in medio temporis curſu fere ad inanitatem eſſe redactas. Quid enim Roma hodie praeter nomen? Quid Athenae? Quid Syracuſae? Quid Corinthus? Quid Capua? Quid Vejos? Quid Corcyra? quam antiquis illis Peloponneſiacis bellis centum triremes implere, atque ad bellum emittere conſueſſe novimus: nunc autem vix triſcalmum unum impleret. In tanta autem varietate, ac defectu aliarum urbium continuaſſe Mediolanum populi ſui numeroſam magnitudinem, & ex tam antiquis temporibus ad tempora noſtra uſque perduxiſſe mirabiliſſimum puto. Atque hujus a te rationem, cauſamque requiro, utrum exiſtimes fato quodam fieri, an temperie coeli, an ſitus bonitate, an ubertate ſoli, an Principum hujus urbis, qui excellentiſſimi procul dubio fuerunt provida quadam ſapientia in repellendis peſtilentiis, & ſalubribus adſciſcendis? Haec abs te audire cupio, ac ſuper his reſponſum expecto. De nomine quoque Mediolani certior fieri velim unde ſit, & quamobrem ita dictum. Conſueverunt enim cives originem, antiqui-

tiquitatemque ſuae civitatis non ignorare. Ego autem originem ejus non quaero, eſt enim explorata, & certa. Sive enim de gente quaeramus, a Gallis conditam fuiſſe conſtat: ſive de civitate, ab Heduis, a quorum pago Inſubres dicti ſunt, ſive de tempore, non magna varietas, ut in tanta vetuſtate eſſe poteſt. Tarquinio enim Priſco regnante in Italiam tranſiſſe Gallos primum conſtat. Fuerunt autem hi Bituriges. Sive igitur Hedui ſimul cum Biturigibus tranſierunt, ſive poſtea per priorum veſtigia Hedui & Cenomani ſecuti ſint, ſive ad extremum cum Senonibus, & Boiis, non magna temporis varietas eſt. Ego igitur iſta non quaero, ſed civitas unde nominata ſit audire cupio, utrum ab eo, quod media ſit inter amnes, vel ab alia quadam ratione. Claudianus enim poëta, cui multum tribuo, ab ovibus dictam arbitratur. Nam cum Venerem ex Cypro ad nuptias Honorii Imperatoris, quae Mediolani parabantur, venientem deſcriberet, eam mari advectam dicit uſque ad Ligures, inde vero Mediolanum advolaſſe. Verſus Claudiani hi ſunt:

Jam Ligurum terris ſpumantia pectora Triton
Appulerat, laſſosque frequens extenderat orbes:
Continuo ſublime volans ad moenia Gallis
Condita lanigeris ovis oſtentantia pellem
Pervenit: adventu Veneris pulſata recedunt
Nubila, clareſcunt puris aquilonibus Alpes.

Ego igitur, niſi tu melius aliquid doceas, Claudiano aſſentior, qui & doctiſſimus in hiſtoria fuit, graecaeque linguae, unde id nomen videtur, peritiſſimus, Mediolani quoque verſatus, utpote qui ſub Honorio aulicus fuerit, & miles. Vale.

VI.

VI.[1]

LEONARDUS REGI HISPANIAE S.

Literas ſcire regium eſſe, & quod ſcriptorum genus Reges debeant legere.

SEreniſſime ac ſuperexcellentiſſime Rex. Placuiſſe literas meas Regiae Sublimitati, benigneque, & humaniter ad me reſcripſiſſe magnopere gaudeo. Super omnia michi tamen gratiſſimum fuit intelligere, Serenitatem ipſam, cum per occupationes licet, ſtudiis, & literis operam impartiri ſolere. Rideat enim me, ſi quis vult ex iſtis hoſtibus literarum; ego tamen Regem vix puto, qui literas neſciat. Nec porro michi quicquam videtur tam regium, quam & laude rerum eminere, & ſcientia literarum ornari. Haec nempe duo judicio meo Regium culmen requirit. Nec ego tamen omnia flagito in Rege ſtudia, ſed illa tantummodo, quae ſunt propria. Quaecunque igitur ad rectam gubernandi formam, quaecunque ad juſtitiam, ad manſuetudinem, ad magnanimitatem, ad gloriam ſcripta nos inſtruunt, & hortantur, ego Regi legenda & imbibenda puto. Intelliget enim Rex & pacis, & belli temporibus qualem ſe praeſtare oportet. Et quamvis multum natura valeat, tamen mirabile, quantum ſcriptis, monimentiſque doctiſſimorum hominum adjuvabuntur. Videbit enim, quantus ſit gloriae ſplendor, quantus bene agendi etiam in hac vita ſit fructus, quid Regem diſcriminet a tyranno, quae deforment vicia regentem, quae virtutes clarum maxime

(1) Haec deſideratur in edit. Brixienſi.

xime, ac celebrem reddant. Haec autem non ab iſtis balbucientibus ac ſemidoctis, qui omnia inepte ſcribendo conturbant, ſed a veteribus illis praeſtantibus viris perdiſcet, qui ad veram Philoſophiae rationem adjunxerunt ſcribendi nitorem, & elegantiam. Ut enim equi veſtesque nitidiores Regem decent; ſic etiam oratio ſpecioſa, & ornata, & gravis. Hiſtoria quoque magiſtra vitae quantum afferre regenti fructum poteſt? Regum enim potentiſſimorum, & Principum, magnorumque populorum origines factaque cognoſcere, tum ad voluptatem animi, tum ad diſciplinam agendi multum admodum confert. Et habet ſane hoc genus ſcriptores optimos, omnique mundicia, nitoreque perpolitos, quos & legere dulce ſit, & perdiſcere nequaquam arduum. Ego igitur ad haec Regem cohortor non arrogantia quadam, ſed fideli animo. Et haec ſatis: epiſtola enim prolixitatem reſpuit. Ceterum Sereniſſime Rex, quia ſcriptorum meorum aliquid per literas regias petebatur, paravi munuſculum, quod tuae dono Majeſtati. Erit enim cum iis literis libellus quidam e meis varia continens opuſcula, non a me potiſſimum electa, ſed caſu ita fuerunt perſcripta. Ea volo eſſe Regiae Serenitati tanquam deguſtationem quandam ſcriptorum meorum, recommendans me.

VII.

VII.[1]

LEONARDUS BERNABAE SENENSI S.[2]

Suam ei ſpondet amicitiam, & Scriptoris locum de Duillio explicat.

Multa continentur literis tuis, & quidem omnia michi pergrata, quorum illud primum per amicitiam tuam liberalibus verbis obtuliſti, imo, proprius ut loquar, amorem tuum michi patefeciſti. Videtur enim amorem inter, & amicitiam hoc eſſe diſcrimen, quod amare poſſumus etiam neſcientes, amicitia vero non fit, niſi inter ſcientes. Eſt enim amicitia reciprocus animorum affectus. Ego igitur & accipio amorem tuum, & viciſſim meum tibi ſpondeo. Quod autem mea laudibus extollis, & gratum eſt, quamquam timide, & diffidenter fidem his praeſto. De Politicorum libris quod quaeris, ſunt illi quidem abſoluti, ac penitus expoliti, affirmareque audeo nichil praeſtantius, neque utilius, de libris loquor, latina in lingua reperiri: tantus eſt dicendi ornatus, tantaque rerum utiliſſimarum doctrina. Quia enim materia eſt civilis, & capax eloquentiae, uſus michi videtur Ariſtoteles ampliſſimo quodam ſcribendi genere, elegantia, nitore, & incredibili exemplorum copia referto. In Alphonſum Hiſpanum orationem ſcripſi nunquam, ſed amice reſpondi in epiſtola quadam mea illius objectis. Epiſtola tamen non ad eum eſt, ſed

(1) Haec deeſt in omnibus edit., eamque ex Codd. MSs. nunc primum producimus.

(2) De Bernabeo Senenſi dicemus ante ejus epiſtolas.

ſed ad Archiepiſcopum Mediolanenſem, nec exemplar nunc habeo penes me. Quod quaeris de tibia, & funali, tale aliquid eſt, quod C. Duellio datum fuit a Populo Romano, ut quotiens reverteretur a caena, tibia ſibi ad funale praecineret. Quia ergo triumphus erat honorifica tranſmiſſio, videbatur quoque ſpecies quaedam triumphi, quod illi datum erat per omnem vitam, ut quotiens reverteretur domum a caena amicorum, haberet ante ſe tibiam ſonantem cum lumine. Et hoc eſt: *non triumphavit modo ſpecioſe, verum etiam per omnem vitam illi datum fuit, ut tibia ſibi ad funale praecineret*. Funale eſt, quem hodie torquem cereum vocitamus dictum a funere, in quo cerei feruntur accenſi. Vale, & Andreoccio (1) plurimam ſalutem a me dicas.

VIII. (2)

LEONARDUS JACOBO FOSCARO S. (3)

Cauſſam affert, cur tam ſero reſponderit, hortaturque ad paternarum virtutum aemulationem.

Redditae michi ſunt hodie litterae tuae Venetiis datae XII. Kal. Decembres, quae etſi michi fuerunt voluptati, tamen nonnichil moleſtiae attulerunt ex eo, quod intellexi te alias ad me litteras dediſſe, quae nunquam michi redditae ſunt, & quod hae ipſae, quas accepi, tarde nimium ad me fuerunt perlatae. Nam ſuſpicari facile

(1) Andreoccio Petruccio Senenſi, de quo plura in ejus vita, quam ejusdem epiſtolis praefigemus.

(2) Haec deeſt in edit. cl. Fabricii.

(3) Franciſci Foſcari Venetiarum Ducis Filio.

cile quis poterat, me reſpondere neglexiſſe, & culpam aliorum, qui vel non reddidiſſent unquam literas, vel tarde reddidiſſent, in me transferre. Sed hujuſce rei cauſam fuiſſe illam puto, quod ego jampridem abſum fugiens peſtem, quae Florentiae coeperat haud ſegniter deſaevire, idemque fecerunt ceteri ferme omnes praeter eos, qui vel inopia, vel Magiſtratus neceſſitate retinentur. Atque ita fit, ut neque ſint qui reddant literas, neque quibus reddantur. Hoc igitur ante omnia te ſcire volui, ut admirationem deponas. Quod autem flagitas, ut aliquid ſcriptorum meorum ad te mittam, fiet id quidem leto animo, cum facultas aderit. Nam nunc quidem cum ſim, ut ita dixerim, profugus, & extorris, nec libros habeo penes me, nec exemplaria, quae mitti poſſent. Quamobrem dilatione michi opus eſt, & mora. Tu autem ad exemplar illuſtriſſimi Principis parentis tui virtutibus incumbe. Magnum tibi onus impoſitum eſſe cogita. Neque enim ſatis erit, ſi par ſis ceteris. Sed ut parens prudentia, conſilio, facundia, magnanimitate ceteris omnibus praecellit, ſic a te quaſi quodam hereditario jure haec eadem exigentur. Quare ſtude quaeſo ſatisfacere & paternae gloriae, & tuae exiſtimationi. Vale.

IX. (1)

LEONARDUS TITO LIVIO FERRARIENSI S.

Cauſſam exponit, cur Libros Principi non miſerit.

CIrciter nonas Decembris cum Aretii forem ob fugam peſtis, quae Florentiam invadere coeperat, redditae ſunt michi literae tuae Londoniis datae XXII. Kal. Septembris. In quibus multa ſapienter, & amanter a te ſcribuntur de mutuo amore, conjunctioneque noſtra. Haec igitur rata ſint, ac perpetua. De libris vero Politicorum Principi noſtro expromiſſis, miror Borromaeos aliter ſignificaſſe, quam ſcriptum fuerit a me. Nam & volumen ipſum jampridem obtuli, & completum expolitumque oſtendi, ac ut tranſmitterentur, rogavi. Deſiderium etiam iſtius Principis de habendo libro non tacui, quodque, ut ipſis darem, michi perſcriptum fuerat. Reſponſum ab illis eſt non eſſe viatori, aut tabellario tale munus committendum, propterea quod circa Flandriam cuncta forent bellis, latrociniiſque infeſta, magiſque expectandum, ut triremes, aut noſtrae, aut Venetorum iſtuc navigarent. Volenti relinquere libellum eis, ſatius apud me ſervari dixerunt, atque commodius: ſe ſe, cum venerit facultas mittendi, petituros. Atque ita liber eſt penes me, praeſtolans eorum poſtulationi. Eſt autem volumen inſigne, & quod a te videri, perlegique cupiam. Pecunias vero neque petivi, neque accepi, neque petiturus ſum, niſi volumen dubie tranſmitti

(1) Deſideratur in edit. Fabricii.

mitti videatur. Tunc enim petam, quo aliud volumen praeparetur ad ſecundam miſſionem. Satis enim fuerit meis ſumptibus ſemel miſiſſe. Et vero jampridem angor, quod tamdiu miſſio retardetur, praeſertim cum ſciam Principem vehementer illud expectare. Vale.

X.

LEONARDUS BENEDICTO ANAGNINO S.

Laudat Italiam, & vitam parvo contentam, & quas epiſtolas ſervet, certiorem reddit.

SI vales bene eſt. Cum exiſtimarem eſſe te penes Regem Hiſpaniae, ſcripſi ad eum commendationem tui (1), quae ſi forſan aut tibi ipſi, aut alteri, qui te bene norit, viſa ſit brevior, quam magnitudo meritorum tuorum flagitabat, illam ſcito fuiſſe cauſam, quod tunc primum ad hominem tantae dignitatis ſcribens efficaciorem, ac minus ſuſpectam illi fore commendationem exiſtimavi, ſi non dedita opera, ſed quaſi caſu in eam deveniſſem, ut non affectata, nec precibus elicita, ſed ex ſe ipſa nata commendatio videretur, eſſetque potius teſtimonium doctrinae excellentiaeque tuae, quam explicatio laudis. Haec igitur ante omnia declarare libuit, ut ſcires me quam ampliſſime de te ſentire, ſed tantum dixiſſe, quantum prodeſſe exiſtimavi. At enim, ut video, tu jam abieras, cum literae meae ad Regem pervenerunt, in quo laudo equidem conſilium tuum, quod neque aulas Regum, ne-

G 2

(1) Nempe in ſecunda hujus Libri epiſtola, ubi eum vocat *Benedictum Ananienſem doctum hominem, ac bene litteratum*.

neque omnem auriferi Tagi arenam pluris feceris, quam Italiam noſtram, de qua praeclare Virgilius inquit (1):

Sed neque Medorum ſilvae ditiſſima tellus
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus
Laudibus Italiae certent, non Bactra, nec Indi
Totaque thuriferis Panchaja pinguis arenis.
Haec loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Invertere, ſatis immanis dentibus hydri,
Nec galeis, denſisque virûm ſeges horruit haſtis.
Sed gravidae fruges, & Bacchi maſſicus humor
Implevere, tenent oleae, armentaque leta.
Hic bellator equus campis ſe ſe arduus infert,
Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus aeſtas,
Bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbos.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem,
Tot congeſta manu praeruptis oppida ſaxis,
Fluminaque antiquos ſubter labentia muros:
An Mare quod ſupra memorem, quodque abluit infra?
Anne lacus tantos? te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu inſurgens Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita clauſtra,
Atque indignatum magnis clamoribus aequor?
Haec eadem argenti rivos, aerisque metalla
Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit,
Haec genus acre virûm Marſos, pubemque Sabellam,
Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcosque verutos,
Extulit: haec Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello, & te maxime Caeſar.
Salve magna parens frugum Saturnia tellus,
Magna virûm.

Proh Deus immortalis! Num diſcunt pueri hos verſus? qui deberent medullitus eſſe infixi, quo excellentiam patriae noſceremus. Equidem quotiens peregri-

(1) Georg. Lib. 2.

regrinatus ſum, non ſolum amoenitatem, ſuavitatemque natalis ſoli, verum multo magis humanitatem, atque ingenia noſtrorum hominum requiſivi. Eſt enim neſcio quid natura inſitum nationibus aliis longe a noſtris moribus, ingeniisque alienum, atque ut Falerni vini ſapor alius eſt, quam Taracinenſis, ita michi videntur homines ab ipſa, in qua naſcuntur, terra ſaporem, ut ita dixerim, naturae, ingeniorumque traxiſſe. Intueri licet alios immanes, alios efferatos, alios ſtolide arrogantes, alios ita alieno judicio, ut nec juſtum, nec honeſtum ea regula, qua nos metimur metiantur, alios ſuſpicioſos, & diffidentes. Me quidem cum mei ſimilibus converſari juvat, & cum iis qui ſint ejusdem mentis, atque ſenſus; in his enim amicitia fit, in aliis vero, aut nunquam, aut perraro. Quibus autem in locis amicitia cadere non poteſt, in his nulla poteſt vitae jocunditas reperiri. Sublata vero jocunditate vitae & felicitas tollitur, quae non poteſt eſſe absque vitae jocunditate. Ego igitur te reverſum ad ea loca gaudeo, in quibus tibi, & amicitia, & felicitas eſſe poſſit. Perindeque tibi ſuadeo, ut in patria conſiſtere velis, ac longinquas iſtas ſpes omnino contemnere. Praeclare enim Poëta quidam inquit: *Neque divitias opto, neque voto precor, ſed michi contingat ex parvo vitam agere omni carentem moleſtia*. Et apud Theocritum Syracuſanum paſtor quidam inquit:

Non michi ſint nec opes Pelopis, nec regna Seleuci,
Nec celeri curſu ventos ſuperare fugaces;
At vacuo curis liceat cantare ſub antro,
Et procul e ſpecula mare proſpectare profundum.

Hanc nos vitam nobis ipſis plurimum dare poſſumus, finem modo cupiditatibus imponamus. Sed de his alias, & quidem uberius: nunc autem quaſi per

tranſennam haec attigiſſe ſatis eſto. Quod autem epiſtolas quaſdam meas apud virum clariſſimum Columnenſem legeris, non michi placet. Ut enim Lucilius formidans doctiorum hominum judicia non Romanis, ſed Tarentinis, & Conſentinis ſcripſiſſe libros ſuos ajebat, proinde iſti non legerent, illi legerent; ſic ego epiſtolas meas Romanis, aut Anagninis ſcripſiſſe nego, ſed Nepeſinis, & Sutrinis. Quid enim habere laudis epiſtolae poſſunt, familiares praeſertim, & de rebus contingentibus ſcriptae? Itaque ego ipſe ſpernens ſatis longo tempore nullas ſervavi. Poſtea vero cum intellexiſſem quaſdam pro meis circumferri, quae meae non eſſent, conquirere illas coepi, & quas poſtea ſcripſiſſem ſervare, non tamen omnes ſed eas tantum, quae haberent in ſe narrationem rei non quotidianae. Tu vale, ac me, ut facis, ama. Florentiae XII. Kal. Septembris. Ut vero tibi proponam aliquid exercitationis gratia, illud quaero abs te, quomodo intelligenda ſint illa Virgilii verba?

Hic ver aſſiduum, atque alienis menſibus aeſtas.
Iterum vale.

LEO-

LEONARDI BRUNI ARRETINI EPISTOLARUM

LIBER OCTAVUS.

I.

LEONARDUS FLAVIO FOROLIVIENSI S. (1)

Libros Politicorum Ariſtotelis laudat, & enumerat, quid in illis contineatur.

VOlo, ut extet opus aliquod ſtudiorum meorum, quod ſit teſtis, & index amoris mei erga Sanctiſſimum Dominum Eugenium Papam Quartum. Nam cum ab adoleſcentia mea illum dilexerim propter celſam quandam ejus magnitudinem ani-

(1) Elegantiſſima Blondi epiſtola, qua Leonardo reſpondet, apud me adſervatur, eamque publici juris faciam inter miſcellaneas cum multis aliis ejusdem Blondi hactenus ineditis.

animi, & virtutis praeſtantiam, & ipſe me inter familiariſſimos recipere dignatus ſit; debet profecto nunc monumentum aliquod extare dilectionis meae. Itaque libros Politicorum multis a me vigiliis, multaque aſſiduitate, & opera in latinum converſos ad Beatitudinem ſuam mittere conſtitui. Eſt enim opus magnificum, ac plane regium, & profecto digniſſimum, quod Summo Pontifici dedicetur, quandoquidem tota ejus libri materia eſt de rectione populorum. Eſt inſuper eo nitore, eaque elegantia ſcriptum, ſi modo illam nos ſervare potuimus, ut ſe ſe quaſi precioſa veſte ornaſſe videatur, qua non erubeſceret ante faciem eruditi hominis comparere. Equidem affirmare auſim, nullum eſſe opus latinae linguae, de literatis loquor, quod huic Ariſtotelis operi ſit anteponendum dignitate rerum tractatarum, & auctoritate ſcriptoris. Tu ipſe, dum leges, gaudebis profecto non modo ob ſcientiam rerum eximiam verum etiam ob incredibilem quandam amplitudinem, varietatemque, & copiam. Octo ſunt illius operis libri pleniſſimi quidem rerum commemorandarum. In eorum primo quaſi elementa civitatis continentur. In ſecundo autem Reſpublicas ante ſe vel ſcriptas tantummodo, vel actu exiſtentes ſingulatim recenſet. Scripſerant enim ante ipſum quatuor maxime praeſtantes, Plato Athenienſis, Hippodamus Mileſius, Phileas Carthaginenſis, Epimenides Cretenſis. Horum inſtitutiones & formas Rerumpublicarum recenſens, ſingulas ſeorſum examinat. Itaque multa ad eam formam Reipublicae, quam ſcripſit Plato, multa ſubinde ad eam, quam ſcripſit Hippodamus, multa inſuper ad eam, quam ſcripſit Phileas, diſceptat. De civitatibus autem, quae actu erant, tres enarrat, quae optime ceterarum omnium gubernari putabantur: Lacedaemoniorum inſtituta

& mo-

& mores, deinde Carthaginenſium, poſtea Cretenſium. Eſt pulcherrimum in his videre, quae inſtituta, & formae illarum Rerumpublicarum eſſent, quaeve probet Ariſtoteles, aut refellat. Multa praeterea in hoc ipſo libro de Athenienſium Republica, multa de Solone, & de Licurgo, de ceteris legum poſitoribus amoeniſſime referuntur. Cum igitur nullam earum Rerumpublicarum eſſe perfectam oſtendiſſet, ipſe jam in tertio libro ac deinceps totam materiam ingreſſus opinionem, ac diſciplinam explicat ſuam. In quibus, Deus bone, quanta ſeries rerum, quanta varietas, quanta explicatio inducitur! Ut omnia, quae unquam facta ſunt, nota fuiſſe huic Philoſopho videantur. Quis putaſſet in his libris hiſtoriam Italiae contineri? Atque ita refertur de Italo Rege, deque Italia ab eo nominata, ut michi latinam hiſtoriam legiſſe videatur. Quis putaſſet de Carthaginenſibus, deque eorum inſtitutis, & moribus ab hoc Philoſopho dici? Atqui ita de his refert, ut omnia illorum cognoviſſe appareat. Praecipue tamen eſt in eo diſciplina mirabilis. Tres putat eſſe Rerumpublicarum ſpecies rectas: aut enim unus ad utilitatem publicam gubernat, & hic eſt Rex, aut pauci, & hi ſunt optimates, aut multitudo mixta ex opulentis, & popularibus, & haec proprie appellatur Reſpublica. His tribus legitimis ſpeciebus tres aliae ſpecies non legitimae conreſpondent, quas ille tum labes, tum exceſſus, tum errores appellat. Labitur enim Regia gubernatio in tyrannidem; optimatum vero in paucorum potentiam, Reſpublica vero in popularem ſtatum. Popularis igitur ſtatus non eſt legitima gubernandi ſpecies, neque paucorum potentia, neque tyrannis. Sed omnes iſtae tres ſunt exceſſus & labes. Legitimarum vero ſpecierum praeſtantiſſima omnium eſt Rex; dignitate, ac bonitate

poſt

poſt Regem optimates: poſt optimates Reſpublica. In labibus autem contrarius eſt ordo. Popularis enim ſtatus, quae eſt labes Reipublicae, ſtatim poſt Rempublicam collocatur. Paucorum autem potentia, quae eſt labes optimatum, poſt popularem ſequitur. Tyrannis vero, quae eſt labes Regni, ſextum in ordine locum obtinet. Itaque labes Regni fit de ſuprema ſpecie ad infimam, id eſt ex optima omnium rectarum, ad deterrimam omnium depravatarum. Reliquae vero ſpecies minus ex alto cadunt, quoniam non tam perfectae ſunt, quam Regia gubernatio. Regum autem ipſorum utrum una ſit ſpecies an plures & quae ſint propria Regis, quaeve tyrannica, & quid interſit, & quomodo fiant, praeterea quae conſervent gubernationem unius, quaeve corrumpant, & quae conſilia atque remedia pro conſervatione ſint adhibenda, mirifice diſſeritur. Illud vero admirandum, quod nemo Rex unquam fuit, qui praeſtabilior eſſet, cujus exempla & mores non referantur; nemo tyrannus per Graeciam, Aſiam, Siciliam, Italiam, cujus non vita, & mores, & quibus artibus dominationem conſervaverit, & quanto duraverit tempore, deſcribatur. Rurſus vero ut plurimum in gubernatione, quae accidere conſueverint ſeditiones atque diſcordiae, & quibus de cauſis oriantur, quaeve conſilia, atque remedia adverſus haec exiſtant. Praeterea de ſitu urbis, de regione, de magnitudine populi, de diſciplina juventutis longo ordine demonſtratur. Sed quid ago? Tanquam enim mare ingreſſus provehi me in altum ſentio. Referam ergo pedem, & ad ipſos libros tanquam ad litus revertar: ubi haec omnia divinitus perſcribuntur. Vale.

II.

II.

LEONARDUS ANTONIO[1] GRAMMATICO S.

Contendit in hac epiſtola michi *per* C. *ſcribendum*.

AN dicendum ſcribendumque ſit hoc pronomen *michi* per *C* literam, vel ſine *C* potius, a me per tuas literas ſtudioſe perquiris, & ſimul ais quibuſdam in locis notaſſe te, ſic a me ſcriptum fuiſſe, ut *C* litera interponeretur poſt primam *I*, & aſpirationem ſequentem, quod eſſe contra veterum conſuetudinem affirmas, nec tamen reprehendere te id ais, ſed admirari quidem, ac rationem hujus requirere. Ego autem non quibuſdam in locis, ut tu ais, ſed ubique per *C* literam eam dictionem ſcribere conſuevi, habeoque auctores hujus rei Dantem, & Petrarcham, & Boccacium, & Colucium Salutatum doctiſſimos homines, qui & ipſi ita ſcripſerunt, & uſus certe communis idem comprobat. Nam quis ita loquitur, ut dicat *mibi* praeter ineptos quoſdam, qui oſtentare volunt ſe antiquarios eſſe, nec intelligunt ita proferri ab ſe hanc dictionem *mibi*, ut Judaei, & Chaldaei magis, quam latini videantur. Nam illae quidem Nationes ſic proferunt coincidentiam earundem vocalium, ut ab imo pectore aſpirationem deducant, nec tam lingua & labiis, quam gutture loquuntur. Si igitur & uſus hoc habet, & doctiſſimi homines noſtrae vel ſuperioris aetatis id obſervarunt, cur ipſe michi non putem obſervandum? Uſus nempe magiſter, & dominus eſt ſermonis noſtri, & quidem nimium, ut ita dixerim, imperioſus, qui non tam ratione, & via, quam

(1) Eidem nempe, ad quem exſtat Ep. XIV. Lib. I.

quam pro arbitrio moveatur. Neque enim cum *mihi* dixerunt antiqui, rationem ſecuti ſunt, ſed voluntatem uſus. Nam ratio quidem, ut analogia oſtendit, non *mihi*, ſed *mibi* dicere jubebat, ut enim, *me*, *te*, *ſe*, ſic etiam *mibi*, *tibi*, *ſibi* erat dicendum, quod praepotens uſus aſpernatus eſt. Credo quia ineptum quiddam *mibi* ſonare videbatur, cum *tibi*, & *ſibi* melius ſonent. Uſus ergo, qui tunc dominus fuit, etiam hodie dominus eſt, & poteſt improbare, quod tunc probavit; alioquin variatio nulla foret in verbis, nec eſſent mutata tot antiquorum placita. Nam quid tu magis de hac dictione *michi*, quam de ceteris pene innumerabilibus admiraris? Nonne *optume* dicebant antiqui & *peſſume*, eodemque modo alia permulta? ut *aeditumus*, *decumus*, *lubens lubenter*. Pro Pyrro etiam *Purrum* dicebant, & *poſiverunt* pro *poſuerunt*. Nos vero hæc omnia variamus uſu jubente. Quin etiam per Ciceronis tempora *cauſſam* per duo *ſſ*, contra vero *juſus* per unum *ſ* ſcribebant, ut Agellius teſtatur, & marmoreis quibuſdam monumentis Romae licet conſpicere. Inſuper *coeravit faciundum*, dicebant antiqui: nos autem *curavit* dicimus non *coeravit*, & *faciendum* non *faciundum*. C vero literam, quam nos hodie in dictione *michi* interponimus, antiqui locis quibuſdam interpoſuerunt nulla cogente cauſa praeter ſonum, ceu, *ſi* & *ubi*, *ſicubi*, *necubi*, *alicubi*. Uſus ergo apud illos haec potuit: cur igitur idem uſus apud nos idem non poſſit? *Nichil* quoque eodem modo ſcribo, & profero ductus auctoritatibus, & rationibus quas ſupra dixi. Vale.

III.

Nos itaque non Codd. MSS. ut inepte comminiſcuntur aliqui, ſed hujus epiſtolae auctoritate ducti *michi* & *nichil* per literam *c* excudendum curavimus.

III. (1)

LEONARDUS JACOBO FOSCARO (2) S.

Commentarium rerum Graecarum amico mittit.

SCripſi noviter commentarium quoddam rerum Graecarum, ut nobis aliorum pericula forent exemplo, quam ſint bellorum, contentionumque diſcrimina formidanda. Eum nunc librum tuo nomine tranſcribi feci, & parvum licet munus ad te mitto, quandoquidem, ut tuis litteris ad me ſcriptis perſpexi, tu meorum operum comprobator ſimul, atque amator es. Quae vero me cauſa impulerit id commentarium ſcribere, in proëmio ejus libri poteris intueri. Ego enim ob id in hac epiſtola brevior ſum, quod proëmium illud tibi legendum cenſeo. Et quoniam ad libros, ſtudiaque tandem redivimus, ſi quid novi poſthac a nobis componetur, dabimus operam, ut ad tuam noticiam labores noſtri perducantur. Vale, & Commentarium illud lege quaeſo diligenter. Continet enim luculentam hiſtoriam, & ſcitu digniſſimam propter incredibilem rerum, caſuumque varietatem. Iterum vale. Cum ſuperiorem epiſtolam exaraſſem, ſupervenerunt litterae tuae non unae quidem aut alterae, ſed quaternae ſimul eodem tempore, ut facile appareret deſiderium tuum. Jam me pudet muneris mei puſillitatis, cum illud tam avide expectari a te conſpiciam. Sed reſarcietur aliquando majori aliquo munere.

IV.

(1) Haec deſideratur in edit. Fabriciana.

(2) Ad hunc exſtat epiſt. VIII. Lib. VII.

IV. (1)

LEONARDUS (2) ARCHIEPISCOPO MEDIOLANENSI S.

Laudationem ſuam Florentinae Urbis contra criticum defendit.

Vidi exempla quarundam epiſtolarum paſſim de quibuſcumque ſcriptoribus collectarum, quae nuper ad me Mediolano tranſmiſſa fuiſſe noſter Poggius aſſerebat. In his una fuit epiſtola a neſcio quo nebulone contra opuſculum quoddam meum ſcripta, quam ego admiror in illo volumine fuiſſe ſervatam. Nichil enim habet epiſtola illa, quod aut prodeſſe aut delectare poſſit, niſi forſan quis delectetur hoc ipſo, quod michi maledicit. Quod ſi forſan ideo ſcripta, ac miſſa fuit, ut quemadmodum nuper Alphonſo, ſic etiam nunc iſti reſpondeam, gravis nimium provincia michi imponeretur, ſi haberem omnibus ſtultis & malivolis, qui contra me aliquid dixerint, reſpondere. Satis enim michi, quod opera ipſa mea in manibus doctiſſimorum hominum verſantur, qui de illis multo melius judicare valent, quam iſte neſcio quis ſycophanta, quem acquirere ſe poſſe aliquid penes inimicos Florentini Populi exiſtimavit, ſi illa, quae in laudem Florentinae Urbis ſcripſeram, tam acerbe reprehenderet. Ego autem quantum ad me attinet, neque laudator, neque aſſertor meorum ſtudiorum eſſe conſuevi, ſed attenuator

(1) Haec epiſtola hactenus inedita fuit, eamque ex Codd. Laurentianis, Riccardianis, Gualteriano, ac Florentinae Abbatiae hic exhibemus.

(2) Piccolpaſſo, de quo ſupra.

tor potius, dum alii laudarent. Quare aliorum judicium ſit, qui recte judicare poſſunt, cum de ceteris operibus meis, tum de hac ipſa Laudatione, quam iſte carpit, atque oppugnat. Quanquam ſcripta fuit oratio illa a me valde tunc quidem adoleſcente, cum recens tunc primum e ſcholis Graecorum exiſſem. Fuit enim ea Laudatio michi tanquam puerilis ludus, ac exercitatio ad dicendum. Recti vero judicis eſt cum aliorum multorum, tum etiam temporis conſiderationem habere. Neque enim Ciceronis oratio, quam dixit adoleſcens pro P. Quintio, eandem mereretur laudem, quam oratio poſt ab eodem dicta pro A. Cluentio. Laudamus tamen utranque, alteram ut adoleſcentis optimae ſpei, alteram ut perfecti jam oratoris. Demoſthenis quoque orationes illae, quas adoleſcens ſcripſit in tutores ſuos, non ejusdem ſunt virtutis, qua eſt illa ſubtilis de immunitate ad Leptilem, aut illa praeſtantiſſima pro Cteſiphonte, aut illa grandis, & plena, in qua falſae legationis Aeſchinem accuſavit. Equidem pari quoque adoleſcentia Laudationem illam ſcripſi, ſed tamen in ea ipſa juvenili Laudatione permulta reperientur a me tractata fuiſſe, quae lector aequus & diligens, ut leniter dixerim, non aſpernetur. Non enim temere neque leviter id opus aggreſſi ſumus, neque vagi, aut incerti per ſemitas nobis incognitas peregrinantium more noſtro ipſi arbitratu proceſſimus, ſed ducem itineris, totiuſque laudandi progreſſus certum indubitatumque habuimus Ariſtidem celebrem apud Graecos Oratorem eloquentiſſimum hominem, cujus extat oratio pulcherrima de *Laudibus Athenarum*. Illius ſermo tanquam magiſter michi fuit: conatus vero imitandi tanquam ludus, exercitatioque adoleſcentiae. Genus autem dicendi, nam id etiam conſiderare judicem oportet, in hujuſcemodi

modi laudationibus plauſibile quoddam, & glorioſum eſſe debet. Id Graeci *panegyricum* vocant, nec ad ſubtilitatem differendi, ſed ad plauſum multitudinis accommodari, omniſque laudandi occaſio arripienda eſt in eo genere, ac verbis extollenda. Itaque Ariſtides humanitatem Athenienſium laudans inquit: *Regionem quoque ipſam eadem humanitate ſe ſe in mare extendere, quaſi obviam progredientem navigantibus, qui ad ſe venirent*.. Et alio loco antiquitatem laudans inquit: *Alios quidem populos advenas eſſe ſuarum civitatum habitatores: Athenienſes vero ibi natos ab initio, ubi inhabitabant, eamque regionem homines genuiſſe, ac peperiſſe*. Item alio loco inquit: *ceteras urbes omnes vel ad occaſum vergere, vel ad orientem, vel ad ſeptemtrionem, vel ad meridiem: Solas vero Athenas ad nullam iſtarum partium vergere, ſed eſſe in medio harum omnium conſtitutas, ut quicquid ultra citrave quoquo verſus exiſtat, id vel orientale, vel occidentale, vel ſeptemtrionale, vel meridionale ſit appellandum*. Haec & hujuſmodi permulta in ea laudatione ſcripta quis non videt non ad veritatem, ſed ad plauſum, & leticiam multitudinis audientium pertinere? In laudationibus enim civitatum ad eos ipſos habetur ſermo, quos laudare velis, coronamque flagitat id genus dicendi, & multitudinem populi non ad judicia, vel ad decernendum aliquid de Republica coactam, ſed ad plauſum & leticiam ex propriis laudibus percipiendam. Genus igitur dicendi in hujuſcemodi laudationibus tale quoddam eſt, quod ſi intellexiſſet reprehenſor meus, parcius reprehendiſſet. Aliud eſt enim hiſtoria, aliud laudatio. Hiſtoria quidem veritatem ſequi debet, laudatio vero multa ſupra veritatem extollit, ut in laudibus Athenarum factum ab Ariſtide ſupra oſtendimus. Neque enim verum eſt, Atticam regionem huma-

humanitate quadam ſe in mare extendere, cum ſenſu careat, atque motu. Neque rurſus verum eſt, regionem illam homines genuiſſe ac peperiſſe, cum terra neque concipiat hominem, neque pariat. Nec etiam verum eſt, Athenas eſſe medium umbilicum habitabilis terrae, cum alibi ſit hujuſmodi punctus. Sed haec omnia quamquam non vera, nichilominus ornate ac probabiliter cum plauſu quodam, ac leticia multitudinis auribus infunduntur. Cum igitur hujuſmodi ſit in laudandis civitatibus dicendi genus, conſtet vero Florentiam Romanorum eſſe Coloniam nam id clariſſimum eſt, & negari non poteſt; quis juſte admirari debet vel conqueri, quod dictum fuerit a me in laudatione praeſertim, gloriam & res parentum ad filios, tanquam ad ſucceſſores legitimos pertinere? Hic eſt enim primus & conveniens laudandi locus. At reprehenſor meus, utpote qui haec non intelligit, perinde ac ſi hereditas apud praetorem in judicio peteretur, negat Populum Romanum eſſe mortuum, meque delirare putat, qui hereditatem viventis ad alium pertinere ſcripſerim. *Vivit* inquit *Populus Romanus. Tu hereditatem ejus ad alios deferſ.* Utinam viveret! Sed certe Populus ille Romanus, de quo ipſe loquor, jampridem mortuus, & ſepultus eſt: haec autem, quae nunc Romae habitat, collectitia turba non dominatur, ſed ſervit. Quare de mortui agitur, non de viventis hereditate. Sed finge ipſum vivere, quamquam eſt mortuus. An conveniens eſt dixiſſe gloriam, & res parentum ad filios, tanquam ſucceſſores legitimos pertinere? Si enim vivo parente res ejus ad filium nichil pertinet, ad quid inducta foret exheredatio filiorum? Satis profecto fuerat, vel praeteriiſſe, vel non inſtituiſſe, ſi hereditas ad eos non pertineret. Quomodo dixiſſet ille ſenex apud Terentium de fi-

lio: *meus particeps?* Qua ratione ſe ipſum remordens Aeneas de Aſcanio dixiſſet: *quem regno Italiae fraudo, & dotalibus arvis?* Itaque nec ſi viveret parens, foret inconveniens ita de filio dixiſſe. Alia enim fori, & judicii ratio eſt, alia laudationis. In foro quidem poſſeſſio bonorum petitur aliis auferenda: in laudatione vero gloria, & res parentum ad filios pertinere monſtratur. Qua in re nichil parentibus aufertur, immo plus tribuitur, cum gloria, & amplitudo, quae parentes illuſtrat, in filios quoque fulgere aſſeveratur. Quare deſiſtat quaeſo iſte, quiſquis eſt, hujus laudationis reprehenſor immoderatius loqui, genuſque dicendi, quale poſtulat laudatio, non ignoret. Nec me inconſiderate ac temere proceſſiſſe arbitretur, cum & ducem probatiſſimum habuerim, & nichil non ad exemplum laudatiſſimae orationis in hac mea direxerim. Haec pro cognitione tua ſcripſiſſe volui. Nam obtrectatorem illum meum neque novi equidem, neque nominare unquam audivi. Sed ſatis apparet furioſum quendam eſſe, quiſquis is ſit. Simul enim reprehendit de rebus ſibi incognitis, ſimulque maledicit, quaſi non ratione, ſed odio furoreque moveatur. Quid autem ſimile hic habet Alphonſo? Ille veterem interpretationem Ethicorum ſuis rationibus defendebat; de me autem nichil, niſi honorifice loquebatur. Tribuebat literas, ſplendoremque orationis, plura denique quam ego ipſe vellem, in hac parte de me praedicabat. Unum modo reprehendebat, quod novam interpretationem meam veteri anteferrem. Et in hoc ipſo tamen humaniſſime, ac moderatiſſime opinionem ſuam non contumeliis, ut iſte, ſed rationibus tuebatur. Hic autem alter nichil modeſti habet. Itaque ego ille, qui Alphonſo moderate admodum, civiliterque reſpondi, hanc moderationem meam huic reſ-

reſpondens ſervare non poſſum. Jurgia vero, & contumelias ſi reddam, & in his diutius conſiſtam, vereor ne ipſe levior, ac ſtultior fierem, quam iſte ipſe, qui me provocat. Et profecto ſi certare maledictis vellem, abundantiſſima michi contra hunc aſinum ſuppeditaret oratio. Sed in tam levi re occupatum eſſe pudet Itaque haec praeteribo, atque mittam, rideboque potius illius ignorantiam, ac fatuitatem, quam ipſe facere aliquid me indignum adducar. Et de literatura quoque, ſi Deo placet, neſcio quid cavillari pergit, homo ſtolidus & inſanus. Qua quidem in re idem ſibi contigiſſe video, quod presbyteris ruralibus evenire conſuevit, qui propter ignorantiam literarum abradunt in libris ſuis, quae bene ſcripta fuerant, vel aliter pronunciant quam ſcriptum ſit, aſſerentes illo modo ſtare non poſſe. Hoc idem illi contigit in libro meo, ſi modo meum habuit. Quod ſi alienum habuit librum, & forſan, ut fit, a ſcriptore aliquo mendoſe tranſcriptum, quid me accuſat? Neque enim Ciceroni imputamus, quod epiſtolae ejus ad Atticum multis in locis librariorum vicio ita ſcriptae ſunt, ut ſtare verba non poſſint, neque Virgilio, quod quandoque ita ſcripti verſus ejus reperiuntur, ut pedes non habeant congruentes. Sed nichil eſt malignius calumniatore, neque perverſius qui cum haec ſciat non eſſe reprehendenda, tamen per calumniam reprehendit. Homo ſtultitiae, & ignorantiae, & levitatis plenus qualis eſt ille, non aliter, quam contumelioſe & maligne loqueretur. Nam quales ſunt hominum mores, talis & ſermo eſſe conſuevit.

V.[1]

LEONARDUS M. TRIVENSI S.

Quaeſtionem ſibi obſcure propoſitam fuiſſe oſtendit.

NOn ſatis dilucide propoſitam a te quaeſtionem illam video, de qua per tuas litteras percontaris. Ais enim cum ſermo foret de rhetoricis inſtitutis, dixiſſe quendam eruditum hominem ex his, qui tunc aderant: *ſolutae pronuntiationis vim dumtaxat maxime uſum, & exercitium deſiderare*. Deinde quaſi ratio hujus dicti afferatur, ſubjicis: *Cum enim dicimus inquiebat, & non aliud? Non aliud*. Haec ſunt verba quaeſtionis propoſitae. Dico igitur, nec primo loco dictum ſatis clarum videri, & quae ad declarandum ſubjicitur ratio, non tam ipſum declarat, quam obſcurat. Sed accidit forſan ebetudine mea, ut minus intelligam. Itaque priuſquam propoſitae quaeſtioni reſpondeam, percontabor ipſe te, immo illum, qui haec dixit: nam tu relator es, ac non auctor. Primum igitur quaero, quid ille ſibi voluerit, dum inquit: *Solutae pronuntiationis vim*. *Soluta* enim pluribus modis dici ſolet. Aliter enim *ſolutam pecuniam* dicimus, aliter *ſolutam quaeſtionem*, aliter cum dicimus *rupe ſoluta objice ſaxi* ut Boëtius, aliter cum dicimus *lege ſoluta*, ut de Pindaro inquit Flaccus, aliter *ſoluta oratione*, ideſt abſque metro, aliter cum dicimus *ſolutus* in dicendo, ideſt promptus, ac fluens, ac minime ligatus. Haec michi occurrunt ſcribenti. Sunt credo & plures modi, quibus *ſolutam* dicimus. Cum igitur inquit, *ſolutae*

(1) Haec deeſt in edit. Fabriciana.

lutae orationis, quid tandem intelligit? Utrum quemadmodum *ſolutam pecuniam*, *&* *ſolutam quaeſtionem*, *&* *ſolutam rupem* dicimus? Vel potius quemadmodum *ſolutam orationem*, ideſt proſa, non verſu? Si hoc vult, cur minus in verſu pronunciationem habere locum exiſtimat, quam in proſa? Roſcius enim, ac ceteri hiſtriones boni, qui tragoedias, vel comoedias agebant, plus artis in pronunciando habuerunt, quam oratores. Sin autem dicere vult *ſolutae orationis*, ideſt promptae, fluentiſque, novum loquendi morem inducit. Pronunciatio ſiquidem, quam meliori vocabulo actionem dicimus, non ſolum voce, verum etiam geſtu, vultuque conficitur. Quomodo igitur congruere poteſt, ſi dicamus *ſoluto geſtu*, *ſoluto vultu*? Certe nullo modo. Itaque ut pace ſua dictum ſit, *ſolutae pronunciationis* dixiſſe non ſatis quid velit oſtendit. Deinde quod ſubjicit *vim*, obſcuritate non caret. In dicendi enim arte quaedam eſt orationis virtus, quam appellamus *vim*. Haec virtus Demoſtheni tribuitur maxime: inquit enim Cicero: *vim Demoſtheni tribuimus*, *lenitatem Aeſchini*, *ſubtilitatem Hiperidae*. Et Quintilianus Ciceronem laudans inquit: *expreſſit vim Demoſthenis*, *jocunditatem Socratis*, *copiam Platonis*. Utrum igitur iſte *vim* dicens de hac virtute oratoria intelligit, an de alia re, michi vehementer obſcurum eſt. Nam ſi de latronibus loqueretur, non dubitarem quid eſſet *vis*: eſt enim violentia contra jus illata. Nunc autem cum de oratoribus loquatur, verba intelligere debemus ſecundum ſubjectam materiam. Eſt enim *vis* in oratore virtus quaedam, cui judices reſiſtere non valent. Deinde quod ſubjicitur, *dumtaxat maxime uſum & exercitium deſiderare*, abſurdiſſimum videri non immerito poteſt. Nam *dumtaxat* excludit, *maxime* implicat. Etenim qui *uſu* ma-

maxime fieri dicit, ſignificat & aliis modis fieri, quam uſu; qui vero *uſu dumtaxat* fieri dicit, alios omnes modos excludit, atque ita pugnantia inter ſe dicere videtur, qui *dumtaxat* & *maxime* ſimul conjungit. Quod autem inquit *deſiderare*, eodem vicio laborat. *Deſiderare* enim idem michi ſignificare videtur, quod *carere*, ac *deficere*. *In eo proelio*, inquit Livius, *deſiderati ſunt milites centum*: ideſt *perierunt: deſideravimus humanitatem*, ideſt *defuit tibi humanitas*. *Uſum* ergo, *& exercitium deſiderare* nichil ſignificat aliud, quam *uſum*, *& exercitium non habere*. Haec tecum, quandoquidem tu grammaticus es, diſceptare libuit, & quaſi thémate quaedam tibi proponere. Nam illud quod ſubjicitur tanquam ratio primi dicti *cum enim inquiebat dicimus*, *& non aliud! non aliud:* ejusmodi eſt, ut non ad grammaticum, ſed ad Oedipodem, vel ad Sibyllam ſit rejiciendum, quorum alter Sphingis, altera futuri ſeculi caliginem patefecit. Ego vero cum Davus ſim, non Oedipus, ut inquit ille apud Terentium ſervus, ad iſta, quibus divinatione opus eſt, reſpondere non poſſum. Quod ſi quaeſtio illa michi propoſita ſit, an pronunciatio uſu dumtaxat nobis comparetur, negabo equidem, nec id ſane immerito. Quanquam enim uſus, & exercitatio in ea re multum valeat; tamen primae & maximae partes naturae ſunt. Nam magnitudinem, claritatemque, & ſuavitatem vocis natura praebet, & dignitatem vultus, geſtuſque venuſtatem eadem natura largitur. Ars deinde ſuperaddita haec naturae bona vel temperare poteſt, ſi ardentiora ſint, vel extollere, ſi frigidiora exiſtant. Uſus abſque arte periculoſus eſt, crebroque aberrat. Contra naturam vero nemo feliciter pugnat. Itaque nullus in dicendo magnus evadere unquam poterit, qui non habeat largas a natura dotes, & eas ipſas ſtu-

ſtudio, & arte, & exercitio confirmatas. Eſſe vero artem quandam pronunciandi, & non uſum ſolummodo, hiſtriones, ſcenaque declarant. Demoſthenem certe, ac Ciceronem, cum uterque in actione deficeret, hiſtriones duo ad probabilem modum pronunciandi reduxerunt. Siquidem Demoſthenes a Satyro, Tullius vero ab Roſcio inſtitutus eſt in actione, ex quo palam eſt, non exercitationem ſolam ad hoc ſufficere, ſed artificio quodam adhibito comparari. Vale.

VI.[1]

LEONARDUS FRANCISCO PICCOLPASSO S.

Cum amico queritur, quod falſo Duci Cloceſtriae obitum ſuum nunciaverit.

ADmirabiles profecto epiſtolae apud vos ſcribuntur Reverendiſſime Pater, ut ego per hos dies conſpexi. Venerunt enim ad manus meas exempla quarundam epiſtolarum, in quibus una fuit tuae Paternitatis ad Ducem Cloceſtriae de obitu meo, altera fatui cujusdam, ac ridendi nebulonis ad Candidum [2] contumelias & maledicta in me continens. Erant inſuper aliae complures epiſtolae, de quibus quid ego ſentiam non neceſſe nunc eſt aperire. At enim duas illas, quas primo retuli, ſilentio praeterire non poſſum. Primum igitur quantum ad ſignificationem mei obitus attinet, ut jocoſe pro antiqua familiaritate noſtra tecum agam, tu etiam

H 4 at-

(1) Hanc hactenus ineditam nunc primum ex Codd. MSs. publici juris facimus.

(2) Nempe Petrum Candidum Decembrium.

atque etiam vide, quomodo famam, exiſtimationemque tuam defendas, qui de viventis hominis obitu literis tuis, tuoque ſigillo impreſſis apud Ducem Cloceſtriae teſtificatus fueris. Atqui juri operam dediſti, nec ignoras, quaenam hujus delicti poena ſit a legibus conſtituta. Deinde quid ſibi voluit tanta feſtinatio ac properatio ſcribendi, praeſertim de re tibi doloroſa, & illi ipſi minime placitura, cui ſignificabas? Proſpera enim ſignificare celeriter, ac libenter ſolemus; aſpera vero nemo libens ſignificat. Quae igitur fuit cauſa tam properandi? Inſtabat, ut video, Candidus, ac te impellebat: conceptam ex illo Duce ſpem labi non patiebatur. Faceret Candidus ut vellet. Tu rationem potius habere debuiſti gravitatis tuae, quam illius voluntatis. Quid autem illud, quod in eadem epiſtola per te ſignificatum fuit Duci Cloceſtriae? me defeciſſe in promiſſis, cum eos, qui ſibi a me promiſſi fuerant, Politicorum libros tribuerim alteri. Haec profecto, neque amici, neque de amico vox fuit. An tu Candidi uſque adeo inſervire ſtudio debebas, ut talia de me ſcriberes, praeſertim & tibi incognita, & non vera? Equidem cuncta, quae promiſeram Duci Cloceſtriae, cumulatiſſime perſolvi. Itaque non magis de obitu meo falſum tibi relatum fuit, quam de promiſſorum defectu, quod ut ſcias, attende. Scripſit ad me dudum Cloceſtriae Dux, ſe libros Ethicorum per me traductos vidiſſe, tollebatque illos in Coelum laudibus, ac proveniſſe ex illis mirificam utilitatem ſtudioſis omnibus praedicabat: proinde hortatus eſt me, ut pro communi utilitate libros quoque Politicorum eodem modo in latinum transferrem. Hoc illi tandem promiſi, nec promiſi modo, ſed etiam adimplevi, primumque volumen ejus operis inſigniter ornatum ad illum per manus Borromaeorum, qui
Lon-

Londoniis negociantur, tranſmiſi, ac praeſentari illi Domino feci. Ubi eſt ergo defectus fidei meae? Ubi fruſtratio promiſſorum? Poſtulavit inquam, ut pro communi utilitate illos transferrem: ut vero ſibi, ut ita dixerim, titulum libri adſcriberem, nec ipſe petivit unquam, nec ego promiſi. Nam ſi promiſiſſem, obſervaſſem; nichil enim michi facilius erat. Sed ego illa gloriola delectari tantum Principem non putavi, praeſertim cum ipſe non peteret, & me aucupari gratiam per hujuſmodi ſcriptiones nolebam videri. Quare nec mors nuncianda fuit, cum eſſem vivus, nec defectus fidei, cum in me non eſſet. Equidem ab illo Duce nichil unquam accepi, nec unus quidem obolus, ut dici ſolet, ab illo michi collatus eſt. Tua vero Paternitas credebat forſan, me infinita quadam pecuniarum vi ab illo extorta libros ſibi promiſſos alteri tradidiſſe. At enim ipſe nunquam ſtudia mea venditavi, neque mercaturam librorum unquam feci, uno volumine ſimul omnes, ſtatim atque illos abſolvi, Cloceſtriae Duci liberaliſſime tranſmiſi. Deberent profecto homines ſuas res agere ſine aliorum infeſtatione, atque calumnia, nec de tua loquor Reverentia, qui omnia de me poteſt, cui omnia permitto, cui in omnibus acquieſco, ſed loquor de his, qui haec te ſcribere voluerunt, quos de rebus ſuis loqui oportuit, meas autem nequaquam attingere. Haec ad epiſtolam tuam. De altera vero illa ſtultiſſimi, atque leviſſimi nebulonis epiſtola, qui tanquam Canis Aegyptius contra me latrat, riſi ſtulticiam ſcriptoris furioſi ac veſani. At quam impudens eſt ille nebulo? Sic enim me contemnit, ut cunctis, quae dici poſſunt, ſpoliet. Illi autem, ad quem ſcribit, ſcientiam, eloquentiam, ingenium, & cuncta, quae dici poſſunt, attribuat. O pecudem! neque enim appellari hominem

nem decet, cui tam inſenſatum judicium ſit. Deinde mandat, ut me confodiat, & proſternat. Huic ſuccurre precor, metuo confodi, metuo proſterni, fer opem quaeſo, da michi aliquid, quo muſcas abiciam me invadere parantes, accelera obſecro. Sed quo vult me confodiat therſites iſte. Manu ne? at longe abeſt. Literis ne? at nobis quoque ſunt literae, quibus ſi certandum erit, haec illius verborum jactantia, quam vana ſit, oſtendetur.

VII.

LEONARDUS CARDINALI COMENSI S. (1)

Quae ſit differentia inter civitates Italiae Comum, & Cumas.

SI tempora me non impediſſent, Reverendiſſime Pater, feciſſem id quod erat amicitiae noſtrae, ut gratulatum ad te veniſſem pro hac nova exaltatione tua. Nunc autem prohibitus ratione quadam, ac reſpectu rerum minime negligendarum excluſus, tibi quidem exhibere officium abſtinui. Ipſe tamen pro te michi gratulatus ſum, ac letatus tua dignitate, ita ut nemini tuorum in hac parte conceſſerim. Quod ſi Deus dederit, quod & ego opto & te optare ſcio, ut ex hac belli turbulentia pacis amoenitas ſubſequatur, facile quicquid vel omiſſum, vel interruptum eſt conſuetudinis noſtrae, ſedulitate officii compenſabimus. Unum tamen differre nolo, quod animadverti quibuſdam literis *Cumanum* te ſcribi a civitate videlicet, de qua exaltatus es ad Cardinalatus ſupereminentiam. Id vero erratum

(1) Gerardo Landriano Epiſcopo Comenſi, qui in Concilio Florentino ab Eugenio IV. creatus eſt Presbyter Cardinalis de quo ſupra.

tum ſi in alio foret, ſilentio praeterirem, ac darem communi ignorantiae. In te autem homine docto ac literis expolito nequaquam michi praetereundum videtur. Non enim *Cumanus* dicendum eſt, ut michi quidem videtur, ſed *Comenſis*. Rationem vero hujus ſi quaeris, nihil eſt, quod facilius explicari poſſit. Duae ſunt enim civitates Italiae nominibus fere contiguae, ſitibus vero locorum valde diſtantes: una ſecus mare inferum, quae *Cumae* vocatur. Ex hac urbe Sibyllam fuiſſe dicunt. Haec eſt urbs, ad quam Aeneas navibus ex Sicilia pervenit, de qua Virgilius.

Sic fatur lacrymans, claſſique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.

Haec eſt etiam urbs, de qua Juvenalis [1] inquit.

Quamvis digreſſu veteris confuſus amici,
Laudo tamen, vacuis ſedem quod figere Cumis
Deſtinet, atque unum civem donare Sibyllae.
Janua Bajarum eſt, & gratum littus amoeni
Seceſſus, ego vel Procbytam praepono Suburae.

Eſt igitur haec urbs in littore maris non longe a Puteolis & Neapoli, utque Piſae, Athenae, & Volaterrae plurali tantum numero dicuntur; ſic etiam Cumae, ut *vacuis Cumis*, & *Cumarum allabitur oris*. A Cumis vero iſtis *Cumanus* dicitur, ut Cumana Sibylla, Cumanus civis, Cumanus praeſul. Sunt autem haec omnia luce clariora, milleque auctoritatibus, ſi foret opus, probarentur. Altera eſt urbs non longe ab Alpibus penes lacum, qui dicitur Larius. Haec autem urbs non *Cumae*, ſed *Comum* appellatur. Fuit autem haec patria C. Plinii Secundi oratoris, qui per tempora Domitiani & Nervae & Trajani floruit. Comum vero ab initio poſitum fuit a tranſalpinis gentibus. Quanquam de prima ejus origine ambiguum

(1) Sat. III.

guum eſt: poſtea vero longo intervallo Colonia Romanorm civium in eam urbem fuit deducta, eamque urbem *novum Comum* appellarunt, quaſi renovata civitas eſſet ob colonos noviter inductos. Itaque de Plinio ita ſcriptum legimus: *Cajus Plinius Novicomenſis Orator*. Vides igitur *Novicomenſem* dici, & ſi quis *Novi* abjiciat, *Comenſem* eſſe dicendum. Vulgo etiam loquentes *Comum* appellant eam urbem, non *Cumas*, ut melius vulgaris ſermo veritatem ſervaverit, quam homines parum eruditi, qui omnia ſua ignoratione conturbant. Quod vero penes antiquos *novum Comum* appellaretur declarat Catulli poëtae Veronenſis epiſtola verſibus ſcripta ad Caecilium poëtam ſodalem ſuum. Sic enim inquit:

Poëtae tenero meo ſodali
Velim Caecilio Papyre dicas,
Veronam veniat Novi relinquens
Comi moenia, Lariumque littus,
Nam volo quaſdam cogitationes
Amici accipiat ſui, meique.

Et cetera, quae ſequuntur. Plinius quoque ille major in libro Naturalis Hiſtoriae tertio *Comum* appellat. Sic enim inquit: (1) *Orobiorum ſtirpis eſſe Comum, & Bergomum Cato exiſtimat: verum originem gentis ſe ignorare fatetur, quam docet Cornelius Alexander a Graecis ortam interpretatione etiam nominis, quaſi vitam in montibus degentem*. Item alio loco idem Plinius ita ſcribit: *Latitudo Italiae ſubter radices Alpium a Varo flumine per vada Sabatia Taurinos, Comum, Bergamum, Brixiam, Veronam, Vicentiam, Opitergium, Aquilejam, Tergeſtas, Polam, Arſiam ſeptingentis quadragintaquinque millibus paſſuum colligit*. Quid ergo eſt? Cum iſta probaverim, te hominem apprime doctum magis cenſeo

(1) Sic in Codd. MSS.

ſeo verum ſequi debere, quam in hunc manifeſtum nominis errorem conſentire, niſi forſan Cumis, & Baiis & calidis aquis magis delectaris, quam gelido lacu, de quo Virgilius in laudibus Italiae inquit:

Quidve lacus tantos? te Lari maxime, teque
Fluctibus, & fremitu aſſurgens Benace marino?

Vale, ac me ama, tibique perſuade a me plurimum amari.

VIII.

LEONARDUS CARDINALI COMENSI S.

Rationes, cauſſaeque variae redduntur nominum oppidorum, & ab eis deductorum.

DE ceteris quidem omnibus, Excellentiſſime Pater, ut ex litteris tuis conſpicio, nulla inter nos varietas eſt. Nam & praetermittendarum gratulationum probabilem michi cauſam fuiſſe concedis, & incommoda belli pariter deploramus, & de urbe Como quae ſcripta fuerunt a me, Tua Paternitas aſſentitur, & non ingratam ſibi fuiſſe illarum rerum commemorationem oſtendit. Reſtat igitur una pars non in controverſia quidem, ſed in admiratione, de verborum ſcilicet, quae a civitatibus oppidiſve trahuntur, permagna quadam, & incomprenſibili varietate, quae a te perite, ſcienterque commemorata, ac multis exemplis demonſtrata fuit, de qua quid ipſe ſentiam optas certior a me fieri, niſi michi grave ſit, & niſi res indigna videatur. Ego vero tantum abeſt, ut graver de hiſce rebus ſcribere & loqui, ut etiam gratias tibi permagnas habeam, quod ex praeſentibus occupationibus non ſatis michi quidem jocundis ad cogitatio-

nem

nem rerum michi jocundiſſimarum me revocaſti. Licet enim nos derideant ii, qui neque quid, neque quomodo loquantur, unquam cogitarunt; ipſe tamen recte emendateque loquendi peritiam a praeſtantibus viris non exiſtimo negligendam. Verborum enim delectum, eloquentiae principium conſtat eſſe. Nemo quidem eloquens eſſe poteſt, qui non rectis, & congruentibus verbis utatur. An igitur C. Julius Caeſar tantus vir librum de analogia, ideſt de formatione tractatuque verborum cum laude ſcripſerit: nobis vero turpe fuerit illis ipſis de rebus tractare & loqui? Fateor ergo in eorum verborum, de quibus a te ſcribitur, formatione permagnam quandam eſſe varietatem, adeo ut vix rationem ullam analogiae conſtare in illis videam. Hujus vero cauſam puto, quod alia graeca ſunt oppida, alia barbara, alia latina. In ſingulis autem & voces, & conſuetudines regionum permultum valuiſſe reor. Cives enim, & oppidanos par eſt hujuſcemodi appellationes ab initio frequentaſſe, utque ipſi ſe ſe ſcribebant, ſic ab aliis vocabantur. Ex quo factum eſt, ut graecorum oppidorum homines ad graecam linguam, latini ad latinam, barbari ad barbaram declinarent. Similitudines quoque, ac vicinitates frequenter in hac re valuiſſe comperio, in multis etiam ſuavitatis, concinnitatiſque rationem habitam puto. Ex his autem cauſis varietas tanta ſuborta eſt, quantam eſſe videamus. Ut vero aliqua de his exempli gratia per nos attingantur, quid ſimilius eſſe poteſt in verbis, quam Verona, & Ancona? Cur igitur alios Veronenſes dicimus, alios Anconitanos? Graeca videlicet civitas Ancona fuit, hoc eſt a Graecis conditoribus poſita, nomenque Anconitani a graeca voce trahitur *Anconitae*. Ipſi enim conditores ſic ab initio vocari coeperunt. Thomum civitatem ſcimus

mus eſſe in Ponto non longe a fluminis Danubii oſtiis conſtitutam, apud quam relegatus fuit Ovidius poëta. Verbum ab ea tractum *Thomitanum* facit, non *Thomenſem*, de qua inquit Ovidius ipſe:

Naſo Thomitanae non jam novus incola terrae
Hoc tibi de Getico littore mittit opus.

Thomum igitur, & Comum ita ſimilia eſſe video terminatione & ſyllabis, ut nichil differant: tamen ab altera *Comenſem* dicimus, ab altera *Thomitanum* terminatione illa graecarum linguae conſona, qua etiam Anconitanos dictum oſtendimus Illa etiam graeca ſunt oppida, & ad figuram graecorum figurata verba, *Neapolitani*, *Panormitani*, *Drepanitani*, *Lilibetani*, in quibus non correſpondere analogiam latinorum verborum non equidem admiror. Nam ut a Fano *Fanenſis*, ſic etiam a Drepano *Drepanenſis* ſecundum latinam analogiam erat dicendum. Segregemus igitur ea verba, quae a Graecis habent conformationem quandam, neque de eorum varietate admirationem ſuſcipiamus. Voces etiam, ac mores regionum inter cauſas varietatum aſſignavimus, eamque rem permultum valuiſſe in appellationibus deprehenditur. Vicini enim ad exemplum vicinorum faciliter pertrahuntur, ut in Campania *Ferentinates*, *Arpinates*, *Aquinates*, *Caſinates*, *Antiates*, & in Umbria *Fulginates*, *Urbinates*, & horum vicini illorum ſecuti voces a Sarſena *Sarſenates*, a Caeſena *Caeſenates*, a Ravenna *Ravennates* dixere. Nam quid vetebat dicere *Caeſenenſes*, *Sarſenenſes*, *Ravennenſes?* Galliae tranſalpinae urbs eſt Gabenna: Nomen ab ea tractum *Gabennenſis* facit. Poterat per eandem analogiam a Ravenna *Ravennenſes* dici: nichil enim intereſt inter Ravennam, & Gabennam. Sed incolae illius loci *Ravennates* maluerunt dici ad ſimilitudinem *Sarſenatum*, & *Caeſenatum* finitimorum

rum ſuorum. Haec Sarſena, de qua loquimur, Plauti Comici Poëtae patria fuit: ſita vero eſt inter Caeſenam, & Aretium, ita ut dioeceſes earum civitatum utrinque attingat. Suavitatis quoque rationem habitam in multorum formationibus conſpicio: aurium enim ſenſus delicatiſſimus eſt, cunctaque repudiat, quae non belle ſonant. Piſas, & Senas, & Feſulas pluraliter dicimus. A Piſis *Piſanum*, a Feſulis *Feſulanum*, a Senis *Senenſem* dicimus, non *Senanum*, quia inſuaviter ſonare videbatur. His tribus exceptis cauſis, analogiae ratio in verbis quidem latinis ſatis conſtare videtur, ut Florentia. Placentia, Vicentia, Conſentia, cum eamdem in ultimis ſyllabis habeant terminationem, eodem modo formentur ab iis *Florentinus*, *Placentinus*, *Vicentinus*, *Conſentinus*. Aretium, Sutrium, Cluſium, Regium, Opitergium, Patavium, & cetera his ſimilia, eodem modo *Aretinus*, *Sutrinus*, *Cluſinus*, *Reginus*, *Opiterginus*, *Patavinus* faciunt. Item Tarentum, Tridentum, Tudertum, *Taretinus*, *Tridentinus*, *Tudertinus*. Quae vero habent *o* longum ante *na*, ut Verona, Cremona, Cortona, Hippona, Dertona Savona & alia hujuſcemodi analogiam conſervant. Mediolanum, & Fanum cum ſimiliter ſonent, ſimilia producunt ex ſe nomina. Eodem modo Ferraria, & Navaria. Tuſculum, Eſculum Verulùm, & alia hujus generis, *Tuſculanus*, *Eſculanus*, *Verulanus*. Mantua, & Capua *Mantuanus*, & *Capuanus*, licet antiqui per ablationem *u* litterae *Campanum* dicerent, ut *Campanae deliciae*, *Campanus Senatus*, *Campanus civis*. Sed nos hanc ſpinoſam ſilvam omittamus, neque enim tractare de tota re, ſed aliqua deliberare exempli gratia propoſitum fuit. Cur autem *Comenſes* dicendum ſit potius, quam *Comanos*, duae, ut michi videtur, quaeſtiones ſunt. Aut enim

de

de novis quaeritur, aut de primis impoſitoribus. Si de novis, nichil expeditius eſſe poteſt. Cum enim veteres doctiſſimi viri ita ſcribant, & nos eodem modo obſervare debemus. Plinius in libris (1) de Naturali Hiſtoria inquit: *In Comenſi juxta Larium lacum fons boris ſingulis intumeſcit, ac reſidet*: & alibi ſcriptum eſt: *Cajus Plinius Novicomenſis*. Quare nos quoque eodem modo ſcribere, ac loqui debere manifeſtum eſt. Quod ſi de primis impoſitoribus quaeritur, cur maluerunt *Comenſes* dicere quam *Comanos*, credendum eſt non ſine probabili ratione ab illis factum, vel quia magnificentius ſonare videatur, vel quia Mediolanenſes, & Laudenſes, & hujuſcemodi vicinorum appellationes eos per ſimilitudinem invitarunt, vel quia Remenſium, & Parmenſium analogiam magis ſequendam cenſuerunt. Potuit etiam illos ea cauſa inducere, quod *Comanus* idem ſignificat, quod villanus, & ruſticanus. *Coma* ſiquidem graece *villa* eſt. Ut autem ab urbe urbanus, & urbicus, & a villa villanus, & villicus, ſic etiam a Coma *Comanus*, & *Comicus*. Itaque ut hanc nominis aequivocationem non ſatis honorificam vitarent, *Comenſes* dicere maluerunt, quam *Comanos*. Vale.

(1) Lib. II.

LEONARDI BRUNI ARRETINI EPISTOLARUM

LIBER NONUS.

I.[1]

LEONARDUS REGI ARAGONUM S.

Politicorum Ariſtotelis libros mittit, docetque, quae dignitas, quodque ſit officium Regum.

JAmpridem, Sereniſſime Rex, inſignem praeſtantiam mirabilium virtutum tuarum conſpiciens gaviſus ſum ipſe mecum, & ſeculo noſtro gratulatus, quod ei contingat Regem habere praeſtantiſſimum, & tam belli, quam pacis

(1) In edit. Fabricii haec epiſtola eſt ultima Lib. VIII. In editt. vero Brixienſ. deſideratur. Optime quidem: eam ſiquidem eſſe primam Lib. IX. ex Codd. MSS. didici.

Digitized by Google

pacis artibus glorioſum, cujus induſtria in bello gerendo ſapientiam ſummam, patientia vero ac perſeverantia magnanimitatem eximiam oſtenderit. Quid dicam de juſticia, quae in te plurimum lucet? Quid de pietate, ac religione? quid de fidei conſtantia? quid de omni rerum moderatione? quid de ſtudiis literarum? quibus in medio fervore maximi belli dare operam nunquam deſtitiſti. Maxima profecto ſunt haec, & eximia Regis ornamenta. Itaque & illa, quae jamdudum a te poſſidentur, hereditaria Regna ſub tantis virtutibus tuis tranquille, beateque degunt, & ii, qui inſuper ex te adjuncti ſunt populi, ſub tua gubernatione tandem tranquillitatem ſperare merito poſſunt. Quis igitur iſta conſiderans non faveat coeptis tuis? quis tuo nomini non ſuffragetur? Equidem ſi tantam operam militiae dediſſem, quantam ſtudiis literarum impendi, armatus forſan prodeſſe nonnichil poſſem. Cum vero arma non didicerim tractare, ſed libros, in hoc ipſo quod didici, ne opera mea tibi deſit, annitar. Itaque Politicorum Ariſtotelis libros per me in latinum traductos ad te mittere conſtitui magnum ac dives inſtrumentum Regiae gubernationis, ac propriam Regis ſupellectilem. Nam ceteri quidem libri, ut michi videtur, communes omnium, ut ita dixerim, ſunt: ii autem proprii Regis. Siquidem Rex a regendis populis dicitur, libri autem ii nichil aliud docent, quam quemadmodum populi regantur. Quare ego ille tuae laudis avidus te hortari obteſtarique non deſinam, ut hos Politicorum libros quam familiariſſimos tibi facere ſtudeas. Licet enim a parentibus Regibus, ut tuae dictabant litterae, permulta ac praeclara exempla bene regendi ſuſceperis, tamen aliud eſt natura, aliud diſciplina, ut in rhetorica, & muſica licet intueri. Qui enim muſicae

 ſcien-

ſcientiam tenet, longe melius de illa judicabit & ſentiet, quam is, qui vel ex ingenio proprio, vel ad imitationem alterius vocem formabit. Idem quoque eſt in arte Rhetorica. Etſi enim magnis ingeniis praediti quidam copiam dicendi ſine arte aſſecuti ſunt, ars tamen dux certior eſt, quam natura. Aliud eſt enim arbitratu ſuo verba facere, aliud ea, quae dicas, ratione & arte diſtinguere. Regia quidem dignitas ſuprema eſt omnium dignitatum humanarum. Itaque Poëtae Jovem non Imperatorem appellant, ſed Regem, tribuentes Deo id nomen, quod eſt apud homines maximum, atque ampliſſimum. Multa igitur, ac maxima ornamenta & a natura, & ab arte dignitas Regia requirit, ſi munus ſuum recte velit adimplere, cum eſſe debeat tanquam Deus quidam inter homines, excellens bonitate, excellens ſapientia, excellens virtute. Quod conſiderans Philippus Macedonum Rex ſapientiſſimus, ac maximus vir Alexandrum filium Ariſtoteli in diſciplinam tradidit, quo illam, quam modo diximus, excellentiam adipiſceretur. Extat illius epiſtola ad Ariſtotelem de Alexandro, in qua haec ſunt verba: *Diis*, inquit, *gratias habeo non tam proinde, quia natus, quam pro eo, quod eum naſci contigit temporibus vitae tuae. Spero enim fore, ut educatus, eruditusque a te dignus exiſtat & te, & harum rerum ſuſceptione*. O ſapientiſſimam hominis vocem! Ita demum eum putavit dignum fore ſuſceptione Regni, ſi diſciplina erudiretur. Atque plane ita fuit. Natura enim & diſciplina ornatus Rex Mundum quaſi totum ſuis victoriis illuſtravit, & Indos aduſque Regnum extendit. Pyrrhus quoque Epirotarum Rex, maximus & ipſe bello vir non ſolum lectitavit libros cum eſſet Rex, verum etiam ſcripſit de militari diſciplina. Julius vero Caeſar

quan-

quantus fuerit in litteris, libri ab eo ſcripti declarant. Hi ergo ſummi viri non ſolum natura praeſtantes, verum etiam literis diſciplinaque ed ᶜti, univerſum pene terrarum Orbem gloria ſui nominis replevere. Ex quo ridere interdum ſoleo Francorum quorundam Regum ſimplicitatem, qui generoſum ducunt literas neſcire, nec intelligunt ex eo fieri, ut Reges ipſi ab aliis regantur. Neque enim putandum eſt, in parvis quidem rebus diſciplinam, & artem eſſe neceſſariam, in maximis autem non eſſe. Imo quanto majus eſt regere populos & gentes, tanto plus ſapientiae, diſciplinaeque requirit. Eſt autem horum librorum non doctrina ſolum admirabilis, ac praecipua, verum etiam incredibilis quaedam amoenitas, cum propter determinationes pulcherrimarum quaeſtionum, tum propter explicationes innumerabilium pene rerum cognitu digniſſimarum, tum quia narrationes inſunt veterum Regum, ac potentiſſimarum civitatum, & ſapientium Legumlatorum, ut vel hiſtoriae gratia operae pretium ſit illa cognoſcere. Summa vero totius diſciplinae de populis regendis, gubernandiſque exiſtit, infinitaque ferme ſunt in iis libris, quae Regem vel inſtruere, vel ornare, vel commonefacere poſſint. Salubria conſilia, praecepta permulta ex intimo philoſophiae ſacrario deprompta. Morbi Regnorum unde proveniant, quibus remediis ac medicinis hujusmodi morbis obvietur, praeterea quot ſint Regum genera, & qualia. De tyrannis etiam permulta, ac digniſſima cognitu, quo illorum opera nefarie declinemus. Popularium quin etiam naturas & mores non alienum fuerit Regem cognoſcere, cum ei ſint populi gubernandi. Omnis legitima gubernatio pro utilitate eorum, qui gubernantur, inſtituta eſt, pro honore vero & gloria illorum qui gubernant.

Itaque partitio illa recta exiſtit, ut Rex quidem gloriam ex gubernatione ſua ſuſcipiat; populi vero, qui ab eo reguntur, utilitatem. Sed quid ago, cum libros ipſos mittam, in quibus prolixius, & commodius iſta continentur? Intelligo enim me plura ſcripſiſſe, quam oporteat, praeſertim cum ad Regem ſcribam. Sed excuſet me affectio mea. Devotio enim ſumma neſcit paucis eſſe contenta. Vale Decus ſeculi noſtri.

II. (1)

LEONARDUS LAURO QUIRINO (2) S.

De propoſitis ſibi quaeſtionibus diſſerit.

PErmulta michi tribuis in litteris tuis, quae ego neque recipio, neque aſſentior conſcius imbecillitatis meae. Quamquam nomen ipſum Philoſophi, quod tu in me uſurpas, non arrogantiam ſignificat, ſed humilitatem. Studium enim diſcendi importat, non autem profectum. Itaque Pythagoras Samius, cum ab aliis ſapiens vocaretur, non ſapientem ſe eſſe reſpondit, ſed Philoſophum, ideſt amatorem ſapientiae. Amatores enim dicuntur, qui ardent deſiderio alicujus rei adipiſcendae. Si igitur me talem ſignificare voluiſti, aſſentiar tibi: ſin ut vulgus, & conſuetudo intelligit, negabo. Quaeſtionibus tamen a te propoſitis reſpondere conſtitui non quo te doceam, ſed quo a te diſcam. Quatuor igi-

(1) Hujus libri epiſtolae, quae ſequuntur, nunc primum ex Codd. MSS. erutae ſunt.

(2) Patricio Veneto, qui magnae graecarum, latinarumque litterarum peritiae juris cognitionem addidit. Ita de eo Blondus in Ital. Illuſtrata. Hunc inter inluſtres viros recenſet Kyriacus in Diario MSS.

igitur controverſiis me invadis. Prima eſt de felicitate, quam Ariſtoteles, ut tu putas, in contemplatione ſola poſuit. Tibi autem non videtur contemplatio hanc nobis felicitatem praeſtare poſſe. Altera eſt de virtutibus, quas Ariſtoteles dicit eſſe mediocritates. Tu autem contra probare anniteris. Tertia eſt, in qua contendis virtutes eſſe a natura, non ab uſu. Quarto loco quaeris, an qui unam habet virtutem, omnes habeat, vel recipiant ſeparationem. Ego igitur ſervans ordinem tuum, de ſingulis quid ipſe ſentiam, conabor oſtendere. Ac primo quod de felicitate dicis, non recte capere videris. Aliud eſt enim proprium opus hominis, aliud felicitas. Nam opus quidem proprium hominis cunctis hominibus adeſt, felicitas vero paucis, vel nullis. Quod ſi autem proprium opus hominis hoc modo ab Ariſtotele inveſtigatur: *ut fabri*, inquit, *& ſutoris aliquod eſt opus, ſic etiam hominis aliquod opus eſſe debet*, quid igitur id erit? Certe non vivere, nam id commune eſt etiam plantis: non ſenſus habere, nam id commune eſt etiam brutis. Reſtat igitur, ut ſit proprium hominis operatio cum ratione. Hoc tu ita capis, quaſi operari cum ratione ſit contemplatio, ac felicitas, quod falſum eſt: nam ſecundum hanc expoſitionem tuam omnes eſſent felices. Omnis quippe homo rationem habet, & cum illa operatur, cum ſit animal rationale. Si igitur a me quaeris, quod ſit proprium opus hominis, reſpondebo operari cum ratione. Si vero quid ſit felicitas, reſpondebo felicitatem eſſe operari ſecundum virtutem perfectam in vita perfecta. Omnis autem homo rationem habet, & cum illa operatur, virtutem tamen perfectam rariſſimi poſſident. Non eſt ergo idem proprium opus hominis, ac felicitas. Illa igitur expoſitio tua non eſt recta, neque contemplativa propria eſt hominis

vita, ſed activa. Non enim, qua homo eſt, contemplatur, ſed qua eſt divinum aliquid, ac ſeparatum. Juſticiam vero, ac temperantiam, & fortitudinem, ceteraſque morales virtutes exercet ut homo. Itaque illa eſt proprie vita hominis, quae per morales virtutes agitur. Atqui per haec, quae huculque praemiſimus, ſi recte inſpicias, reſponſum eſt ad primum, ac validiſſimum argumentorum tuorum. Contemplativa enim vita cum non ſit proprie vita hominis, neque divitiis indiget, neque civili potentia, neque magnificentia, neque ceteris hujusmodi. Itaque quod inquit Boëtius, ſtatum omnium bonorum aggregatione perfectum, non de contemplativa dicere videtur, ſed de activa. Civilis enim vita multis indiget, ac tunc demum beata eſt & felix, cum omnium bonorum aggregatione perficitur. Contemplativa autem paucis contenta eſt, ac externam iſtam bonorum aggregationem contemnit, quippe cui ſatis ſit nichil ſibi deeſſe ad contemplandum. Haec ad Boëtii ſententiam reſponſa ſint. Quamquam tu non recte facis, qui ex dictis Boëtii Ariſtotelem redarguas. Contra nempe faciendum fuit. Nam ſi Ariſtotelem contemplationem ipſam ſatis eſſe putat ad beate vivendum, conſtat Boëtii ſententiam non procedere, qui aggregationem bonorum omnium exigit ad felicitatem. Alia ratio tua eſt ex defectu ſcientiae. Si enim contemplativus homo paucorum certitudinem habere poteſt, quae tandem erit iſta felicitas ſcientiae, & cognitionis rerum ſterilis? Nam quid homo ſcire poteſt, aut quarum rerum certitudinem habere? Parva quippe eſt hominum ſcientia, & parvo tempore duratura. Haec ſumma rationis tuae. Profecto vel tentandi me gratia iſta dicis, vel non recte fundamenta capis hujus diſciplinae. Non enim omnes, qui contemplativam

ſequun-

ſequuntur vitam, felices dicimus, nec omnes qui activam. Sed cum quaereretur, utrum activa, & negocioſa vita aptior ſit ad felicitatem, vel otioſa vita in contemplatione rerum poſita, docet Ariſtoteles multis rationibus in hac vita quieta & ocioſa felicitatem magis exiſtere, non quod activam vitam felicitate privet, ſed quod hanc praeferat, & anteponat, quaſi divinae vitae ſimiliorem. Quis igitur in hac vita contemplativa felicitatem adipiſcetur? Non omnis quidem, ſed ille, qui ſapientiam, & ſcientiam & intelligentiam, ceteraſque virtutes intellectivas habebit, & in his exercitatus habitum earum confecerit. Is denique eſt, qui ſecundum perfectam virtutem operabitur in contemplatione. Tu autem neſcio quos ignorantes michi proponis, & dum ſummum ac beatum ſapientia hominem indagari debes, ignarum quendam, & hebetem inducere videris. At pauci tales fuerunt inquies. Fateor: cuncta enim praecellentia rariſſima ſunt, ſed tibi affirmo multos eſſe potuiſſe. Quicunque enim magno ingenio praediti hoc vitae genus vere, ac non ſimulate eligere voluerint, & aſſidua ſedulitate cognitioni, & indagationi rerum puro animo incumbere, tales fieri poſſunt, modo longitudo vitae, ac ſanitas corporis, ceteraque opportuna non deſint. Magni viri Auguſtinus, & Baſilius, & alii ex noſtris permulti hanc vitam ſectati ſunt. Ex gentilibus vero Pythagoras, & Plato, & alii etiam permulti. An tu credis poſt Auguſtinum neminem tanto ingenio natum fuiſſe, quanto ille fuit? Multos crede michi pares ingenio illi fuerunt, ſed ſtudium, & ſedulitatem, & vigilantiam non adhibuerunt eandem. Itaque ille palmam in ſtadio adeptus eſt. Illi autem aut non cucurrerunt in ſtadio, aut cum incoepiſſent, in medio curſu fatigati deſtiterunt. Quare

re ſi rari ſint, qui ad ſummum evadant, noſtram incuriam, & negligentiam, & ignaviam accuſemus. Recte quidem Horatius de hoc ipſo inquit:

Qui ſtudet optatam curſu contingere metam,
Multa tulit, fecitque puer, ſudavit, & alſit,
Abſtinuit Venere, & vino.

Nos in utramque dormientes aurem ſummum hominis bonum adipiſci credemus? Nam de ſcientia, quod dixiſti, valde admiror. An tibi Pythagoras, & Plato pauca ſciviſſe videntur, qui & mathematicas ſcientias incredibili ſedulitate perſcrutati ſunt, & coelo, terraque nichil fere incognitum reliquere? Quid Ariſtoteles? qui tam numeroſa librorum volumina de cunctis ſcientiis, ac facultatibus ſcripta nobis reliquit? An is tibi pauca, vel potius infinita pene aliqua ſcripſiſſe videtur? Equidem hunc virum potius nimis multa ſciviſſe dixerim, quam parum. Quid Auguſtinum? an pauca ſciviſſe dicemus, cujus tot extant volumina admirabilis doctrinae? Quid Baſilius Magnus? Quid Gregorius Nazianzenus? Quid Dionyſius Areopagita? qui non contentus terrena, atque humana ſcrutari, etiam Coelos, eorumque Hierarchias perſcrutatus eſt? Quid Marcus Varro? Quid Sextus Nigidius? Quid Marcus Cicero noſter? An hos ſcientia ſteriles fuiſſe audes dicere? Noli igitur quaeſo ex ignorantia quorundam hominum cunctos homines inſcitiae condemnare. Homo enim infinitarum pene rerum cognitionem habere poteſt, modo velit in his perquirendis eſſe occupatus. Mentem certe habet divinae mentis participem, & eſt quaſi mortalis quidam Deus. Sed haec ſatis in praeſentiarum. Materia enim iſta librum requireret, non epiſtolam. Aliud eſt argumentum tuum, per quod probare vis, non eſſe ſummum bonum in contemplatione. Ais enim, voluntatem nobiliorem eſſe intel-

(1) In Epiſt. ad Piſones.

intellectu. Quod ſi ita ſit, non conſiſtit felicitas in contemplatione, quae fit per intellectum, ſed in alia re, quae fiat per voluntatem. Quod autem ſit nobilior voluntas ex eo probari inquis, quod communior eſt voluntas, cum ſit etiam impoſſibilium, & quod intellectui praecipit voluntas, & quod eſt poſterius in ordine naturae. Certe ego ad haec vix reſpondere dignatus ſum, ita michi videbantur abſurda. An tu voluntatem, quae eſt irrationalis animi potentia, nobiliorem dicis eſſe intellectu, qui eſt ea pars animi, quae habet rationem, & quae communis eſt nobis cum Diis? Quis haec diceret? At communior eſt voluntas: bonum autem quanto communius, tanto divinius. Haec tua ratio nobiliorem facit vegetativam animam, quam ſenſitivam, & quam rationalem. Communior enim eſt vegetativa, cum inſit etiam plantis, & animalibus cunctis. At enim rationalis homini ſolum. An igitur ex eo dicemus, vegetativam nobiliorem eſſe rationali, quia communiorem? Certe non. Falſa igitur eſt ratio tua. At enim Ariſtoteles ipſe inquit, bonum quanto communius eſt, tanto divinius. Fateor; ſed hoc in ſe ipſo verum eſt, non autem in comparatione aliorum. Verbi gratia: Vegetativa in ipſa multo major eſt, ac dignior, quia ineſt plantis ac animalibus, quam ſi ineſſet ſolummodo plantis. Ita bonum quanto communius eſt, tanto majus in ſe ipſo. In comparatione vero ad aliud, dignitas, & excellentia attenditur. Rationalis enim anima longe dignior, ac nobilior eſt, quam ſit vegetativa, licet vegetativa ſit communior. Hoc idem dicendum eſt de voluntate & intellectu. Partes enim animae noſtrae duae ſunt, una rationem habens, altera irrationalis. Ea pars quae rationem habet, intellectus vocatur, & virtutes, quae in illa fiunt, intellectivae dicuntur. Sunt autem hae

vir-

virtutes ſapientia, ſcientia, intelligentia, prudentia, & ars. Morales autem virtutes non fiunt in illa parte, quae habet rationem, ſed in illa parte, quae non habet rationem, in qua ira, & concupiſcentia & metus, & appetitus exiſtit. Quomodo igitur praecipit intellectui voluntas? cum intellectus rationem habeat, voluntas non habeat? Nam quod poſterius dicis eſſe in ordine naturae voluntatem, longe aberras. Patet id in pueris, quibus ſtatim ira, & voluntas, & concupiſcentia exiſtit. At ratio, & intellectus procedente aetate in illis fiunt. Haec ad primam queſtionem tuam dicta ſint. Venio nunc ad ſecundam, in qua de mediocritate virtutis dubitare videris. Ais enim, Ariſtotelem virtutes omnes in medio poſuiſſe. Tu autem de quibuſdam contra exiſtimas, ut de prudentia, de temperantia, de juſticia, quae quidem virtutes non videntur tibi mediocritates eſſe, ſed potius extremitates. Antequam huic parti reſpondeam, illud declarare volo, Ariſtotelem non dicere, omnes virtutes eſſe circa affectus & actus, in quibus parum, & nimis vituperatur, medium autem laudatur, ut audere, timere, iraſci miſereri, cupere, & cetera hujuſmodi. Intellectivae autem virtutes non circa affectus, ſed circa verum & falſum verſantur. Ariſtoteles igitur omnes virtutes morales mediocritates eſſe dicit. De intellectivis autem, ſi recte memini, nuſquam dicit. Tu forſan imperite facis, qui prudentiam, & temperantiam, & juſticiam ſimul conjungis, cum prudentia intellectiva ſit virtus, temperantia, & juſticia morales exiſtant. Quod autem mediocritas quaedam ſit temperantia patet. Eſt enim circa corporis voluptates, quibus omnino ſe ſe dedere flagitioſum eſt. Rurſus vero ab omnibus penitus abſtinere, & omnem omnino voluptatem refugere, eſt quaſi inſenſibilitas quae-

quaedam, & inhumanitas, ſi & vina, & epulas, & convivium, & omnem jocunditatem refugiat, qualem ego ne amicum quidem habere velim. Cum ergo haec extrema hinc inde habeat temperantia, quis negare poteſt eam eſſe mediocritatem? De juſticia quoque multo minus dubitandum eſt, cum ſit aequitas quaedam, aequum vero ſit inter plus, & minus. At enim ſi mediocritatem juſticiam, & temperantiam eſſe dicamus inquis, ſequeretur ut mediocriter temperatus eſſet laudatior temperantiſſimo, & mediocriter juſtus eſſet melior juſtiſſimo. Haec tua ratio nichil valet. Licet enim virtus mediocritas quaedam ſit inter exceſſum & defectum; tamen ipſius virtutis nulla eſt mediocritas. Ex quo fit, ut ille qui temperantiam habet, non mediocriter ſit temperatus, ſed omnino temperatus, nec qui juſticiam habet, mediocriter eſt juſtus, ſed omnino juſtus. Denique ut temperantia mediocritas quaedam eſt circa voluptates, ita temperatus mediocris quidam eſt circa voluptates, ſed non circa temperantiam. Ais praeterea omne medium componi extremis, ut in coloribus, & ſaporibus patet. Si ergo virtus medium foret, ſequeretur, ut ex viciis eſſet compoſita, quod eſt abſurdum. Inſuper ſi virtus foret in medio, non eſſet contraria vicio, cum ſint contraria illa, quae plurimum inter ſe diſtant, medium autem parum diſtat ab extremo. Inſuper ſequeretur, ut pars vicii eſſet virtus, ut patet in prodigalitate. Nam ſi illud, quod eſt nimium in illa auferemus, erit liberalitas, quod remanebit. Ad horum ſingula breviter reſpondebo. Neque enim talia ſunt, ut multa verba mereantur. Nego eſſe verum, ut omne medium extremis componatur; punctum enim quod eſt medium lineae, non componitur ex linea. Nec qui erat medius inter duos latrones, componebatur ex

latro-

latronibus. At ſapores, & colores medii extremis componuntur. Fateor per admixtionem. In virtutibus autem admixtio non eſt, ſed ſeparatio, & rejectio viciorum. Non componitur ergo ex viciis virtus, licet ſit mediocritas inter exceſſum & defectum. Nec proxima eſt vicio virtus, ſed valde diſtans, cum virtus ſecundum rationem fiat, vicium autem contra rationem, & virtus bonum, vicium malum, & illa laudabilis, illud vituperabile. Haec omnia contraria ſunt, ac multum inter ſe diſtantia. Ad illud vero quod ais, ſi a prodigalitate auferamus ſuperfluum, pars illa mediocris, quae remanebit, erit liberalitas & ſic pars remanentis vicii erit virtus: credebam te intelligere, virtutem liberalitatis non conſiſtere in quantitate, ſed in diſpoſitione animi per electionem, quando, & quomodo, & cujus gratia largiatur. Itaque ſi haec prius non erant in prodigo, nec iſta quae remanet pars virtus erit. Tertia quaeſtio tua eſt de virtutibus, de quibus dubitare videris, utrum a natura ſint, vel ab uſu. In quo illud ſimpliciter reſpondeo, virtutem omnem eſſe habitum, habitus autem omnis per exercitationem & uſum fieri. Ex quo palam eſt ab uſu, & exercitatione virtutes exiſtere. Eſt tamen nobis quaedam naturalis diſpoſitio ad virtutes: videmus enim manifeſte naſci alios ad alias virtutes aptiores. Nempe alii natura intrepidi adverſus pericula exiſtunt, alii meticuloſi, quidam mites natura, & verecundi, quidam effrenes natura & impudentes, alii cupidi natura, & rapaces, alii liberales, & abſtinentes. Hujuſcemodi ergo diſpoſitiones hominibus innatae vel ad liberalitatem, vel ad fortitudinem, vel ad juſticiam, non ſunt virtutes propriae. Nam propria virtus eſt, quae habitum jam per uſum, exercitationemque contraxit. Ut enim fabricando fabri, & citharam pulſando citharaedi,

roedi, ſic juſta agendo juſti, & fortia fortes efficiunt. Ex his patet, neque natura, neque praeter naturam ineſſe nobis virtutes, ſed ſumus nos quidem ad illas recipiendas natura apti, perficimur autem per exercitationem, & aſſuetudinem. Supereſt poſtrema quaeſtio tua ſpinoſa profecto, atque ardua, utrum virtutum ipſarum ſit conſortium quoddam, & quaſi conſecutio talis, ut qui unam habet virtutem, ceteras quoque omnes habere neceſſarium ſit, vel ſeparari, ac diſſolvi ab invicem virtutes poſſint. In qua quidem quaeſtione, ut tibi verum fatear, ſoleo interdum diverſa ſentire. Ratio enim me cogit fateri, virtutes omnes eſſe inter ſe conjunctas, & catenatas indiſſolubili quodam nexu. Senſus vero communis ab hac ſpinoſa ratione abhorret. Sed permittamus nos rationi, ſenſum autem in hac parte valere ſinamus. Primum igitur diſtinguendae ſunt virtutes. Hoc enim modo clarius id, quod quaerimus, apparebit. Virtutum aliae ſunt naturales, aliae propriae, ut paulo ante oſtendimus. Propriarum rurſum virtutum aliae ſunt intellectivae, aliae morales. Naturalium ergo virtutum non eſt conſecutio ulla. Poteſt enim eſſe quis natura conſtans, & intrepidus adverſus pericula, & ſic naturaliter fortis, & tamen hic idem rapax, & avarus, & injuſtus, & inimicus honeſtatis, ut pleroſque videmus. Itaque in naturalibus virtutibus non eſt conſecutio, ſed ſeparatio manifeſta. Moralium autem virtutum omnium catenatio quaedam eſſe videtur, nec alteram ab altera ſeparari poſſe. Sunt enim habitus cum ratione circa affectus animi, ratio autem in hujuſmodi virtutibus a prudentia eſt, prudentia vero in omnibus affectibus eadem eſt. Non enim unum curat, alium negligit. Ex quo fit, ut prudentia omnes virtutes morales ſimul liget, nec ullam ſeparatim patiatur, & qui

unam

Digitized by Google

unam habet virtutem, omnes habet. Reſtant virtutes intellectivae, in quibus non video, cur ſeparatio fieri non poſſit. Artifex enim quandam perfectionem, & habitum in arte ſua conſecutus, ut Apelles in pictura, Praxiteles in ſtatuis, non neceſſe habet rei militaris, aut gubernandae Reipublicae ſcientiam habere, aut naturae rerum cognitionem. Immo, ut Socrates in Apologia docet, hoc eſt commune vicium in artificibus, quod ut quiſque in arte ſua excellit, ita ſe ſe decipit putans in aliis quoque facultatibus ſe ſcire, quae neſcit. Ars igitur ab aliis virtutibus intellectivis ſeparatur. Idem forſan de ſcientia, & prudentia dicendum eſt. Prudens enim cum in agendo verſetur, non videtur requirere ſcientiam naturae, cujus finis eſt non actio, ſed cognitio. Itaque ut naturales virtutes, ſic etiam intellectivae videntur ſeparationem recipere. Morales autem nequaquam recipiunt ſeparationem, ſed data una virtute morali, ceterae omnes ejuſdem generis conſequuntur. Vale.

III.

LEONARDUS LAURO QUIRINO S.

Ejus contumelioſae epiſtolae reſpondet.

SCripſiſti nuper michi proponens quaeſtiones aliquas a me rogans, ut illis reſponderem. Erant vero quaeſtiones ſatis pervulgatae, atque communes; poſita enim quibuſdam in capitibus Ariſtotelis opinione contra illam arguebas, improbareque tentabas. Ego igitur a te requiſitus & rogatus quaeſtionibus illis tuis per epiſtolam meam reſpondi Ariſtote-

Digitized by Google

ſtotelis dicta defendens, & argumenta tua diſſolvens. Feci autem hoc valde modeſte, utpote qui ſcirem hujuſmodi quaeſtiones diſputandi potius cauſa proponi ſolere, quam quod ita revera, qui arguebat, ſentiret. Expectabam vero a te pro iis, quae tibi reſponderam, michi gratias agi. Ecce autem epiſtola tua ſuper iis ad me ſcripta valde intemperanter, & contumelioſe: pro gratiarum ſiquidem actione michi convicia reddidiſti. Itaque mecum ipſe obſtupui tantam in te ſtulticiam, levitatemque, ac perverſitatem naturae exiſtere, ut pro beneficio michi maleficium retribueres. Nam ſi reſponderia me nolebas, cur me rogabas? Sin volebas, cur michi iraſceris, qui id feci, quod a te rogatus fui? Si dicis me parum humaniter tibi reſpondiſſe, habes epiſtolam meam, oſtende quaeſo illam cuivis intelligenti. Nullus crede michi de humanitate illam reprehendet. Quid enim in illa ſcriptum fuit non modeſte? Nonne ab ipſo ferme initio haec ſunt verba? *Quaeſtionibus a te propoſitis reſpondere conſtitui, non quo te doceam, ſed quo a te diſcam.* An potuit humanius dici? In ſequentibus vero quid eſt, quod reprehendere valeas? Nam verba quidem illa: *non recte capis, & abſurdum videtur*, & ſimilia in diſputationibus neceſſaria ſunt. Tibi enim Ariſtotelem impugnanti quid ego defendens reſpondere poteram, niſi negarem rationes tuas eſſe veras, & quaedam a te verba non recte capi oſtenderem, & non ita dicere Ariſtotelem, ut tu aſſerebas, monſtrarem? Haec enim communia ſunt diſputantium, neque praeter te unquam vidi aliquem, qui iſta communia dici graviter ferret. Quod ſi uſque adeo arrogans es, ut nichil contra tua dicta audire velis, rogare me non debuiſti, ut argumentis tuis reſponderem, Ego enim quantum ad te attinet, libenter quieſcebam. Tu dormientem vo-

vocaſti, reſpondentem indignaris. Inter cetera me contemnens hujuſmodi ſententiam ſcribis. *Relinque michi Ariſtotelem, cujus ego doctrina imbutus ſum: Tu autem, qui haec non intelligis, Tullium, ac Livium legas*. O pecudem! Neque enim homo appellari meretur, cui tam falſum de ſe ipſo judicium ſit. Certe me valde miſeret ſtulticiae tuae, qui te magnum aliquid eſſe putas, cum nichil ſis. Quantum praeſtaret te ipſum cognoſcere, quam tam fatue de te ipſo opinari? Sed quoniam magiſtrum te ipſum facis, & michi libros aufers, doce nos quaeſo magiſter cucule admirabilem philoſophiam tuam, & fatuitates illas tuas, quas in epiſtola ineptiſſime ſcripſiſti, nobis declara. Potes quidem id faciliter agere. Nam, ut audio, non philoſophum modo, ſed & oratorem te putas eſſe, & epiſtolas tuas librariis oſtentas. Qui ſi ſcires, quam ineptae, & ridiculae, & pueriles ſint, eas potius ex libris deleres, quam librariis oſtenderes. Et qui tu es quaeſo, aut qualis, qui tam arroganter de te ipſo loqueris? a quo ſi ventoſitatem quis detraxerit, inſtar veſicae inflatae nichil penitus remaneret. Quanto melius foret tibi Franciſcum Barbarum, & alios civitatis tuae viros clariſſimos, humanitate litteriſque excultos imitari, quam inter babiones numerari velle, quibus incredibilis ignorantia cum intolerabili ſuperbia, & fatua, ridiculaque opinione ſui innata exiſtit. Vide quaeſo, quam ſis inter babiones numerandus. Propoſuiſti michi quaeſtiones aliquas, addidiſti argumenta quaedam contra Ariſtotelem plena ignorantiae ac fatuitatis tuae, meque rogaſti, ut ad illa reſponderem. Feci quod poſtulaſti, & humaniter quidem feci. Tu autem ebetudine ingenii tanquam in tenebris ambulans, nec monſtrata tibi diſcernens contra tua dicta me dixiſſe indignaris, & contumelia

lia me indigne afficis, & ut tibi relinquam Ariſtotelem ſuperbiſſime jubes. Ego igitur cum tu talis ſis, qualem te ipſum patefeciſti, non Ariſtotelem, ut tu poſtulas, ſed ſtulticiam, & levitatem, & ignorantiam tuam tibi relinquo. Quibus viciis obſeſſus, ac plane obcaecatus tanquam talpa quidam lucem a tenebris non diſcernis,

IV.

LEONARDUS NICOLAO CEBA (1)

Cauſam ſignificat, cur ejus epiſtolae non reſponderit, nonnullaque volumina ab eo petit.

NOn putabam in univerſa Graecia tantum eſſe latinarum literarum, quantum in te uno conſpexi. Duas enim abs te epiſtolas accepi tanta elegantia nitoreque conſcriptas, ut admiratus equidem fuerim tibi inter alienigenas viventi tam incorruptam patrii ſoli eloquentiam permanſiſſe. Et ad primas quidem literas reſponſum exaraveram dandum illi ipſi Religioſo, qui tuas ad me detulerat. Praedixerat enim michi, ſe propediem abiturum fore, proinde litteras pararem, ſe enim venturum ad me, ac litteras ſuſcepturum quod tamen non fecit. Alias poſtmodum tuas accepi litteras taciturnitatem meam accuſantes, & nichilominus gratias agentes, quod illi Religioſo, quem michi commendaras, non defuerim. Ex hoc igitur poſtremo intelligere potuiſti,

(1) Januenſi, Viro doctiſſimo: Blondus de Genua loquens haec ſcribit in Ital. Iuluſtr. *Paucos habet egregie literatos quorum notiores nobis ſunt Nicolaus Ceba, & noſter item Nicolaus Bracelleus, ac Gotardus Principis ſcriba.*

ſti, me leto animo ſuſcepiſſe amicitiam tuam, qui homini ignoto tuis apud me litteris commendato ita me volentem & cupientem obtuli, ut promptius nichil fieri potuiſſet cum vera ſignificatione amoris ergá te mei. Quod ſi reſponſum tunc non habuiſti, culpa in me non fuit, qui reſponſum paraveram, ut ſupra dixi. Nec tamen venerabilem illum, ac praeſtantiſſimum Religioſum carpo. Multa enim tam longum iter ingreſſuros occupant, ac diſtrahunt. Sed praeterita omittamus, & ea dicamus, quae ad rem noſtram pertinent. Ego mi Nicolae perquam libenter te in amicitiam recipio virum bene litteratum ac perhumanum, & de me pluſquam ipſe poſtulo egregie ſentientem, eſtoque poſthac nobis amicitia non vulgaris, ſed qua boni viri inter ſe diligunt non emolumenti ſpe, ſed comprobatione virtutis. Haec enim ſtabilis amicitia eſt, ceterae ſimul cum fortuna mutantur. Laudas traductiones meas, ex quibus Phaedonem Platonis, & Ariſtotelis libros de moribus ad Nicomachum, & quaſdam Plutarchi vitas te vidiſſe commemoras. Utinam tantas mererentur laudes, quantas tu illis tribuis! ſed ego me, ac imbecillitatem meam novi, nec michi ipſi in illis ſatisfacio. Verumtamen ut ſcias, multo plura traduxi, quam a te commemorata ſunt. Quod autem me hortaris ad traductionem librorum Platonis de Rep., & ais vidiſſe te eoſdem libros a neſcio quo interprete ineptiſſime traductos, atque ob id magis me hortaris ad id onus ſuſcipiendũ, reſpondeo tibi plane, quod ſentio. Equidem libros illos jampridem latinos facere aggreſſus eſſem, ſi michi placerent. Sed multa ſunt in iis libris abhorrentia a moribus noſtris, quae pro honore Platonis tacere ſatius eſt, quam proferre. Quod autem offers operam tuam in Graecis voluminibus comparandis, pergratiſſimum eſt. Obſecro des operam

ram, ut michi emantur volumina, quae tibi nominatim in ſchedula his litteris intercluſa exprimo. Studebis tamen potius vetuſtos eligere, quam novos, ſi modo haberi poſſunt. Tu igitur hunc laborem michi gratiſſimum aſſumes. Ego autem ut aliqua hic tibi comparentur curabo. Vale.

V. (1)

LEONARDUS CYRIACO S.

Hiſtoriam de Bello Italico promittit, ac monumenta ab eo collecta petit.

Quid michi dabis, Cyriace, ſi de urbe Anconitana tibi permulta, ac praeclara vetuſtatis monumenta oſtendam, quae tu numquam vidiſti, licet Acarnaniam totam cum Aetolia, & Boeotia luſtraris, ac Peloponneſum, Spartamque, & Argos inſpexeris, & quicquid antiquitatis eſt in illis erueris, & Athenarum propylaea nobis deſcripſeris. Ego tamen, dum tu peregrinando aliena conquiris, ipſe manendo domi tua, ideſt patriae tuae monumenta tibi inviſa, incognitaque perſpexi. O magnam vim animi noſtri, ac penitus divinam! Siquidem dum ſtamus domi, ipſe peregrinatur, nec diſtantia modo locis adit, verum etiam quae jam mille annis geſta ſunt, tanquam praeſentia intuetur. Sed ne te per longa demorer, aperiam quid rei ſit. Scripſi noviter libros quatuor *de Bello Italico*, quod Beliſarius & Narſes Juſtiniani Duces adverſum Gothos geſſere. In eo bello multa, ac praeclara de Patria tua Anconitana reperi, ac reperta libens perſcripſi.

 Nam

(1) Hanc edidit etiam ex Cod. ſuo Vir Cl. Stephanus Baluzius Tom. VI. Miſcell. pag. 538.

Nam, & obſidio ejus Urbis terra marique a Gothis agitata, ac pugna navalis egregia & inſignis circa eam commiſſa, in qua ſeptuaginta quinque naves longae pugnaverunt, & ſitus oppidi, qui tunc erat, ac cetera permulta memoratu digna referuntur, in quibus ſcribendis tu etiam aliquid michi caloris & impetus addidiſti, quod tibi, & civibus tuis haec placitura exiſtimabam, & ſunt maximo ornamento veſtrae civitati. Eſt autem haec non translatio, ſed opus a me compoſitum, quemadmodum Livius a Valerio Antiate, vel a Polybio Megalopolitano ſumpſit, & arbitratu ſuo diſpoſuit. Hanc vero hiſtoriam meam ſi tu inſpicere voles, non aliter tibi oſtendam, quam ſi omnia epigrammata, omniaque vetuſtatis monumenta, quae in toto Orbe terrarum collegiſti, ad me feres. Vale. Pridie Kal. Septembris.

VI.

LEONARDUS CARDINALI COLUMNENSI S.

Polybium, ac Livium inter ſe conciliat.

LAudo generoſitatem tuam, Reverendiſſime Pater, qui non circa negocia Curiae, ut ceteri faciunt, totus incumbis, ſed politioribus interdum ſtudiis mentem convertis. Quod autem diverſa videntur tibi relata de Legione illa, quae Regium occupavit, non eſt mirabile. Scriptores enim antiqui varia, & interdum diverſa reperiuntur tradidiſſe, ut in Livio videre licet, qui Valerium Antiatem, & Fabium Pictorem, & Piſonem Frugi non ſolum in numero caeſorum, verum etiam in rebus

bus ipſis geſtis ſaepe diverſa tradidiſſe teſtatur. Ego igitur in Commentariis illis, quos tu legiſti, Polybium Megalopolitanum ſecutus ſum magnum profecto virum, & ſcriptorem egregium, ac ſummae apud Graecos auctoritatis. Floruit autem maxime per Scipionis Aemiliani tempora, cum quo etiam in Africa bello Carthaginienſi fuit. Tradit vero ex ea Legione, quae Regium occupavit, trecentos dumtaxat vivos in poteſtatem Romanorum veniſſe, qui Romam ducti in foro verberati, ac ſecuri percuſſi fuerunt. Livius autem in oratione quadam Scipionem inducit dicentem, totam Legionem ſecuri percuſſam fuiſſe. In hoc igitur varietas eſt, quod hic de tota Legione ſumptum ſupplicium dicit; ille vero de militibus trecentis dumtaxat. Sed forſan non eſt ita diverſum, ut apparet. *Legio* enim *congregationem* ſignificat, ut *grex*, ut *conventus*, ut *Senatus*, ut *Populus*. Si de grege quadringentorum capitum demantur paulatim ducenta, tamen remanebit grex, ac priorem appellationem retinebit. Similiter conventus centum Monachorum, ſi ad viginti redigatur, tamen erit conventus; & ſi populus decemmillium hominum ad trecentum redigatur, tamen erit populus; & ſi trecenti iſti ſupplicio afficientur, totus populus illius civitatis dicetur fuiſſe ſupplicio affectus. Romulus ab initio Senatum inſtituit virorum centum, unde *centumviralia judicia* dicuntur. Si quinquaginta ex illis mortui fuiſſent, tamen reliqui ſuperſtites totus erat Senatus. Etenim ſi legio illa decem annis Regium poſſedit, neceſſe eſt, ut multi ex ea legione illo decennio interierint in obſidione, & proeliis multos cecidiſſe conſentaneum eſt. Non eſt igitur verum, ut de quatuor millibus peditum,& equitibus ducentis fuerit ſupplicium ſumptum, ſed de iis dumtaxat, qui ſuperſtites ex ea Legione

fuerant. Reſtat alia dubitatio, quod Florus in deditionem acceptos, ego expugnatos dixi. In quo illud intelligendum eſt, quod qui ſe ſe dederunt milites, in deditionem accepti ſunt; qui repugnaverunt, nec ſe dediderunt, expugnati, & interfecti ſunt. Nec eſt inconveniens capta urbe, ut pars abjectis armis ſe dedat, pars vero interire malit, quam deditionem facere. Itaque haec, quae diverſa videntur, non ſunt diverſa. Et idem dicunt ſcriptores, licet primo aſpectu diverſa dicere videantur.

VII.

LEONARDUS LEONARDO (1) S.

Stultitiam invidia pejorem eſſe demonſtrat.

VIdi illa, quae a te ſcripta ſunt *adverſus Invidiam*, laudavique, & laudo ingenium tuum. Sed michi videtur longe plura dici poſſe adverſus ſtulticiam, quam adverſus invidiam. Cum enim utraque ſit malum, ſtulticia tamen deterius eſt. Vide quaeſo rationes, quae me in hanc ſententiam trahunt: dicam enim breviter, & quaſi punctis quibuſdam illas attingam, quarum illa michi prima ratio ſit, quod invidia quidem non ignorans eſt, ſtulticia vero ignorans. Quanto autem ſcire, quam neſcire praeſtabilius eſt; tanto deterior ſtulticia, quam invidia reperitur. Quod autem non ſit ignorans invidia patet. Cognoſcit enim, & cui, & pro

(1) Leonardum Datum intellige, ut patet ex epiſtola IX. hujus Libri. Hic eſt Leonardus Datus junior, qui adverſus invidiam ſcripſit, fuitque a Secretis Pauli II., inde Maſſanus Epiſcopus. Vide Gaſparem Veronenſem.

pro quibus invideat: nam cui invideret, ſi ignoraret? At enim ſtulticia cuncta, ut ita dixerim, ignorat, & in hoc ipſo ridicule fallitur, quod ſibi putat invideri, & nemo invidet. Itaque Poëtae carere luminibus ſtulticiam dicunt: invidiam vero perſpicacem nimis intuitum habere. A videndo nempe *invidia* dicta eſt, utque *inſerviens*, & *immodicus* praepoſitione augentur, ſic etiam *invidia*. Utrum igitur deterius eſt? Id ne, quod ignorans, & caecum eſſe conſtat, an id, quod ſcire, & videre confitemur? Praeterea invidia illi ipſi, qui invidet, boni alicujus cauſa interdum fuit, ut Ariſtoteles commotus Socratis gloria dedit operam eloquentiae, ac praecepta dicendi cum ſapientia conjunxit. Et Temiſtoclem Militiadae trophaea de ſomno excitabant ad parem, vel majorem gloriam ſibi comparandam, multaque hujuſmodi afferri poſſunt exempla. At enim ſtulticia nichil omnino parit, quod bonum ſit. Itaque *monſtrum eſt*, ut inquit Satyricus, *nulla virtute redemptum*. Inſuper ſtulticia deridetur, & contemptui habetur. Invidia autem neque deridetur, utpote intelligens, neque contemptui habetur, utpote majora conſpiciens. Quis ergo dubitet, quin magis fugienda ſit ſtulticia, quam invidia? Cum ſtulticia deridiculos, atque abjectos homines faciat; invidia non faciat? Equidem cognovi Peruſinum quemdam aetate jam provectum, cum ego tunc adoleſcens eſſem. Hic Peruſinus admirabilem quamdam Poëtarum, & Oratorum ſe habere ſcientiam exiſtimabat. Sciebat autem, ut ita dixerim, nichil: tamen ſtultus homo credebat ſibi ab hominibus invideri, & de hoc plurimum conquerebatur. Erat vero, qui illi inviderat, penitus nemo. Is ſi michi carus eſſet, mallem ut inviderat aliis, quam ſic ſtultum eſſe, ut ſibi ab aliis invideri putaret. Cognoſceret enim ignorantiam ſuam

ſuam, nec de ſe ipſo tam fatue opinaretur, nec ſibi putaret invideri, cum nichil in ſe haberet, quod invidiam mereretur. Haec ſunt, quae michi adverſus ſtulticiam in praeſentiarum occurrunt. Credo autem ſi excogitare voluero, plura etiam eſſe michi de hoc ipſo ſuperventura. Vale.

VIII.

LEONARDUS ANDREOCCIO S.

De amoris ſui conſtantia erga amicum.

RECte fecit noſter Franciſcus Mini, quod te meo nomine ſalvere juſſit. Id enim ſibi nominatim mandaveram, cum de te prius, ac de omni ſtatu tuo diligentiſſime percontatus ſum. Gratias igitur ago & ipſi Franciſco, qui mandata fideliter peregit mea, & tibi, qui eam ſalutationem tam grate ſuſcepiſti. Equidem ex ea re lucrum ingens reportaſſe me ſentio, quod litteris tuis humaniſſime ſimul amoeniſſimeque ſcriptis fuerim verſa vice abs te non ſalutatus modo, verum etiam honorificentiſſimis verbis ornatus. In quibus quanta vis amoris erga me, quantaque mei nominis redundans affectio inſit, perfacile intelligo. Quod autem in iiſdem litteris poſtulas, ut te amem, currentem, crede michi, ut curram, hortaris. Egone, cum in te tantum amoris erga me cernam, tantum benivolentiae, tantum caritatis, tibi in iis ipſis affectibus non reſpondeam? Praeſertim cum ipſe is ſim, qui ſemper neceſſitudinem quandam, & conjunctionem arctioris vinculi exiſtimarim eſſe michi cum omnibus, qui eisdem litterarum ſtudiis detinentur. Similitudo enim vo-

voluntatis, eademque appetitio, & affectio majus interdum, efficaciuſque benivolentiae vinculum eſſe videtur, quam ulla conſanguinitas, aut generis neceſſitudo. Cum ergo te iis ſtudiis delectari cernam, quibus ego delector, te non amare non poſſem, etiam ſi amor tuus michi ignotus eſſet. Fervente vero amore tuo erga me, ſeque palam oſtendente, duplici vinculo trahor ad amandum. Et de amore quidem mutuo ſatis dictum in praeſentiarum ſit. De Principatu vero litterarum, quem aetate noſtra michi conceſſu omnium tribui affirmas, haud equidem aſſentior. Nempe qui ipſe michi non ſatisfaciam in dicendo, nec auris meas implere poſſim. Itaque conari tantum me ſentio, nec tamen proficere, in quibus conor. Tu vale, mi ſuaviſſime Andreocci, & ut facis, haec ſtudia amplectare. Iterum Vale.

IX.

LEONARDUS JOHANNI ARRETINO (1) S.

Gratulatur, quod ſtudiis ſacrarum literarum ſe dederit, quodque Gaſparem Bononienſem audierit.

CUpienti michi vehementer proſpera de te audire, ſupervenerunt litterae tuae ſingularis amoris, & officii plenae, quibus certior factus ſum te bene valere, ac ſtudiis ſacrarum litterarum aſſiduam operam dare. O res duas michi optatiſſimas de te cognoviſſe! Nam & valitudo corporis ne-

(1) Johanni Tortellio Archipreſbytero Arretino, atque Eugenii IV. Subdiacono, qui cum Nicolao V. conjunctiſſime vixit. Vide Volaterranum Lib. 21. Anthrop., Coresium, &c.

neceſſaria eſt homini in acquiſitione veritatis occupato, & electio illa ſtudiorum maxime probanda eſt, quae diviniora ſectatur. Jam enim videre videor aciem ingenii tui circa illius verae Eſſentiae cognitionem, quantum fas homini ſit, toto nixu erectam, nec miror te, dum coeleſtia ſcrutaris, terrenorum obliviſci. Suſcepi etiam ex eo voluptatem permaximam quod michi ſignificaſti, Gaſparum Bononienſem (1) ſummum meo judicio hominem a te auditum ſuperiore anno in diſciplina morali fuiſſe. Crede michi, Johannes, fortunatus es hujus viri converſatione, atque doctrina, quem ego unum admiror maxime, quem vera philoſophia, veraque ſcientia non fatua umbratilique imbutum ſenſi jamdiu, atque expertus ſum. Huic tu inhaereas ſuadeo, & quoad fieri poteſt, nunquam dimittas. Plurima quippe ſunt illius viri ornamenta, cum litterarum, cum diſciplinarum, ut doleam equidem & interdum indigner tam mirifice doctum hominem & tam excultum . . . . . deciſiſſe. De quo veriſſime dici poteſt: *Lux in tenebris lucet*. Sed non plura de hac re, quae corrigi non poteſt. Quod autem de Meteororum converſione flagitatis ambo, eſſet michi quoque jocundiſſimus labor, modo per occupationes meas liceret. Verum ego & defeſſus jam ſum aetate, & inſuper occupationibus variis obſeſſus. De hiſtoria vero quod petis, ſcias me poſt diſceſſum tuum IV. libros de *Bello Italico* adverſus Gothos ſcripſiſſe. Scripſi vero illos non ut interpres, ſed ut genitor, & auctor; quemadmodum enim, ſi de praeſenti bello ſcriberem, noticia quidem rerum geſtarum ex auditu foret, ordo vero, ac diſpoſitio, & verba mea eſ-

(1) Gaſpar Sighicellius Ordinis Praed. Philoſophus, ac Theologus inſignis, qui creatus fuit Epiſcopus Imolenſis. Vide Blondi Italiam Illuſtratam.

eſſent, ac meo arbitratu excogitata, & poſita; eodem item modo ipſe noticiam tantum rerum geſtarum de illo ſumens, in ceteris omnibus ab eo receſſi, utpote qui hoc unum habeat boni, quod bello interfuit. Cetera illius ſunt ſpernenda. Vale.

X.

LEONARDUS BAPTISTAE ALBERTO S. (1)

Apud amicum ſe defendit.

VOlo cognoſcas ſimplicitatem meam, vel potius puritatem. Nuper enim cum in Sanctae Crucis Templo me conveniſti, ac verba feciſti de reſponſo Caroli (2), non intellexi ex illo reſponſo te velle aliquid inferre adverſum me. Itaque nichil ad hanc partem nunc reſpondi, utpote qui non ſuſpicarer te expoſtulare aliquid poſſe. Tantummodo cohortatus ſum ad contentiones deponendas, ut turpe litteratis hominibus in hujuſmodi altercationes devenire. Poſtea vero referente michi egregio adoleſcente Jacobo, cui tu verba ſuper hoc feceras, intellexi, te ex illo reſponſo ſuſpicari, ne Caroli rogatu illa ſcripſerim, quae nuper ad Leonardum Dati (3) virum praeſtantem, michique amicum de invidia, ſtulticiaque conſcripſi. Quae ſuſpicio ſi in te eſt, eam quaeſo depone. Nullius enim rogatu, vel ſuaſione, vel conſpiratione illa ſcripſi, ſed ex me ipſo citra ullam malignitatem animi de genere ipſo diſputavi, quemadmo-

(1) Florentino, *qui nobili, & ad multas artes bonas verſatili ingenio patriam exornavit.* Ita fere de eo Blondus.

(2) Caroli nempe Marſuppini Cancellarii poſtea Florentini.

(3) Nempe in epiſtola VII. hujus Libri.

modum de avaricia, & prodigalitate diſputari ſolet, utrum illarum perniciofior ſit, ac nocentior. Nec vero ſum adeo levis, ut alterius rogatu, vel impulſu moleſtus cuiquam eſſe quaererem, praeſertim benivolis, & amicis, qualem te puto. Quare de me, ut aliquid tale exiſtimes, cauſa non eſt. Illum autem qui reſpondit, video aliunde ſcire potuiſſe, quae ſcripta fuerant. Mecum certe nichil de hac re ipſe contulit. Vale.

XI.

LEONARDUS ALPHONSO EPISCOPO BURGENSI S. (1)

Cum Alphonſo in gratiam redit.

PErgratae michi fuerunt litterae tuae, Reverende Pater, ac doctiſſime Vir, quas proxime ſuſcepi mirabili ſapientia, & optimorum copia verborum refertae. In quibus multa me delectarunt, & in primis pugilum illa ſimilitudo ad cauſam utriuſque noſtrum veriſſime accommodata. Etenim ſi in armorum certaminibus, & in gladiatorio ludo, qui ferro inter ſe dimicant, tamen amici poſtea remanent; quanto magis id eſſe debet in certaminibus litterarum, in quibus non ferro, ſed ingenio decertatur? Ego igitur protinus in hac parte tibi aſſentior, atque gratias ago, quod ad me ſcribere tanta diſtantia locorum dignatus ſis, mentemque tuam amiciſſimam oſtendere. Ut autem videas in me quoque eandem fuiſſe jampridem, & nunc eſſe dif-

(1) Alphonſo de S. Maria, ſive de Carthagena, de quo ſupra. Vide Nicolaum Antonium in Bibl. Vet. Hiſp. Lib. X. Cap. VIII.

diſpoſitionem, & mentem, ſubjiciam hic verba, quae jam pluribus menſibus ad amicum quendam (1) de te ſcripſi. Nam cum ille ſcripta cujuſdam malivoli contra opuſculum meum ad me miſiſſet, ac hortatus eſſet, ut illi reſponderem, quemadmodum Alphonſo nuper reſponderam, ego tunc mea cum adverſum illius calumniam defendiſſem, in hunc modum tandem ad amicum verba feci: *Haec pro cognitione tua ſcripſiſſe volui. Nam obtrectatorem illum meum neque novi equidem, neque nominare unquam audivi. Sed ſatis apparet furioſum quendam eſſe, quiſquis is ſit. Simul enim reprehendit de rebus ſibi incognitis, ſimulque maledicit, quaſi non ratione, ſed odio, furoreque moveatur. Quid autem ſimile hic habet Alphonſo? Ille veterem interpretationem Ethicorum ſuis rationibus defendebat; de me autem nichil, niſi honorifice loquebatur. Tribuebat literas, ſplendoremque orationis, plura denique quam ego ipſe vellem, in hac parte de me praedicabat. Unum modo reprehendebat, quod novam interpretationem meam veteri anteferrem. Et in hoc ipſo tamen humaniſſime, ac moderatiſſime opinionem ſuam non contumeliis, ut iſte, ſed rationibus tuebatur. Hic autem alter nichil modeſti habet. Itaque ego ille qui Alphonſo moderate admodum, civiliterque reſpondi, hanc moderationem meam huic reſpondens ſervare non poſſum. Jurgia vero, & contumelias ſi reddam, & in his diutius conſiſtam, vereor ne ipſe levior, ac ſtultior fierem, quam iſte ipſe, qui me provocat.* Haec fuerunt verba mea tunc ad amicum de te ſcripta. Potes igitur ex his videre, qualis ſit animus erga te meus, cum jampridem de te non voce modo, ſed & litteris fuerim atteſtatus. Quare ſit jam nobis inter nos amicitia vera, qua boni viri ſe ſe invicem diligunt non ſpe utilita-

(1) Nempe ad Franciſcum Piccolpaſſum in Ep. IV. Lib. VIII.

litatis, ſed opinione virtutis. Quod autem meorum opuſculorum aliquid poſtulas, non erat ſane apud me nunc, quod ad te mitterem, ſed in poſterum curabimus, ut tibi non deſit. Amicorum enim communia omnia. Miſi vero jampridem ad Dominum Regem Hiſpaniae, qui hoc per ſuas litteras poſtulaverat, libellos quoſdam meos, in quibus fuit opuſculum cujus titulus eſt: *Iſagogicon Moralis Philoſophiae*. Hoc rogo, ut videas, & ad me reſcribas, quid tibi videatur. Vale, ac me ama.

XII.

LEONARDUS JOHANNI CIRIGNANO S. (1)

Hebraicas literas inutiles, Graecas vero Latinaſque utiliſſimas eſſe oſtendit.

CUm ex agro Aretino, in quo ruſticationis cauſa fueram multos dies commoratus, Florentiam rediiſſem, inveni domi epiſtolam tuam elegantem profecto, ac diligenter elaboratam. In qua reprehendere me operam tuam, quam hebraicis litteris perdiſcendis dares, te audiviſſe ſcribis, ac rationem tui facti reddens ſtudia earum litterarum inprimis neceſſaria eſſe oſtendere conaris. Ego autem quid tibi de me retulerit excellens ille vir, quem tu allegas, neſcio. Illud tamen ſcio, non quaſi rem turpem reprehenſam fuiſſe a me illarum litterarum cognitionem & ſtudium, ſed quaſi minus utilem, ac ut ita dixerim, ſupervacaneam operam. Litterae enim illae quicquid habuerunt boni jampridem in latinos translatum eſt, nec leves quidem au-

(1) Lucenſi, cujus nonnullas epiſtol. ad Cyriac. publici juris faciemus.

auctores, ſed graviſſimi, ac doctiſſimi tranſtulerunt. Hic tu quid jam amplius requiras, non equidem intelligo. Niſi forte illis ipſis Interpretibus diffidis, ac eos in diſquiſitionem, & judicium vocare contendis, quod ſi feceris, crede michi, ineptus ſis. At enim, inquis, ſummum bonum, & cognitionem Dei ante omnia quaerere debemus. Fateor: ſed ſi ad hoc neceſſariam putas hebraicarum litterarum ſcientiam, vehementer erras. Neque enim Auguſtinus, neque Baſilius, neque alii permulti ex noſtris ac Græcis, qui hebraice neſciverunt, Deum cognoviſſent, ſi abſque litteris hebraicis Dei cognitio haberi non poſſet. Quin & Judaeos videmus litteris hebraicis perquam optime inſtructos, eosdem tamen ſummi boni, ac veri Dei cognitionem nequaquam habere, ſed inimiciſſimos eſſe Religionis, & Fidei. Itaque non in cognitione litterarum hebraicarum conſiſtit id bonum, quod tu quaeris, ſed in aliis. At enim Hieronymus Poëtarum fabulas, & oratorum argutias damnat. Quid ad rem? Ego enim non te ad fabulas Poëtarum, neque ad argutias fori voco; ſed ſi Philoſophiae, ac liberalibus ſtudiis opera danda eſt, ſi diſciplina & moribus imbuendi ſunt homines, quod nemo ſanae mentis unquam negabit, eſſe faciendum: multo commodius, & plenius latinis, & graecis litteris fieri id poſſe dico, quam Judaeorum barbarie. Quod ſi haec ſtudia negligenda ſunt, & contemplationi Dei incumbendum, ad eam rem non eſſe neceſſariam hebraicae linguae ſcientiam affirmo, cum multi in ea lingua eruditiſſimi perverſe de Deo ſentiant, & ſint Religionis perfidiſſimi hoſtes: multi etiam illius linguae ignari ad perfectionem veritatis aſcenderint. At enim, inquis, fundamenta rectae Fidei a Judaeorum libris exiſtunt, qui etſi ſint translati, melius tamen eſt fontes con-

ſectari, quam rivos. Certe ſi Chriſtiani ſumus, non autem Judaei, apud nos eſſe fontes dico, non apud illos. Novum enim Teſtamentum totum, ut ita dixerim, noſtrum eſt, non Judaeorum. Ex quatuor enim Evangeliſtis unus dumtaxat hebraice ſcripſit, ceteri omnes graeca lingua Evangelia ſua ediderunt. Ex epiſtolis vero Pauli una ſolummodo hebraice ſcripta fuit, ceterae omnes alia lingua. Actus Apoſtolorum Lucas graece deſcripſit. Apocalypſis Johannis graece ſcripta eſt, non hebraice. An ii rivi tibi videntur, an non fontes? Adde tamen multos, ac tam praeſtantes Doctores Chriſtianae Fidei, quot habet latina lingua, & graeca: Dionyſium Areopagitam, Gregorium Nazianzenum, Baſilium, Chryſoſtomum, alioſque permultos Graecorum excellentiſſimos: Latinorum vero Auguſtinum, Hieronymum, Cyprianum, Ambroſium, Gregorium, Thomam Aquinatem, & alios quidem permultos. Si igitur Chriſtianae Fidei cognitionem perfectam, ac non vulgarem habere vis; hos lege quaeſo, ac intellige, quorum nichil ſimile apud Hebraeos reperire potes. Quid Concilia, in quibus permultae haereſes, ac variae Chriſtianorum lites ſunt penitus extirpatae? Nonne tota Latinorum, & Graecorum ſunt, Hebraeorum vero nulla? Lateranenſe, Nicaenum, Chalcedonenſe. Quid igitur apud Hebraeos quaeris? an Chriſtianae Fidei fundamenta? Certe apud nos illa ſunt, non apud eos. Diſputationes doctorum, & determinationes dubietatum? At illae apud nos reperiuntur, non apud illos. Enim vero, inquies, multa ex Prophetis, & ex aliis Hebraeorum libris ad confirmationem Chriſtianae Fidei dici poſſunt. Fateor: ſed haec ipſa jampridem interpretata, & tranſlata fuerunt a multis doctiſſimis viris, ut nichil lucri ſit in illa magis hebraice legere, quam ſi latine legas

gas

gas. Niſi forſan diffidis Hieronymo ſanctiſſimo, ac doctiſſimo viro, & tibi ipſi confidis melius intelligere poſſe, quam ille intellexit. Dare igitur te operam hebraicis litteris, voluptatem fortaſſis animi afferre tibi aliquam poteſt: utilitatem vero nullam. Ceu ſi quis vinum ex praelo haurire malit, quam ex dolio, quoniam in praelo ante, quam in dolio fuit. Neque vero michi objeceris Graecarum litterarum ſtudia, & operam illis impenſam. Si enim tales interpretes, qualis Hieronymus fuit, Graeca lingua habuiſſet, labore me, & ceteros liberaſſet. Sed qui libros Ariſtotelis tranſtulerant, barbaros magis, quam latinos illos effecerant. Deinde quid ſimile habet Graecorum eruditio cum Judaeorum ruditate? Graeca enim lingua Philoſophiae, ceterarumque diſciplinarum gratia addiſcitur. Confert etiam latinis ad perfectionem litterarum. Eadem quippe origo videtur, eademque inſtitutio, ac eaedem paene litterarum figurae. Apud Hebraeos autem nullum tale invitamentum eſſe poteſt. Nulli enim illis Philoſophi, nulli Poëtae, nulli Oratores reperiuntur; lingua vero, ac figuris litterarum ſic abhorrent a noſtris, ut etiam in ſcribendo contrariam viam incedant, quam nos incedamus. Cum hac lingua tibi quid commercii ſit, cujus litterae comites noſtris eſſe non poſſunt, ſed cum dextrorſum incedant noſtrae, illae ſiniſtrorſum aufugiant? Eloquentiam vero, ac dicendi artificium, quod tu, auctore Hieronymo improbare videris, Beato Paulo Apoſtolo non diſpliciuiſſe conſpicimus, qui cum in judicium Hieroſolymis tractus eſſet, ac jam pro damnato haberetur, injecto multitudini ſcrupulo, quod ipſe Phariſaeus eſſet, ac reſurrectionem animarum crederet, & ob id perſecutionem pateretur, ſeditione apud auditores concitata evaſit. Rurſus vero cum apud Agrip-

 pam

pam, & Feſtum cauſam diceret, proemio, ac geſtu oratorio uſus eſt. Extento ſiquidem brachio, & manu leviter ſublata principium dicendi fecit, ut Lucas Evangeliſta teſtatur, Agrippam compellans, ac ſibi, quod jampridem optaſſet, datam facultatem affirmans, ut ab Rege cauſa cognoſceretur, adeoque perſuaſit dicendo, ut liberandum Rex diceret, niſi Caeſarem appellaſſet. Homini quippe in communi vita degenti neceſſaria eſt eloquentia, qua conciliet ſibi animos, qua impetus malivolorum infringat, qua juſticiam ſuadeat. Itaque Stoici unam ex maximis virtutibus eloquentiam poſuerunt. Nec te deterreat judicii dies, de quo Hieronymus inquit: O *quot illic elingues feliciores erunt diſertis*, & *quot ruſtici oratoribus praeferentur*! Nam licet hoc modo de omnibus dicere. Quid vetat, ut ille de oratoribus, & diſertis, ſic etiam me de Theologis dicere: O *quot ruſtici*, & *illiterati feliciores erunt multis*, *qui ſacrarum litterarum cognitioni vacant*! Siquidem Ariani, & Manichaei, & Sabelliani, ac ceteri haeretici, qui in Litteris Sacris verſati perverſe de Deo opinati ſunt, ſempiterno igne damnantur. Habes nunc judicium meum de Hebraicis litteris. Neque tamen legem tibi impono, quominus tuo arbitratu agas. Sed neque tu legem imponere michi debes, quomodo libere dicam, quid ſentiam. Vale.

XIII.

XIII.

LEONARDUS REGI ARAGONUM S.

Partem Librorum De Bello Italico *ei mittit*.

REm incredibilem, Sereniſſime Princeps, ſed tamen veram Excellentiae tuae per has litteras indicabo. Nec erit tibi ingratum, ut opinor, eam rem ex me potiſſimum cognoviſſe. Scripſi nuper libros quatuor *De Bello Italico* adverſus Gothos geſto. In eo bello, quia urbs Neapolitana bis obſeſſa fuit & bis capta primum a Beliſario Juſtiniani Duce, poſtea vero a Totila Gothorum Rege, & utroque tempore magna & notabilis fuit obſidio, decreveram eos libros tibi eandem urbem obſidenti tranſmittere. Sed retardavit me reſpectus quidam, quod veritus ſum, ne aliquos offenderem, ſi viam, & occultum aditum quodammodo monſtrarem ad urbem capiendam. Cum igitur ob hoc reſpectum detinerer, ecce tua virtus admirabilis Neapolim coepit per eum maxime modum, ut audivimus, quo in eisdem libris deſcribitur a Beliſario fuiſſe captam. Itaque ego haec audiens obſtupui poſt mille ferme annos eandem urbem eodem modo captam, & ſervatam fuiſſe. Neque enim minorem humanitatem tuam fuiſſe audivimus in conſervando cives, quam tunc fuerit Beliſarii, neque minorem induſtriam in capiendo. Nec putet aliquis me iſta fingere. Nam libri illi ſex menſibus ante editi a me fuerunt, quam tu urbem illam coepiſti, multi-

que jam illos non legerant modo, verum etiam tranſcripſerant. Ut autem videas modum, quo Beliſarius tunc Neapolim coepit, mitto tibi partem illam libri, in qua captivitas ejus urbis deſcribitur. Vale Decus ſeculi noſtri.

LEONARDI BRUNI
ARRETINI
EPISTOLARUM
LIBER DECIMUS.

I.

LEONARDUS ARPINO (1) SUO S. P.

Juvenem ei commendat.

CUm egregio juvene Paulo Florentino latore praeſentium, magna, & arctiſſima familiaritas michi eſt, & jam a puerilibus annis multis officiis, & mutua caritate firmata. Is cum nunc Januam ſe venire velle dixiſſet, non praetermiſi ipſum ad ea loca, in quibus tu es, vacuum venire mearum literarum. Quid tamdem ad

 te

(1) Has epiſtolas ex Codice Marii Florii Patricii Arretini nunc primum in lucem producimus.

Digitized by Google

te ſcriberem nichil plane erat, niſi fortaſſe conqueri, ac lamentari vellem, & haec miſera tempora, in quae incidimus, accuſare; ſed hujuſmodi querelae ſunt, ut ad augendum dolorem magis valeant, quam ad tolerandum. Vale.

II.

LEONARDUS FRANCISCO PICCOLPASSO S.

De ſuo, atque Jo: ejus amici negocio commonefacit.

DE die in diem cogitavi iſtuc accedere, ex quo factum eſt, ut litteris, quas nuper ad me ſcripſiſti, nondum reſponderem. Tamen ſic habeto, neminem michi prorſus viſum eſſe aut ſapientius, aut diligentius, aut ut ita loquar, circumſpectius de univerſo negocio meo reſpondere potuiſſe, quam tu nuper per litteras tuas michi reſpondiſti cum ſumma atteſtatione caritatis erga me tuae. Itaque ſtatim dabo operam, ut id faciam, quod tu michi perſuades. Tamen reſponſionem unam ab ſocio illo, cui & oves, & boves inſuper, & pecora campi recitabas, expecto, qua delata, vel deſperata continuo ad vos curram, tamquam ad ſolacium quoddam prioris diffidii. Et hoc quantum ad me attinet. Quantum vero ad Johannem amicum tuum, utinam te, aut virtute tua dignus foret! Sed quotidie audio nonnulla de ipſo, quae magno me dolore afficiunt. Saepius his proximis diebus hortatus eum fui, ut ad te veniret; ipſe vero propter ſcabiem, qua premitur, ſe ſe excuſabat. Tandem

die

die ſabbati proxime praeteriti poſtulante Philippo creditore pro XXV. Florenis, ſi bene memini, captus, atque detentus eſt. Egi cum Philippo, quantum potui, nil dum perfeci. Credo erit non inutile, ut cum Nicolao noſtro de hac re loquaris. Vale.

III.

LEONARDUS PETRO SAL. P. D.

Amico partum honorem gratulatur, benevolentiamque ſuam pollicetur.

CUm pro tanto honore, tamque amplo dignitatis gradu tibi per meas epiſtolas gratulari vellem, ſupervenerunt epiſtolae tuae, quae letitiam ante ſuſceptam mirum in modum accumulavere. Nam praeter quam quod rem geſtam gratius fuit michi abs te ipſo, quam ab aliis audire; ſic me alloquebaris, ſic omnes cogitationes, & conſilia michi enodabas tua, ut facile appareret te ad eum ſcribere, ad quem ob eximiam caritatem, ſingularemque benivolentiam, non ſolum impenſi honoris letitiam, verum etiam impoſiti oneris curam exiſtimares pertinere. Super qua quidem re ſemper conabor, ut nec ita exiſtimando falſus fuiſſe videaris, nec me, quod turpiſſimum eſt, parum dici poſſit in amicitia reſpondiſſe. Ad haec igitur facienda non alia michi via eundum eſt, quam ſuperiori tempore. Noverunt enim cuncti, quibus modo aliquis uſus, vel converſatio mecum fuerit, quale ego ad te ſemper teſtimonium ferrem. Nunc igitur idem ſum, qui prius, atque eo frequentior, quo de te mentio habetur crebrior. Ultro enim homines

ro-

rogatum veniunt propter partam tibi dignitatem, quibus ita reſpondeo, ut debeo; debeo autem quod ſentio; ſentio vero ut de homine praeſtantis ingenii, & bene litterato maxime omnium ad benedicendum apto ſentire par eſt. Sed ut ad illud redeam quod propoſueram, ego tibi, mi Petre, pro his, quae tecum acta ſunt, vehementiſſime gratulor, & ut felix fauſtumque ſit tibi, Reique publicae, & tuis omnibus exopto. Vale, & cognatos, affineſque meos, quos ego jam per litteras admonui in omni cauſa, omnique re explicanda ad tuam tutelam, patrociniumque confugere, ſi quid acciderit, ſuſcipias recommiſſos. Ego idem faciam pro tuis, ſi quid Romae agendum ſit. Iterum vale.

IV.

LEONARDUS PANAGATHO (1)

Se excuſat, quod non ſcripſerit.

SOlent qui errati veniam petunt, cauſam aliquam ſui erroris probabilem allegare. Ego autem ſi quam haberem, jampridem illam ad te ſcripſiſſem; ſed nullam habeo quam afferre poſſim, nedum probabilem, ſed ne tolerabilem quidem. Quare ad deprecationem me confugere neceſſitas cogit. Scire tamen abs te velim, ſi facilitatem illam tuam, & humanitatem priſtinam obſerves, an poſteaquam te non vidi, durior factus ſis, ut exinde conſilium capiam. Nam ſi mitis es, audebo, ſi inexorabilis, me contraham: malo enim perpetuo ſilentio uti, quam aliquid petere, quod a te non ſim impetratu-

rus

(1) Vide Epiſtolam IX. Libri primi.

rus. Proinde tu etiam, atque etiam videas, num diſſimulare praeſtet, & aliquid ex eo, quod tibi debeam, remittere, quam dum totum perſequeris, totum perdere. Quamquam tecum jocor haec dicens; ejuſmodi enim fundamentis conjunctio noſtra ſtabilita eſt, ut ſi maxime cupias me amittere, non poſſis. Et ſi calamus ceſſavit ad te ſcribere, non tamen caritas, & benivolentia mea ceſſavit, aut remiſſior fuit. Binas tamen ad te literas dediſſe memini, quas intelligo nunquam tibi redditas fuiſſe. Aliarum exemplum, quia apud me exiſtebat, nunc tibi mitto. Aliarum etſi diligentiſſime conquirerem, reperire non potui. Si oblivioni vis tradere praeteritam tarditatem, ſcribam ad te nonnunquam; ſin meminiſſe velis, faciam, quod amici negligentiores in viſitandis aegrotantibus facere conſueverunt, prae verecundia praeteriti erroris magis quotidie errare perſeverant. Vale.

V.

LEONARDUS COLUCIO SUO S.

Nonnulla in Colucii epiſtola reprehendit.

Vereor mi, Coluci, ne te paenituerit eorum, quae ſuperioribus literis in commendationem meam ad ſummum Pontificem ſcripſiſti. Nam cum illa epiſtola ingenium atque doctrinam michi adtribueris, ita tamen poſterioribus litteris me oppugnas, quaſi omni ſenſu in ſcribendo careres; quae ſi vero animo, ac non jocandi cauſa te ſcripſiſſe arbitrarer, vocarem te in jus, ulciſcererque injuriam illatam, petita tamen prius, quemadmodum contra

pa-

parentes decet, ac ut jura praecipiunt, venia Praetoris. Neque enim, ut credo, Praetoris aequitas pateretur, ut quae tu michi teſte ſummo Pontifice ob mea, ut tu praedicabas, merita tribuiſti, ea nunc nullo meo demerito auferre coneris: ſed te jocari puto, ac ejuſmodi cavillationes, quibus interdum gaudere ſoles, non quia ita ſentires, ſed tentandi gratia induxiſſe. Quibus ſi ego inter occupationes meas liceret, reſponderem libenter. Itaque hanc totam partem relinquo, & rectus, an perperam ſcripſeris, non dubito. Illud tamen, ne in medio quidem occupationum praeterire poſſum, quod tu in principio tuae epiſtolae ſcripſiſti: *Linus Colucius Leonardo Cecco Aretino ſalutem*. Quod ego cum legerem, valde quidem dubitavi, michi ne, an patri meo jam multos annos functo literae iſtae ſcriberentur, quod & hoc a noſtris vatibus ſcriptum eſt: *Quoniam viventes non ſufficiebant, mortuos quoque ſuis epiſtolis laceſſerent*. Sed ut ex ſequentibus intellexi, quod ad me ſcriberentur, vehementer equidem ſum admiratus, cur contra conſuetudinem tuam patrem meum admiſiſti, niſi forte ipſum teſtem eſſe voluiſti caſtigationis meae. Sed iſta omittamus: Scio enim te ea de cauſa feciſſe, ut antiquum modum imitareris, quod ego non improbo, dummodo id ratione fiat. Sed ad ineptias antiquitatis delabi cum leve eſt, tum abſurdum. Nam quis audivit, aut apud ſcriptores legit, ut nomen patris pro filio poneretur, aut filii pro Patre? *Q. Tullius M. filius*, *Gneus Pompejus Sexti filius*, dicebant antiqui. Quod autem *Pompejo Sexto* ſcriberetur, aut *Quinto Marco*, penitus eſt inauditum. Nichil itaque abſurdius videri ſolet, nec ab antiquorum more diſcrepantius, quam cum dicunt *Jacobus Anſellus*, *Poggius Guccius*, in quo manifeſtiſſima eſt abſurditas: exinde nulla antiquitatis imitatio

tio, immo corruptio: recta enim imitatio exiſtit, ut ſi cum patris habenda eſt mentio, *Nicolaus Bartolomaei filius*, *Leonardus Cecchi filius* diceretur, quod genus dicendi non ſolum antiquitatem reddit, verum etiam habet venuſtatem. Et ego hoc ſentio ubi habenda eſt patris mentio, quod non faciebant antiqui, niſi cum ad inimicos, aut ignotos ſcriberent, ut manifeſte per epiſtolas Ciceronis animadverti poteſt. Si autem ad notos ſcribebant, nomina tunc, & agnomina adhibebant; Sed plerique nomina, & cognomina, quae ex familiis ſumebantur, unde *Marcum Licinium*, & *Quintum Saturnium*, ſcribit Plutarchus nulla agnomina habuiſſe. Duo autem nomina, aut duo cognomina nunquam apud eos reperiuntur. Itaque neſcio an graviter a te ſumptum *Lini* vocabulum. Cum enim *Colucius Salutatus* belliſſime dicatur ſecundum antiquos, qui nomina, & cognomina habuerunt, nec linum, nec ſtupam adjungere neceſſe fuit ad tuum nomen illuſtrandum. Jocari tecum michi libet, niſi forte C. Marius, Q. Saturnius, Q. Coelius parum nominati homines videantur, qui nominibus, & cognominibus dumtaxat contenti fuerunt. Quare cum fiducia ad te ſcribo: nulla cauſa eſt, cur id, quod in juventute, quae profecto jactantior eſſe ſolet, rejeciſti, nunc in ſenectute parum tibi graviter aſſumas. Sed cur, dicet quiſpiam, tu idem hac eadem antiquitate ductus *Leonardum Aretinum* ſcribis, non *Leonardum de Aretio*? Ego vero nec ſuperius dixi, nec unquam dicam, diſplicere michi antiquitatis imitationem, dummodo ſit ratio aliqua. Sin autem, ut tu bene noſti, qui omnia, quae legi poſſunt, accuratiſſime perlegiſti, ejuſmodi apud antiquos appellationes ſunt, ut *Caſſius Parmenſis*, *Valerius Antias Arcbitarantinus*, *Pythagoras Samius*; per horum

ut

ut ita dicam, analogiam michi videor potuiſſe hunc modum dicendi ſequi ſine ullo crimine levitatis. Qua quidem in re illud me movet, quod apud literatos jam homines legiſſe memini: *Plato de Athenis*, *Varro de Roma*, *Epaminondas de Thebis*, vel quid ſimile de patria ſignificanda, quod ego neſcio qua ignavia ad aetatem noſtram traductum omnem eloquentiam corrupit orationis noſtrae. Quis enim vel mediocriter doctus ſine offenſione legere poteſt *Nannes de Monticulo*, *Bartolus de Saxoferrato*, *Dinus de Muſello*? Itaque in *Arretino* dicendo ego non tantum antiquitatem ſequor, ſed fugio obſcuritatem. Quamobrem recte feceris, ſi & *Linum*, *&* *Ceccum* praetermiſeris. Satis enim habet uterque noſtrum: tu in cognomine Familiae, ego in patria nota. Denique tu de tuo ut vis: ego enim ad te ſcribam, ut te maxime velle intellexero, quod tu in me obſerves obſecro. Sed jam ſit finis; Longius enim progreſſus eſt ſermo, quam ab initio fuerim opinatus. Verum eſt, ut inquit Cato, ſenecta loquacior. Ego autem, ſi vera ſunt quae tu ſcribis, grandiſſimus natu ſum, cum habeam filium ſeptuageſimo quarto anno aetatis ſuae conſtitutum. Quaeſo, Coluci, has, cum ad me ſcribis, ineptias penitus depone, quod niſi feceris ego illud reddam, quod eſt a te multis de locis merito deriſum, ut ad te ſcribens pluralitatem complectar. Adverſus ſi tu clamabis, unus ſum, non plures: Ego majori voce replicabo: Filius ſum, Coluci, tibi, non Pater. Vale.

VI.

VI.

LEONARDUS NICOLAO S.

Amicum rogat, ut frequentius ſcribat.

ET tacendo, & ſcribendo me ſuperas mi Nicolae, nec plus literarum tuarum multitudine ante hoc tempus ſuperatus, quam nunc taciturnitas tua me frangit. Cupio mehercle jam audire cauſam hujuſce diuturni ſilentii tui: Non enim timore, nec partim dolore, partim verecundia, ut Cicero noſter ait, eo uteris. Novi inſuper modum tuum, qui cum antiquitatis amator ſis, nunquam niſi ante per feciales more majorum denuntiando michi bellum indixiſſes, nec rurſus eo ſilentio odio aliquo in me uteris, nam praeterquam amiſiſſes ..... (1) quantumque mihi conſcius ipſe, contra te haud exiſto. Verum illud arbitror eſſe, ut quem ante ſcribendo ſuperaſti, nunc tacendo ſuperare volueris memorabilem victoriam referens. Hominem articulari morbo laborantem a te valentiſſimo digitis vinci, ſuperare non fuit. Aſt illud eſt praeclarum, & omnium glorioſiſſimum, quod tacendo, ideſt nichil ſcribendo eundem hominem ſuperaſti. Si coronae taciturnales donarentur, tibi jampridem caput inſignitum videremus. Vale.

VII.

(1) Heic lacuna eſt.

VII.

LEONARDUS FELTRINO BOJARDO EQUITI FERRARIENSI [1] S. P. D.

Se ejus poſtulatis ſatisfacturum pollicetur.

NEſcio qua ſorte factum ſit, praeſtantiſſime vir, ut quo in tempore maxime cogitabam tuis ſatisfacere poſtulatis, eo tempore negocium pergrande, ac nimium paene rationibus vitae illius, quam ego michi delegeram, ſit impoſitum. Nam cum deſiderium michi tuum quotidie ſuccurreret, virque deinde clariſſimus, & amantiſſimus tui Paulus Galtretanus a te rediens hoc ipſum michi percrebro refricaret aſſiduus, ac pene importunus; decreveram hoc alienum aes propere exolvere, cumque inſtituto jam operi manus admoviſſem, ecce tibi quod quam minime gentium ſuſpicabar occupationum procella me corripuit, & in altum undoſum, fluctuoſumque devexit. Credo enim audiviſſe te literato ex ocio invitum repugnantemque me juſſu Civitatis negociis publicis fuiſſe praefectum. Quas ob res licet ita impediar, ut nichil de me, utpote alieno homine polliceri valeam, tamen cum antecedat obligatio tua, prior enim eſt in tempore, quam haec publica obligatio, dabo operam, ut aliquando perſolvam. Interea tamen has literas tenebis, quaſi chirographum promiſſorum meorum, ac memoriae indicem. Aldobrandinus noſter eſt aſſidue mecum, ac me ſedulo mo-

(1) De hoc vide, quae habet Diarium Ferrarienſe editum a Cl. Muratorio Tom. XXIV. Script. Ital., quaeque referunt Annales Eſtenſ. Jacobi de Delayto.

monet, ut promiſſis faciam ſatis. Et quia Juris conſultus eſt, negat me legitime poſſe abſolvi, niſi moram hanc meam cumulatiore aliquo munere purgaro. Vale.

VIII.

LEONARDUS ARCHIEPISCOPO MEDIOLANENSI (1) S.

Nonnullas ſuſpiciones evellere conatur.

Retulit mihi Thomas Salvectus (2) querelas, vel potius ſuſpiciones, quas de me conceperas. Itaque nequaquam deſerendum putavi, quin, & me purgarem, & veritatem ſine ullo velamine, fucoque defenderem. Primum igitur, quod de compellationis inhonorificentia objicitur, factum eſt a me nullo contemptu, ſed quod ita rationi conſonum arbitrarer. Etenim ſi de hominis dignitate ageretur, ego ſumma omnia tribuere tibi non dubitaſſem; ſed agitur non de perſonae meritis, ſed de Eccleſiaſtica dignitate, cui ſuperlationem ſi tribuero, quid michi relinquitur, quod Tuſculano, aut Oſtienſi Cardinalibus, eiſdemque Legatis de Latere tribuere poſſim? Ego ſic dici ſervatum conſpexi, ut compellatio illa *Reverendiſſima* his eminentioribus dignitatibus, quaſi praecipua reſervaretur, & uſus certe Curiae Romanae ſic habet, & ſic locus hactenus ſervavit. Sed non committam poſthac, ut querelandi ex ea re naſcatur occaſio, cum tibi, quod non putabam, haec placere intelligo. Satisfaciam

 enim

(1) Piccolpaſſo de quo ſupra.

(2) Florentino, qui vitam ſcripſit B. Gometii Ulyſſiponenſis Abbatis Caſſinenſis.

enim abunde in hujuſmodi compellationibus. *Patri* vero *noſtro* adjungere cum ſuperius *Patri* dictum ſit, id ignorantiae, & conculcationis ineptae plenum michi videtur. Quid enim attinet, cum aliquem vocaveris *Patrem*, paulo poſt, ac fere ſtatim *patrem meum* ſubjungere? Itaque nemo hoc expectet a me, ſed vel ignarum aliquem literaturae, vel adulatorem quaerat. Quod autem ſuſpicaris ſcriptum aliquid fuiſſe per nos ad Principem tuum, & querelas factas, miſſaque exempla litterarum tuarum, & Genuenſium; hoc ſcito nullam protinus in ſe veritatem habere. Nichil enim de ea re illic ſcriptum ab hac Repub fuit, imo in litteris, quas ipſe nobis ſcribit, purgat ſeſe, & nichil ſciviſſe de hujuſmodi ſcriptione aſſerens, & reprehendens inhoneſtatem eorum, qui ſcripſerunt, in his inquam litteris ſcribit copias ipſarum litterarum, & reſponſionis noſtrae de Urbe Genua ſibi tranſmiſſas fuiſſe. Itaque vide, ne intra parietes, ut dici ſolet, aliquid lateat non ſatis benivolum dignitati tuae, ac deſine ſuſpicari de nobis, à quibus nichil omnino factum eſt, aut ſcriptum contra tuam dignitatem. Ego quidem hoc ipſum graviter fero, quod in mentem tuam cadere potuerit talis ſuſpicio. An ego in tam longa familiaritate nondum ſatis probavi integritatem meam, ut etiam nunc dubitetur, qua mente ſim praecipue erga dignitatem tuam? Commemoraſti beneficia tua in me collata, & rectè: ſed ego quoque non leviora a me collata in te commemorare poſſum. Et tu ipſe ſcis me unum amicum non defuiſſe in ſummis periculis tuis, cum ceteri omnes te palam deſtituiſſent, nec potentiores ea facere auderent pro te, quae ipſe feci. Nam quod de verbo *temere* in litteris poſito conqueſtus es, forſan ego vel litteras nunquam didici, vel oblitus ſum. Significat enim non quod tu inter-

pre-

pretaris, *ſtolide*, & *inſane*, ſed *inconſulte*, & non *ſatis conſiderate*. In quo quae contumelia ſit, non equidem intelligo, praeſertim cum non ad te ſolum litterae illae ſcriptae ſint, ſed ad te, & ad alios quoſdam, nec dictum ſit vos *temere* feciſſe aliquid, ſed ut videretis, ne quid *inconſulte* ageretur. Ut finem faciam, ego benevolentiam erga te ſervavi hactenus cum omni integritate, & eam ſervaturus ſum. Hoc tu quoque tibi perſuadeas velim. Vale.

IX.

LEONARDUS LAPO (1) S. P.

Quomodo ſe gerere debeat.

CUm jampridem redditae forent litterae michi tuae, in quibus non ſatis proſpera de te, ſtatuque tuo ſignificari videbantur, ac poſtmodum audiviſſem Lecturam, & honorem tibi impenſum, expectabam rurſus a te certior fieri de rebus tuis ſecundis, ut tecum, quemadmodum debeo, gratularer. Haec itaque cauſa fuit differendi reſponſum meum. Addo inſuper occupationes Reipublicae, & quamdam ex natura tarditatem ad ſcribendum. Tu igitur haec omnia pro excuſatione ita colliges, ut benivolentiam, & amorem erga te meum eumdem fuiſſe exiſtimes qui prius fuit, nullam quippe mutationem ſuſcepit, licet tu locum mutaris, quod totum feciſti conſilio, & ſuaſione mea. Reſtat nunc

M 2 ut

(1) Lapo a Caſtilionchio, de quo etiam in Epiſt. XI. Lib. VI. graecis, latiniſque litteris inſtructo, qui nonnullas Plutarchi vitas in latinam linguam tranſtulit. *Lapum Florentinum* nuncupat Corteſius.

ut te currentem quidem cohorter ad conſtantiam, perſeverantiam, & durationem. Expertus equidem ſum, omnia Curiae hujuſcemodi negotia eſſe, ut qui perſeveret, & duret certiſſimam ſibi ſpem repromittere poſſit optato potiundi. Quod ſi perſeverantia deſit, & immatura ſit properatio, in medio curſu res evaneſcit. Noli ergo principia incuſare, etſi non ſatis tuo deſiderio correſpondent; ſed ſpem optimam complectere, futura, ſi perſeveras, qualia tu exoptas. Studia vero tua, in quibus omnis ſpes tui ſtatus repoſita eſſe debet, noctu dieque augeſcant, & familiaritates, ac notitias majorum, ac minorum hominum tibi conciliare ne ceſſes. Haec erit tibi via certiſſima amplitudinis, atque dignitatis futurae. Vale. V. Idus Martii.

X.

LEONARDUS FLAVIO FOROLIVIENSI S. P.

Rogat, ut epiſtolam ſuam Pontifici oſtendat.

Epiſtolam grandiorem [1] ad te ſcribo de libris Politicorum, quos donare Domino noſtro Papae [2] conſtitui. Scribo autem ea de cauſa, quod per te potiſſimum oſtendi eam epiſtolam volo Sanctitati Suae, exiſtimans, quod nec tibi grave fuerit oſtendere pro ſingulari amore, quem erga me geris, atque Beatitudini ſuae inſpicere. Tu igitur munus noſtrum ornato verbis, ut inquit ille Terentianus amator, & tempus ad hoc aptum deligito. Solent enim Principum aures occupationibus anxiis fati-

(1) Ea eſt prima Libri octavi.

(2) Eugenium IV. intellige.

tigatae recreationem aliquam poſcere ex ſuavioribus, ut ita dixerim, Muſis, quod praeſertim hic noſter Princeps facit, cum ſit noſtra legendi, audiendique ſtudioſus. Inſuper praefationem illam Beatitudini Suae oſtendes, ita tamen, ſi placituram exiſtimabis. Sed epiſtolam, quam ad te ſcribo, nullo modo praetermittas, quin oſtendas, atque cures, ut ſibi legatur. Ego ſuper triennium in horum librorum traductione laboravi conterens ſingula verba, atque ſententias. Non enim haec eſt narratio, aut hiſtoria, in qua nichil ſit praeter ſignificationem rei geſtae; ſed eſt diſciplina magna, & accurata, in qua ſi paululum modo aberraveris, omnia paene confundantur. Itaque incredibili diligentia opus eſt ad fidelitatem traductionis. Et haec fuit michi cauſa retinendi hos libros diutius in manibus, atque multi jampridem flagitant, & avide expectant, ut libri edantur. Quod tunc tandem fiet a me, prius quam finis ſit hujus Quadrageſimae. Simul enim ac librum in ſecreto ad Dominum noſtrum Papam oſtenderis, ſub ejus nomine edetur. Tu ergo vale, & hunc librum ſuſcipe, quem opinor tibi fore non ingratum, & michi reſponde. Kal. Martii Florentiae.

XI.

LEONARDUS FLAVIO FOROLIVIENSI S. P.

Cauſam ſignificat, cur Romam non ierit.

NOn permiſit valetudo mea, ut venire potuerim, quemadmodum ſtatutum fuerat a me. Nam per illos dies celebres, & feſtivos cum impetraviſſem licentiam veniendi ab iſtis Dominis meis

reſpectu literarum Domini noſtri, ſubito diſtinationibus quibuſdam frigoris ita vexari coeptus ſum, ut vix conſiſtere ſuper me poſſem. Dixeram hoc Gerardino [1], ut ad te referret meo nomine: quod ſi fecit ſuperfluae ſunt hae litterae. Nunc autem, quia ſpes ſublata eſt adventus noſtri, expectabo, niſi tu aliud monebis. Vale. Die VIII. Junii 1437. Recommenda Domino noſtro me, & excuſationem meam facias. Iterum vale.

XII.

LEONARDUS GUARINO S. P.

Se ejus epiſtolam amiſiſſe ſcribit.

RIdebis opinor cum iſta legeris, ita quibuſdam in rebus fata nonnunquam, contra quam velis, niti videntur. Reddidit enim michi litteras tuas vir ſuavis, & impiger Gerardinus Fulginas. Capio letus, atque aperio. Principium ſtatim legenti gratiſſimum fuit, quod hoc ſilentium inter nos culpare non immerito videbatur, cui mehercle vehementer equidem aſſentiebar. Sed me cupientiſſime legentem ſuperveniens inopportuna Magiſtratus vocatio feſtinare ad ſe juſſit. Quamobrem cum replicata epiſtola paruiſſem, & a Magiſtratu faſciculum literarum ſuſcepiſſem, neſcio quemadmodnm inter haec, vel excidit michi, vel ſubrepta eſt epiſtola tua, ut paulo poſt omnia diligentiſſime ſcrutatus nondum reperire valuerim. Si quid igitur erat, quod facto opus eſſet iterato reſcribas obſecro; nam & tuae michi literae ſunt jocundiſſimae, & ardet animus

(1) Gerardino Fulginati, de quo paulo infra.

mus ſingulari cupiditate in omnibus tibi morem gerendi. Vale, & me ama. Florentiae.

XIII.

LEONARDUS POGGIO SUO S. P.

Rogat, ut ad eum ſcribat.

POſtquam ab invicem diſceſſimus nichil omnino literarum tuarum, de quo ſummam capio admirationem a te ſuſcepi, cum, ut noſti, ita conveniſſet inter nos, ut ego a tuis literis penderem. Quod ſi tamdiu pendere voluiſſem, quamdiu a te literae venirent, adhuc in pendenti eſſem. Sed praeſtare cenſui, ut vulgo dici ſolet, ruere ſemel, quam ſemper pendere. Itaque Ariminum veni, cum litteras tuas fruſtra apud Aretium expectaſſem per dies multos. Sum autem etiam nunc avidiſſimus litterarum tuarum, & quid agatur, quidve ſperetur ſcire percupio. Quare te rogo, ut non gravate michi hoc negocium, quod te curaturum promiſiſti, implere pergas. Tibi enim plus tribuo, quam ceteris hominibus, qui & in Curia, & etiam extra Curiam verſantur: facilius quam ceteri judicare, & ſolidius praeſtare potes. Ego tamen interea non pendebo, ſed in ſolido conſiſtens, ſi tibi aliter videbitur, ad revolandum alas pendam. Vale.

XIV.

LEONARDUS EMILIANO S. [2] P.

Integritatem ſuam demonſtrat.

NUmquam convenientius exordium, neque ad rem, de qua agebatur, accommodatius. Tota deinde orationis ſeries principio congruebat. Verae profecto ſententiae, & cohortationes juſtae, indignationes etiam adverſus tardantem pluſquam juſtiſſimae. Sed crede michi, non ſum tardus, neque... [1] neque defui unquam communi bonorum cauſae, neque deero, quoniam jampridem meditavi, & diſponere non deſiſto, ut bonis rationibus me, & negocia mea ſimul explicem, nec tamen interim adverſus ſententiam animi mei quicquam gero. Sic enim nota eſt integritas mea, ut nichil hujuſmodi michi demandetur, nec ſocio meo clariſſimo, & optimo viro in hac parte conceſſi nuſquam, ac non concedo, eamdemque commiſſionem, quam ille abeundo bene, & laudabiliter evitavit, michi priuſquam ſibi factam ego reſiſtendo aperta, ut ajunt fronte repudiavi, atque rejeci; ille fortaſſe propter benignitatem morum, & conſuetudinem parendi non eſt auſus in praeſentia refragari, atque abſens effecit, quod in praeſentia facere verebatur. Ego propter liberalitatem animi, ſtatim in ipſo congreſſu primo commiſſionis ſic in vultu oſtendi, ſic ſpem omnem ſuſcipiendi negocii mandatoribus abſtuli, ut ad alium ex tunc conver-

(1) Heic lacuna eſt.

(2) Petro nempe Aemiliano, ad quem nonnullas alias epiſtolas a Leonardo ſcriptas ſupra adtulimus.

verterentur, de me autem in ea re nichil penitus cogitarent. Itaque inter ceteras multas haec me nunc ratio ſolicitat, quod nec illis obſequor hic manens, & alios offendo, utriſque vero diſpliceo; iſtis quod non facio, & illis quod non abeo. Illud tamen video intereſſe, quod iſti qualitercunque me gerentem libenter amplectuntur, & enixiſſime retinent, Tui autem ſive Cives, ſive Parochiani, ſive incolae me nunquam poſtulaverunt, nec requiſiverunt. Juvabit me tamen ſponte mea bene facere, quod alii fortaſſe niſi provocati non fecerunt. Vale.

XV.

LEONARDUS CARDINALI DE COLUMNA S. P. D.

Eidem reſpondit, ſuorumque operum exemplar pollicetur.

Reverendiſſime in Chriſto Pater, & Domine. Reſcribo ad virum doctum, & ſuavem Benedictum de Anania, quae quidem reſcriptio erit etiam reſponſum ad literas Reverendiſſimae P. V. Si igitur non aderit Benedictus, poterit R. P. V. literas aperire, & perlegere. Recommendo me eidem P. V., & ſi quid noviter edetur, poſtquam ita placet, nomine veſtro exemplum ejus ſervabo. Florentiae octavo Kal. Septembris.

XVI.

LEONARDUS GUARINO S. P. D.

Gratias agit pro amico ſibi comparato.

SI vales bene eſt, ego quidem valeo. Cavitellum (1) ſeſe michi dedentem ex antiqua formula ſuſcepi. Tu autem fuiſti in hoc tanquam pater patratus. Ago tibi gratias ingentes pro ſingulariſſimo lucro, quod a te michi comparatum eſt. Neque enim cum ſuavitate amici theſaurum ullum exiſtimo conferendum, nec tu magis illum michi, cum me illi comparaſti. Siquidem reciprocus amor eſt amantem amare, & inhumaniſſimum ſit non reſpondere in amore iis, a quibus provocere. Vale, ac me ſplendidiſſimo Leonello (2) commendatum facias. Iterum vale.

XVII.

LEONARDUS ARRETINUS ANONYMO.

Exemplum litterarum ei mittit, affinemque ſuum commendat.

VEnerabilis vir, frater chariſſime. Miſi nuper, ut noſti, vitam Ariſtotelis Reverendiſſimo Domino Cardinali Sanctae Crucis (3), & nunc ipſius literae non ingratum fuiſſe ſibi munuſculum illud

(1) Nicolaum nempe Cavitellum.
(2) Leonello Eſtenſi, ad quem plures epiſtolas ſcripſit Poggius.
(3) Cardinalem puta Albergatum.

illud oſtenderunt, de quo ſummam letitiam ſuſcepi. Verum quia Poggius, qui eam vitam legerat, michi de hoc ſcripſit oſtendens ſe habere commentaria quaedam pertinentia ad illarum rerum notitiam, non alienum putavi, ut quae ad illum reſcripſerim cognoſcas. Suſpicor enim quae michi ſcripſerat Poggius, eadem illa Domino Cardinali dixiſſe optima tamen fide, & ſine ulla obtrectatione; ſed tamen intereſſe putavi illum etiam cognoſcere reſponſionem meam. Itaque exemplum litterarum cum his mitto, & Stephanum Aretinum neceſſarium meum ſuſcipias recommiſſum. Vale.

XVIII.

LEONARDUS ARRETINUS SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO PAPAE [1].

Antonium de Perutiis ei commendat.

SAnctiſſime ac Beatiſſime Pater. Permultae rationes veriſſimae, efficaciſſimaeque exiſtunt, ob quas promotio ſpectabilis viri Domini Antonii [2] de Perutiis ad Eccleſiam Aretinam nunc vacantem foret ſumme commendanda, primo quia perſona ipſa Domini Antonii virtuoſa eſt, atque ſufficiens, cum adſit elegantia atque probitas morum, & gradus ſcientiae, atque doctoratus, & inſuper commendationem ſibi maximam afferre debet Familiae di-

(1) Eugenio IV.

(2) Qui Canonicus Florentinus fuit, atque a cubiculo Eugenii IV. Populi etiam Florentini nomine Pontifici, & Cardinalibus eundem commendavit Leonardus per epiſtolas, quas in vita ejuſdem Antonii adferet Vir Cl. Salvinus Salvinius.

dignitas, & amplitudo, & parentis excellentia, atque auctoritas. Praeterea cum ſit Civitas Aretina in poteſtate Florentini Populi, experientia ipſa rerum magiſtra docuit, Epiſcopum origine Florentinum multo aptiorem eſſe ad adminiſtrationem, & conſervationem illius Epiſcopatus. Affert etiam hoc ipſum favorem Aretinis, cum Epiſcopus Florentiae auctoritatem, & fidem maximam habeat; multis enim ſuccurrit, multiſque obviat, quibus omnibus reſpectibus ſuaderem Beatitudini Veſtrae, ut in Dominum Antonium potiſſime oculos, & voluntatem dirigeretis. Hoc locutus cum fiducia, quantunque revera, & corde intelligo, humiliter recommendo me ipſum & devote S. V.

XIX.

LEONARDUS ARRETINUS NICOLAO SUO S. P.

Hortatur, ut ad Urbem ſe conferat.

DEus male perdat hanc tuorum perverſitatem, ſiquidem illi te quiete vivere non ſinunt, cujus humanitas, & facetiae, ut univerſi mortales ſtudere debeant tranquillitati tuae, promerentur. In qua quidem re quod illud meum probes conſilium non ex ſapientia aliqua mea, ſed abundantia charitatis depromtum, vehementer placet. Aut enim nulla unquam requies erit tibi domeſticorum malorum, aut ſi ulla futura eſt poſtquam ita ſunt animi, per ſeparationem fiat neceſſe eſt. Unum tamen ſcias michi ſuper omnia placere, ut non vicum, aut plateam, aut regionem aliquam urbis medius facias, ſed ut ad nos te recipias tanquam in aſylum quoddam perturbationum

cun-

cunctarum. Facile enim, vel dulcedo conſuetudinis noſtrae, vel contemplatio hujuſce Urbis, vel antiquarum rerum perſcrutatio omnem aegritudinem eradicabit animo. Tempus enim veniendi aptiſſimum nanciſceris, cum propter odii temperantiam, quae jam ſequetur, tum propter hanc ſanctiſſimam, & commodiſſimam pacem, quam Pontifex Maximus cum Rege firmavit, de cujus conditionibus nichil ſingulatim referre libet, praeſertim ad te ſcribenti cujus nichil intereſt aequa, vel iniqua conditione ſit facta. Modo itinera aperta ſunt, nec a latronibus obſidentur armatis. Erit autem duplex ſolatium, nam & ea Urbe commoraberis, quam videre diutius cupiviſti, & eam relinques, cujus te non dicam odium, ſatietas certe habet. Pauci autem menſes apud nos acti, & notitiam rerum Urbanarum, & ut domi libenter vivas propter hanc intercapedinem temporis praeſtabunt. Sed haec tu videbis. Narciſſinum in dies expecto, fuitque ipſa cauſa tardius ad te ſcribendi, quod in ſpem veneram una cum hiſce litteris tranſmitti poſſe. Et certe quantum in me eſt, ego tuum propoſitum laudo. Effunde habenas optimos vitae dies tranſire. Incoepto ſolum opus eſt, nam in hoc non dimidium facti qui coeperit habet, ſed totum. Ipſa te prona amplaque via ſine ullo labore, aut ſudore praecipitem trahet. De Epiſtolis Ciceronis, & gratias ago ingentes, & ut ad me illas tranſmittas, ardentiſſime exopto. Catonis Hiſtoriam te cupere intelligo. Faciam equidem libenti animo: ſed unam rem volo non ignores, quae adhuc me quominus eam ederem remorata fuit. Scis tu profecto, qui michi per illud tempus affuiſti, quanta cum celeritate illa ſit a nobis in latinum traducta, ut etiam nonnullis in locis aliquid propter feſtinantiam ſit praetermiſſum ea tum ſpe, quod diligentius conſideraviſſemus, & tu-

tutius. Si itaque facultas librorum michi poſt diſceſſum meum affuiſſet, jamdudum politam, atque tritam in manibus haberes. Sic autem, ut eſt, ſi ederem vereor, ne obtrectatoribus feneſtram ad calumniandum, quod maxime captare videntur, aperirem. De Bibliotheca Papienſi per Luſcum noſtrum, id quod deſideras, haberi non poteſt. Licet enim homo ſit eruditus, tamen illorum librorum eruditionem non habet. Quare ab aliis quaeramus, qui vel ipſi ſciant, vel ibi praeſentes inſtrui poſſint. De Ecographia velim des operam, quantum potes, celerem, ut ad me deferatur. Hiſtoriam Marci Antonii, & libellos Xenophontis, & Baſilii cupit Luſcus noſter ſummopere videre, quos hic non habemus; jactura enim ipſorum facta eſt in illa fluctuatione, ac prope naufragio Curiae Romanae. Itaque ad te itur, quod etiam ſuo nomine mandavit Luſcus, ut peterem. Orationem Demoſthenis pro Cteſiphonte latinam facere incoepi. Res eſt ſumme luculenta, & (1) Ravennati noſtro valde, ut opinor, placebit, cum refertiſſima ſit oratoriis ornamentis. Vale. Romae.

XX.

LEONARDUS NICOLAO CAVITELLO S. P. D.

Cavitellum in amicitiam recipit.

EGo vero, mi Cavitelle, quoniam quidem tu ita vis, hoc tuum munus ampliſſimum profecto, ac maximum libens, gaudenſque ſuſcipio, ſcribamque nomen tuum, non in diario quemadmodum

(1) Johanni Ravennati Rhetori Leonardi noſtri praeceptori.

dum tu jubes, ſed in perpetuario, ut ita dixerim modo. Nam amicitiae quidem illae in dies ſunt, ac mutationi ſubjacent, quas vel utilitatis ſpes, vel jocunditatis ratio copulavit. Virtutis, non utilitatis gratia qui amantur, hi ſolum ſtabiles, perpetuique in amicitia perdurant. Non enim ob id amatur quod deficere poſſit, cum ſit virtutis ſtabiliſſima poſſeſſio, non ut inconſtans, atque mutabilis, neque enim eripi cuique poteſt virtus, neque auferri, neque fortunae ſubjacet ictibus, nec in eam, ut Philoſophis placet, repit oblivio. Itaque ego ipſe, qui Peripateticos ſequutus felicitatem hominis mutari poſſe ſentio, & qui felix eſt, felicem eſſe deſiſtere, de bono viro contrarium duco. Habitus quidem virtutis, & praeclara voluntas in quantuncumque afflicta fortuna remanent. Operatio autem illa, & bonorum cumulus, in quibus felicitas conſiſtit, ſquallore, & carcere, & ceteris fortunae tormentis labefactatur quidem, ac praepeditur. Ex hoc fit, ut virtus ad bonum quidem virum faciendum ſatis ſit, ad felicem vero faciendum non ſit ſatis. Sed haec majora ſecundum praeſens. Ad propoſitum ergo revertar. Tu michi viſus es eo modo te dedere, qui eſt in antiqua dedendi formula. Sic enim petitur deditis, *ne vos Urbem*, *Templa*, *Domos*, *Agros*, *utenſilia*, & cetera quae ſequuntur. Reſpondit pater patratus: *dedo*. Sic tu cum tui ipſius poteſtatem habeas, teipſum dedis, & ego ſuſcipio, gratiaſque ago permaximas Guarino noſtro (1), qui hoc praeclarum munus, vel comparavit michi, dum non haberem, vel patefecit, cum ignorarem. Quod autem de Operibus meis aliquid poſtulas, ſane non occurrebat, quid nunc ad te mitterem. Sat, ſi certior a te fiam, quid optes. Dabitur ſedulo opera, quo tuum in ea quidem re deſiderium compleatur. Vale.

XXI.

(1) Vide Epiſtolam XVI. hujus Libri.

XXI.

LEONARDUS THOMAE CAMBIATORI S. P.

Se fruſtra pro amico laboraſſe ſignificat.

NIL opus fuit, ut mihi gratias ageres pro his, quae locutus ſum Jacobo Pagano de meo erga te deſiderio. Cum enim te ſemel receperim amicum, omnia tibi me debere puto. Suſceptis igitur ſuperioribus litteris tuis, per quas te cupere ſignificaſti id ipſum, quod ad me fuerat oblatum, dedi operam ſedulo, ut ad officium Mercantiae hic apud nos in ea commendatione atque opera deligerere. Qua in re non defuit nobis diligentia. Fortuna certe defuit; propterea quod inſtantibus Comitiis magni viri Ariminenſem quemdam Doctorem ſuffragiis praetulerunt. Itaque & gratia noſtra, & petitio in hac quidem re ſuperata fuit ab aliorum potentia, & gratia. Nos tamen non deſiſtemus ſi quid occurrat te dignum, partes noſtras interponere. Si nil aliud emergit, at ſequentibus Comitiis, quae ſexto Menſe futura ſunt, non ceſſabimus experiri. Quae vero te premunt, ut ſignificas, ea tu patienter, ac philoſophice debes perferre, praeſertim cum hi probentur philoſophi, qui nichil enumerant in bonis praeter honeſtatem. Sed hoc tute ipſum non dubito, quin optime facias. Vale, & me ama.

XXII.

XXII.

LEONARDUS ANONYMO S. P.

De numero librorum T. Livii, cauſaque cur plerique ex his interierint.

QUaeritur, ut video, in literis veſtris de Titi Livii Patavini libris, & quot reperiantur, & quot deperditi ſint, & unde haec jactura librorum pervenerit. Nichil eſt, quod facilius inveſtigari queat. Reperiuntur enim decades tres, licet una earum videatur in aliquo diminuta. Scripſit autem ſi bene memini, decades ſupra treſdecim, quae conficiunt libros ſupra centum, & triginta, ex quo conſtat Livii libros ſupra centum fuiſſe amiſſos. Cauſa vero amiſſionis, ut ad tuum quaeſitum veniamus, illa puto, quod afflicta quondam Italia Gothorum, & Longobardorum longa invaſione tanta calamitate noſtros homines oppreſſere, ut omnino librorum, ſtudiorumque oblivifcerentur. Tenuerunt autem Italiam Longobardi annis ducentis quatuor, cum prius Gothi ſupra ſexaginta annos Italiam afflixiſſent. In tanta igitur calamitate, & tam longa ſervitute vaſtatis, atque incenſis pluribus urbibus, quaſi deſperatis rebus ſtudia, librique interiere. Id tale aliquid fuit tunc in Italia, quale nunc eſt in Graecia a Turcis occupata. Sic enim nunc afflicta eſt gens Graecorum, ut qui dudum magiſtri, & principes ſtudiorum erant, vix nunc reperiantur ex eis, qui primas literas ſciant. Vale.

XXIII.

LEONARDUS ANGELO S. P. D.

Aequiſſime cum eo actum eſſe oſtendit.

VErba ſunt Juris conſulti, cui ego magis credo, quam Bartolo, aut Cino, quae ita dicunt. Quod illud rectiſſime receptum eſt, ut leges non ſolum ſuffragio legislatoris, ſed etiam tacito conſenſu Civium per deſuetudinem abrogentur. Cum igitur habeamus haec verba, & hanc Juris Conſulti ſententiam, nullo modo dubitandum cenſeo, quin legibus illis, quae dabant excuſationem aetatis, ſit poſtmodum per longam diſſuetudinem abrogatum. Nulla ſiquidem memoria extat, ut alicui permiſſa fuerit hujuſcemodi exſcuſatio, ne allegata quidem eſt a quoquam, licet quotidie majores ſexaginta annis extrahantur. Notanda ſunt inſuper illa verba = *tacito conſenſu* = Qua quidem verba excludunt illorum dubitationem, qui putant oportere, ut incongruum opponatur, ac judicetur. Quomodo enim eſſet tacitus conſenſus, ubi & contradictum, & judicatum eſſet? Praeterea Lex noſtra non penitus compellit ſenem ad munus ſuſcipiendum, ſed aut ire jubet, aut pecuniam ſolvere. Et ſi aetas eſt inhabilis ad eundum, nichilominus eſt habilis ad ſolvendum. Tu certe, mi chariſſime Angele, graviter ferre non debes, te eodem modo tractari, & eodem jure cenſeri, quo reliqui cives. Siquidem jus civile nichil aliud eſt, quam aequitas, & paritas civium, in quo plus velle, quam ceteri aut voluerint, aut habuerint, inhoneſtum videri poteſt.

De-

Denique cum allegantur excuſationes, lex noſtra ad Dominos Priores, & Collegas referri jubet, & eorum decretum expectari debere, eoque nos jure utimur in Prioratu, in Legationibus, & aliis muneribus publicis, quod & tibi facere licet. Nam ut mea refert opinio, excuſatio illa tua nova quidem, & inſueta aliis de jure noſtro nequaquam ſubſiſtit. Poterunt tamen & Collegae, ſi eis videbitur, comprobare. Vale.

XXIV.

LEONARDUS ARCHIEPISCOPO MEDIOLANENSI [1] S. P. D.

Alphonſi epiſtolae reſpondet.

Tu michi videris, optime Pater, in Alphonſiana controverſia vere perſonam judicis ſuſtinere. Siquidem libelli per utramque partem ad te ſcribuntur. Tu autem poſtmodum copiam eorum litigantibus facis, ut veram eſſe judicii formam, ac tandem a te diffinitivam ſententiam expectari appareat. Redditum eſt michi noviter exemplum epiſtolae, quam Excellentiae tuae ſcripſit Alphonſus, & ſimul reſponſum Candidi [2] defenſoris mei coram te eidem epiſtolae factum. Primum igitur Candido viro diſerto, atque facundo gratias ago, quod invocatus, michi advocatum ſe praeſtitit; declaravit enim & judicio quid ſentiret, & ſtudio quid vellet. Cujus illu-

(1). Franciſco Piccolpaſſo. Porro haec epiſtola nunc primum lucem adſpicit ex Cod. Bibl. Laurentianae, cumque eadem confer Epiſtolam IV. Libri VII., quae de eadem re tractat.

(2) Petri Candidi Decembrii.

illuſtre ingenium, oratioque locuples, & jocunda permagnae michi fuit voluptati. Epiſtolam deinde Alphonſi legens uſque adeo diverſa ſentire illum & opinari video ab iis, quae ego ſentio & opinor, ut toto ſimul judicio diſcordare videamur. Statim enim quo de agitur in ipſo firmamento cauſae principalique judicio cum omnis contentio nobis de interpretatione ſit, & probatum fuerit a me omnem interpretationem ita demum eſſe rectam, ſi graeco reſpondeat, vitioſam, ſi non reſpondeat, nec poſſe qui graecum neſcit de interpretationis veritate cognoſcere: iſte eo confugit, ut quamvis fateatur ſe linguam graecam ignorare, nichilominus de veritate interpretationis diſputare ſe poſſe contendat per conjecturas quaſdam & veriſimilitudines, nec intelligit diſputandi genus a ſe induci, in quo nichil aliud ſit, niſi plane divinare. In hoc igitur primo diverſiſſimi ſumus, deinde in illo, quod putat, eum qui libros Ariſtotelis de graeco in latinum transfert, non ad verba Ariſtotelis reſpicere debere, nec quid dicat Ariſtoteles, ſed quid dicere debeat, in latinum transferre. Ego vero abſurdiſſimum in hoc ejus judicium puto, ac periculoſam nimium licentiam, ut de interprete fiat aliquis diffinitor, & judex. Nam cum interpretatio nichil aliud ſit, quam unius linguae in alteram expreſſio, officium certe interpretis eſt non divinare, neque conjectare, nec pro arbitrio ſuo dicere, nec ad opinionem aliquam ſuam verba deflectere; ſed ſimpliciter, ac protinus ſine ulla mutatione, ut in aliena eſt lingua, ſic in ſua referre: nam variare interpreti nefas eſt. Praeterea in eo multum diſtat illius ſententia a mea; quod ipſe de doctis hominibus, ac de politioribus iſtis diſciplinis & ſtudiis non ſatis polite michi ſentire videtur, ſed quaſi ad opinionem vulgi de illis arbitrari & loqui.

At-

Attribuit enim (ut ſuis vocabulis utar) juriſtis, qui ſummas componunt, & talia quaedam ſcribunt, attribuit inquam hujuſmodi hominibus ſtylum, & eloquentiam, & in Philoſophia eos verſari credit, ac diſciplinarum omnium cognitionem habere. Ego autem perfectius quiddam, & majus, & eruditius in praeſtanti homine requiro. Dino autem, & Cino & aliis hujuſmodi magnam juris ſcientiam tribuo; nam in ea ſtudium & operam ſuam poſuere. Ceteras vero diſciplinas & artes, quae doctum & eloquentem faciunt hominem, vix primis, ut ita dixerim, labiis deguſtarunt. Inſuper illud non laudo, quod verba quaecunque & undecunque paſſim collecta etiam barbara, & graeca latino ſermoni admiſcenda cenſet, neque conſiderat Ciceronem, Livium, Saluſtium, alioſque probatos auctores ſemper hujuſmodi mixturam tanquam labem, & corruptelam latini eloquii refugiſſe. Verum haec ſuis locis oſtendentur. Nam ad ſingula, prout ab eo poſita ſunt, reſpondere conſtitui, ac primo ad illud, quod de honeſtate ſcribendi dixit, in quo non minus laboro tibi ſatisfacere, quam in ceteris rebus, de quibus contendimus. Itaque ad illud primo & ante omnia reſpondere placet. Tu autem judex eris & honeſtatis ſcribendi, & veritatis. Excuſat ſe in principio epiſtolae ſuae, aſſerens non mei irritandi cauſa ab initio ſcripſiſſe. Haec illi credo. Sed non ego quidem quae reſpondi, irritandi ſui cauſa reſpondi, ſed mei defendendi. Illud tamen intereſſe video ad honeſtatem, quod ego laceſſitus ab eo reſtiti, & oppugnatus repugnavi: ille voluntarius me impetivit. Honoraſſe me verbis dicit, cum appellarit novellum Ciceronem. Haud equidem tali me dignor honore, ut eſt apud Virgilium (1). Michi enim mea tarditas, & in-

 fan-

(1) Lib. 1. Aeneid.

ſantia nota eſt. Habeo tamen ſibi gratias, quod de me bene exiſtimarit. Sed ipſe profecto non minora tulit ex me honoris verba, cum & doctiſſimum, & praeſtantiſſimum virum ſaepius appellarim oppugnatorem meum. Debere, inquit, de moribus diſputantes magis eſſe moderatos, quam in ceteris diſputationibus. Recte quidem. Sed cum hoc ſciret, cur me lapidibus impetivit, qui actus non eſt moderati hominis, ſed immoderati, atque veſani? Gratum videlicet hominem, ac moderatum Alphonſum, qui pro tot laboribus vigiliiſque meis in communem utilitatem collatis mercedem michi retribuit lapidationis. Vide nunc ex oppoſito moderationem meam. Cum ad haec ipſa reſponderem, diligenter cavi, ne illum offenderem, & alium ſuppoſui dicens; ut ſi alius quidam phreneſi correptus venientem ad ſe medicum lapidibus repellat. Et paulo poſt haec ipſa illius verba aſperius dicta in mitiorem traducens partem inquam [1]: ſed de lapidibus quidem quemadmodum ab illo praeſtantiſſimo viro urbane dictum puto, ſic etiam urbane ſuſcipio: nec miror id michi accidere, quod ne Hieronymus quidem vir doctiſſimus potuit evitare, adverſum cujus labores utiliſſimos multi aetatis ſuae, nec ii ſane admodum indocti reclamabant. An potuit mitius & honeſtius reſponderi, quam ego reſpondi? Enimvero tu alio loco puerilia, & inepta & levia illius quaedam eſſe dixiſti. Quid ergo? cum ille contra me diceret, oppugnaret, perſequeretur; dicta ejus matura, & gravia, & apta debui dicere? Neganda certe illa fuerunt, & cum aliquo aculeo repercutienda praeſertim indigne, inhoneſteque objecta. An cum ille diceret, me fingere poſſe in graeco eſſe

(1) Haec ſunt verba Leonardi noſtri ex Epiſt. IV. Lib. VII., ex qua multa alia in hanc epiſtolam translata ſunt.

eſſe, quod non ſit, ac tantae levitatis, improbitatiſque me ſuſpectum faceret, ac veluti falſi accuſaret, orationes vero Demoſthenis & Aeſchinis a me translatas, ne Ciceroni furatus eſſem, ſuſpitionem induceret; quiſquamne fuerit, qui me aſperitatis reprehendat, quod ejus dicta levia, & puerilia, & inepta dixerim? ac non potius moderationem meam admiretur, quod non ut flagitioſa, ut improba, ut ſtulta, ut maligna illius dicta refutarim? Non me igitur accuſet immoderationis, ſed potius ſe ipſum, qui cauſam dedit, ut ſic reſponderetur. Non videtur Alphonſus ponderare quæ dixit, ſed ſolummodo quæ audivit, nec meminit Veſpaſiani decreti, qui inquit: non licet maledicere Senatori; ſed licet, ſi Senator maledixerit, ei male redicere. Quamquam quid mali eſt in illis verbis, ſi is qui refutat crimen, dicat leve & puerile, quod ſibi ab adverſario ſit objectum? Suſpectas illi video fuiſſe commendationes meas, cum inter occupationes maximas eum dixerim multa egere, multaque indagari, Philoſophis, & Oratoribus, & Poëtis, & divinis ſecularibuſque litteris operam ſuam continuo impertientem. Neſcio, cur iſta non potius in bonam partem accipiat, praeſertim cum nil de eo dixerim, quod non fuerit honorificum. Nam quod de Theophraſto & Archeſilao dixi, cum ſint illi duo quaſi Principes in tradenda Philoſophiae diſciplina, non ad homines, ſed ad Philoſophiae praecepta intellectum direxi, dicens eum indagari illa, quae Plato & Ariſtoteles cum Theophraſto, & Archeſila tractaverunt. Nam qui dicit Platonem & Ariſtotelem cum Theophraſto & Archeſila indagatur, non ad perſonas philoſophorum ſe refert, quae non extant, ſed ad eorum diſciplinas, & ſcripta, quae vivunt & extant. Haec enim indagari poſſumus & debemus: Perſonas vero indagari ri-

diculum foret. Inquit, me, ſi praeſens adeſſet, interrogaturum fuiſſe: a temetipſo hæc dicis, an alii tibi dixerunt de me? Cui reſponderem, non a me ipſo dico, nec alii michi dixerunt, ſed tu ipſe. Quicunque enim ſtudium philoſophiae profitetur, is Theophraſti & Archeſilae diſciplinam ſe indagari profitetur. Nec video, cur hoc non ad laudem ſibi debeat imputare: dicit neſcio quid de ſyllogiſmo & enthymemate. Ego autem cum dixi ſacrae paginae codices crebro evolvit, non dixi illum ſcire ſacram paginam, ſed aliqualem operam ei praebere. Qui tamen de ſingulis ſcientiis quaedam libarent, eos multa & varia ſcire inquam, nec reprehendere me eos dixi, ſed illud monui, nec cum alicuius rei corticem guſtaſſent, ſibi de tota re judicium arrogarent. Haec & concluſiſſe me recte, & monuiſſe ſalubriter puto. Sed ut video haec a me ſimpliciter dicta non in bonam accipit partem. Putat enim ſe notari a me, quaſi gloriatus ſit de occupationibus ſuis, & quaſi ſe jactaverit de tot librorum lectione. Profecto non fuit haec mens mea, dum illa ſcripſi. Nec verba ſane eo modo ſonant, ſed illud oſtendere volui, cum tam multis, ac magnis occupationibus impediretur: & praeterea juri, quae eſt praecipua illius profeſſio curioſam operam daret, & inſuper tam multa & varia lectione delectaretur, ac tempus ſuum tot rebus impartiret, non veriſimile videri hominem in tot ſtudia diſtractum, & per tot impedimenta occupatum eam philoſophiae operam dediſſe, ut ſolidum ſibi judicium de ea debeat arrogare. Haec fuit mens mea, haec ratio loci illius. In quo tamen ipſo ne laederem Alphonſum, perſonam aliam ſubjeci inquiens: Noſtri quidem Itali, qui juris ſtudium profitentur, nichil fere aliud ſciunt, quam ipſum jus, & ſi in ceteris vagentur ſtudiis, ac philoſophis

&

& Poëtis, & Oratoribus, & Hiſtoricis impartiri operam velint, ridiculi habentur: nichil enim plane tenent, qui cuncta ſectantur. Contingit enim illis, quod de viatoribus dici ſolet, permultos quidem habere hoſpites, ſed amicos nullos. Non ergo gloriatum occupationibus ſuis, ſed occupatum oſtendere volui, nec jactantem ſe, quod tam multa legerit, ſed diſtractum varia, multiplicique lectione monſtravi. Ex quibus illud conficiebatur, quod ego quaſi conjecturam inducere volebam, non eſſe veriſimile ſatis operae ſtudio philoſophiae dare eum potuiſſe, nec eſſe ſolidum ejus judicium in philoſophia exiſtimandum. Conſulere ſibi me dicit per exemplum Italorum juris peritorum, ut fines ſuos obſtruat, nec aliena caſtra temere ingrediatur. Hinc ille duas arripit litigandi anſas, unam de conſilio, alteram de exemplo. In utraque vero, quemadmodum ei mos eſt, verba mea deflectit, atque diſtorquet. Primum igitur, quod de conſilio inquit, nego me ſibi conſuluiſſe. Patet ex verbis meis, quae talia fuerunt. Noſtris ego hominibus ſuaderem, ut juris periti in ſuo jure ſe contineant, aliena vero caſtra non temere ingrediantur. Deinde cum caſtra ſint loca militiae & belli, illud monere volui, ne juris periti in diſputationibus & contentionibus temere procederent in alienas facultates, ſed infra ſuos ſe fines continerent. Ut enim philoſophus ſi de Lege Falcidia, vel de Pupillari ſubſtitutione diſputaret, ridiculus inter juris conſultos haberetur; ita juris conſultus ſi de ſubtilitatibus philoſophiae diſputare vellet, ridiculus foret inter philoſophos. Separata enim haec ſtudia ſunt, nec de ullo me legiſſe memini vel ex veteribus, vel ex modernis, qui idem fuerit juris conſultus & philoſophus, vel juris conſultus, & Poëta. Non igitur dico temerarium eſſe, ſi juris periti

ali-

aliqua philoſophiae praecepta ſibi adipiſcantur; ſed eſſe temerarium, ſi cum pauca ſciant in aliena facultate, ad judicandum de ea quaſi ſcientes progrediantur. Declarant id verba mea in hoc ipſo loco ſubjecta, quae talia fuerunt. Nec ego illos reprehendo, qui multa iſta ac varia quantulacumque ex parte attigerunt; ſed illud moneo, ne cum ſuperficiem aliquam norint, ſibi de tota re judicium arrogare pergant. Tota igitur vis in verbo *temere* poſita eſt, quod ſignificat inconſulte, inconſiderate, incaute. Alphonſus vero, ut pace ſua dicam, non videtur recte capere hujus verbi ſignificationem. Sic enim capit, quaſi ſignificet inhoneſte. Itaque petit honeſtum ne ſit, an temerarium juris peritos philoſophiae ſtudere? Nec videt eſſe aliud facere temere, quam facere inhoneſte. Miles enim ſi cum evidentiſſimo periculo in medios ruat hoſtes, temere quidem facit, non tamen inhoneſte [1]:

Reddere qui voces jam ſcit puer, & pede certo
Signat humum, geſtit paribus colludere, & iras
Colligit, ac ponit temere, & mutatur in horas.

Et Ovidius [2]:

. . . . *Neſcis, temeraria, neſcis,*
Quem fugias, ideoque fugis: . . . .

Non dicit Horatius puerum inhoneſte capere & ponere iras, ſed inconſiderate & inconſulte: nec Phoebus amatam ſuam vocabat inhoneſtam, ſed inconſideratam, & inconſultam. Quare petere honeſtum ne ſit an temerarium, imperita eſt interrogatio. Nec ſane congruit, cum non ſit idem temere ac inhoneſte: nec contraria igitur temerarium & honeſtum. Diximus de conſilio; nunc de exemplo dicemus. Vocat me in invidiam apud Italicos juris conſultos, quod

(1) Horatius in epiſtola ad Piſones.

(2) Apollo apud Ovidium Lib. I. Metamorphoſeon.

quod dixerim, eos nichil fere aliud ſcire, quam ipſum jus. Putat enim per hoc me dignitati eorum detraxiſſe. Ego vero non minuiſſe eorum laudem, ſed majorem in modum auxiſſe me puto, quod cum magnum, ut ita dixerim, mare ſit juris corpus, in eo perdiſcendo & acquirendo totam operam ſuam ceteris omnibus poſthabitis poſuerint. Neque enim aliter potuiſſent tantam in eo ſtudio excellentiam adipiſci. Ut enim faber, & ſutor, & quivis artifex multo melius proprium munus adimplet, ſi totum ſe præbeat opificio ſuo, nec aliis artificiis diſtrahatur: ita qui juris ſtudium profitetur, ſi ſolum ei ſtudio incumbat, opus ſuum multo melius adimplebit. Rogat nunquid ſit crimen juris ſtudioſum philoſophiae ſtudere? Reſpondeo non eſſe crimen; quin imo ſuaderem omnibus juris ſtudioſis, ut potius ſe ad Philoſophiam conferrent utpote digniorem, divinioremque ſcientiam. Sed quid hoc ad rem? Nos enim non de eo, qui eligere vellet ſtudium, ſed de eo, qui jam ſe ſe juris ſtudio mancipaſſet loquebamur, qui monitus fuit a nobis, ne temere progrederetur ad judicandum de alienis a ſtudio ſuo facultatibus. Nec tamen dixi, doctores Italicos nichil aliud ſcire, ſed dixi nichil fere aliud ſcire, ut hoc temperamento oſtenderem, optimos juris profeſſores circa admodum pauca vacare extra ſuam facultatem. At enim principia juris a philoſophia ſunt, inquit: Itaque debet juris ſtudioſus circa eam laborare, nam ex illa jus exiſtit. Cur ergo cum philoſophia ubique terrarum ſit una & eadem, leges Venetiis aliae ſunt, quam Florentiae, ac multo magis diverſae apud Gallos, & Perſas? Cur jus civile michi dicit omnem ſervitutem eſſe contra naturam, cum philoſophia me doceat, aliquos eſſe natura ſervos? Poſſent multa per hunc modum in contrarium adduci: verumtamen

men. ego fateor principia juris eſſe a philoſophia, ſed admodum illa quidem alte repetita & generalia, ceu virtutes & vitia in poteſtate noſtra exiſtere; ideo illas proëmia, haec paenas promereri, & nec impar paribus, nec par imparibus convenire, & talia quaedam, quae nos intelligentes nichilo magis tamen particularia juris teneremus. At quidam Italorum dixit, habitus elicitos a jure canonico eſſe virtutes intellectivas, ex quo patet illum de philoſophia guſtaſſe. Magnum certe negotium fuit hoc dicere, praeſertim cum audire potuiſſet, omnem habitum ſcientiae, vel ſapientiae, vel prudentiae, vel artis eſſe virtutem intellectivam. Praeterea quaenam haec ſignificatio eſt? Nam Cicero inquit: *ſcripſi ad te potius, ut elicerem epiſtolas tuas, quam quod haberem, quid ſcriberem*. An ergo ut Cicero epiſtolas ab amico, ſic iſte tentavit habitus a jure canonico elicere? Quis non videt, illum inepte & imperite locutum eſse? Reprehendit, quia ſcriptum fuerit a me de Hiſpania non eſſe conſentaneum, ut in extremo mundi angulo. plus humanarum occupationum ſit, quam in medio. Aſſerit enim mundum non habere angulos, ac me redarguit quaſi Geometriae ignarum. In quo longe aberrat. Mundus enim permultos habet angulos; tot enim habet, quot in mundo ſunt. Ut enim ſilvas, & ſtagna, & montes, & planities, & promontoria, & ſinus maritimos habet mundus, ſic etiam habet angulos. Caeſar in Commentariis belli Gallici Britanniam deſcribens inquit: *Ejus unum latus eſt contra Galliam. Hujus lateris alter angulus qui eſt ad Cantium ad orientem ſolem, alter ad meridiem ſpectat*. Livius quoque inquit; *excepto Venetorum angulo, qui ſinum accolunt maris*. Quaero igitur ab hoc geometra noſtro, utrum anguli, de quibus & Caeſar, & Livius ſcribunt, extra

tra

tra mundum ſint, vel in mundo? Si extra mundum eſſe dicat, doceat ubi ſunt. Si vero ſunt in mundo, ut ſilvae omnes quae ubique terrarum ſunt, mundi ſunt ſilvae, & regna omnia, que ubique terrarum ſunt, mundi ſunt regna; ſic etiam anguli omnes, qui ubique terrarum ſunt, mundi ſunt anguli. Quid ad haec reſpondere poteſt? Extremum vero mundi vocari Hiſpaniam non eſt inconſuetum; Seſoſtris enim Rex Aegyptiorum, quem ad Hiſpaniam uſque veniſſe cum exercitu tradunt, ſic a Lucano deſcribitur:

Venit ad Occaſum, mundique extrema Seſoſtris,
Et Pharios currus Regum cervicibus egit.

& alio loco de bello contra Petreum, & Afranium in Hiſpania geſto inquit:

At procul extremis terrarum Caeſar in oris
Martem ſaevus agit. . . . . .

Putat me ſitum ac magnitudinem Hiſpaniae ignorare, & cauſam ſubdit; inquit enim ignoſcendum eſſe michi, ſi in meis ſtudiis conſiſtens haec attendere non curavi. Quaſi vero aut Eratoſthenes, aut Ptolemaeus, aut Plinius cum ſitus regioneſque deſcribunt, oculis eas viderint, ac non potius in ſuis ſtudiis conſiſtentes mente intelligentiaque conſpexerint. Equidem michi ſatis multa legiſſe de Hiſpania videor, ſitumque & magnitudinem ejus, portuſque tam in hoc Mediterraneo, quam in Oceano mari exiſtentes non, ut Alphonſus putat, ignoro. Magna quidem illa videri poteſt, ſi ad minores Provincias comparetur: ſin autem ad magnitudinem orbis terrarum perparva reperietur. Alphonſus autem noſter cum ſit geometra & mathematicus nimio patriae detinetur amore. Itaque magnam putat, quae exigua eſt. Quam enim magnitudinem Hiſpania habere poteſt, cum univerſa terra, quae a nobis in

co-

colitur, veluti parva quaedam inſula ſit, de quo praeclare Cicero noſter in Sexto de Republica libro inquit: *Vides habitari in terris raris, & anguſtis locis*. Et paulo poſt: *Omnis enim terra, quae incolitur a vobis, anguſta verticibus, lateribus latior, parva quaedam Inſula eſt*. Et alio loco: *Jam vero ipſa terra ita parva mihi viſa eſt, ut imperii noſtri, quo quaſi ejus punctum attingimus, paeniteret*. Si igitur univerſa terra, quae a nobis incolitur, parva eſt, & in ea ipſa parvitate Imperium Romanum, quod a Gadibus ad Euphratem patebat, quaſi punctum ejus attingere ſecundum rationem veram putabatur; quanta exiſtimanda eſt unius milleſimae particulae illius quaſi puncti magnitudo? Quare non dedignetur Alphonſus, ſi aut extremam mundi appellarim illam regionem, quae Oceano mari abluitur, cum & alii eodem modo appellarint, aut ſi anguſtam dixerim, cum etiam univerſa terra dicatur anguſta, a quo anguli quoque nomen deſcendit. Jam vero his omiſſis ad fundamentum controverſiae noſtrae veniamus, & repeto illa verba mea, quae tunc ſcripſi: fuerunt autem haec. De re autem ipſa, principalique negocio quid ipſe ſibi velit vix equidem intelligo. Omnis quippe contentio nobis de interpretatione eſt: Interpretatio autem omnis recta, ſi graeco reſpondet, vicioſa, ſi non reſpondet. Itaque omnis interpretationis contentio unius linguae ad alteram eſt. Hic autem graecam linguam ſe ignorare fatetur. Quae igitur mecum diſputandi ratio illi relinquitur, niſi per divinationem quandam rei penitus incognitae? Si neſcientem ſe plus in ea lingua intelligere putat, quam ego qui ſcio, intolerabilis eſt. Sin me plus intelligere concedit, quid mecum contendit? Confero, inquit, antiquam interpretationem ad tuam quod poſſum, & illam longe antepono. Utrum tu eam

an-

anteponis, quia elegantior ſit, an quia verior? Si quia elegantior, nichil profecto ſapis. Si quia verior, quomodo id judicare potes, qui graecum neſcis, ad quod omnis veritas interpretationis eſt neceſſario referenda? Nullo certe modo, nullaque ratione. Itaque tecum de veritate interpretationis contendere nichil eſt aliud, quam cum vaticinante aliquo, ſomnianteve contendere. Quid ad iſta, quaeſo, reſpondere poteſt? Nichil profecto, niſi poſitionem ſuam negandi pertinacia cuſtodire velit. Etenim ſi de elegantia traductionis antiqui interpretis, ac meae diſputaretur, nil vetaret id probabiliter poſſe facere, quoniam utranque in latino diſcernit. Sin de veritate interpretationis, cum nec ſciat graece, nec vim naturamque verborum ejus linguae intelligat, quomodo de his judicare poſſit, non equidem video. Ad ſignificatum enim graeci verbi, cum de interpretationis veritate contenditur, eſt neceſſario veniendum: ſiquidem interpretatio nichil aliud eſt, quam unius linguae in alteram expreſſio, quarum unam cum iſte nec ſciat neque intelligat, aliter de his diſputare non poteſt, quam per exiſtimationem quandam, & vaticinationem. Capiam unum aliquod verbum exempli cauſa. Nam verba quidem in illa translatione, quam iſte praefert, aut relicta ſunt in graeco, ut jacebant, aut aliter poſita in latino, quam a me ponantur. Capiam igitur unum aliquod illorum, nec ſane refert quod capiam. Eutrapelian graeci dicunt, quam nos appellamus comitatem. Hanc Ariſtoteles virtutem eſſe vult circa converſationem jocundam. Ego igitur id verbum transferens comitatem dixi. Ille non probat, ſed ut eſt in graeco, ſic etiam in latino dicendum eutrapelian contendit. Quaero, num graece ſciat? Non ſcio inquit, ſed opinor aliud ſignificare eutrapelian, quam comitatem.

Si

Si quaeris unde id opinetur, exorditur quandam cantilenam ſuam cum longa verborum circulatione nichil ad rem pertinentium. At enim, inquam, ſcio eutrapelian graece comitatem proprie ſignificare, idque eſſe verbum e verbo. Non quaero, inquit, quid tu te ſcire dicas, ſed quid michi videatur. En praeclara diſputatio, en diſſertatio, cui aures ſcientis hominis ſint accommodandae. Quid enim, quaeſo, cum hoc homine agas, qui nec ipſe ſcit, nec ſcienti credere vult? Nam cum de ſignificatione verbi dupliciter probetur aut ex vi ipſius verbi, aut ex uſu, ex vi, ſi apud latinos de verbi *poſtliminii* ſignificatione probare velim, oſtendam ex poſt & limen eſſe compoſitum: ex uſu, ut adducam teſtimonium, quod apud Servium Sulpitium, & C. Aquilium, & Mutium Scaevolam in hac ſignificatione ſcriptum verbum *poſtliminum* legatur: ex his ergo duobus modis nulla michi facultas datur huic oſtendendi, quia graecarum litterarum penitus eſt ignarus. Itaque neque vim verbi, neque teſtimonium ſcriptorum in ea lingua capere poteſt. Nec ſcienti autem, nec per ſe intelligere valenti, neque credenti ei, qui intelligit, quae tandem reſtat facultas, aut via de veritate interpretationis diſputandi, niſi, ut ſupra dixi, per divinationem quandam, ac vaticinationem? Atque ego non ſolum de eutrapelia, de bomolochos, de agricos, deque ceteris verbis, quae antiquus interpres propter ignorantiam in graeco reliquit, quae permulta ſunt, adeo ut quaſi ſemigraeca ejus traductio videatur, quae omnia iſte probat, & interpretationi meae latinae haec illius graeca anteponit, non ſolum de his inquam hoc dico, verum etiam de iis, quae aliter ab eo, aliter a me interpretata ſunt. Ad dijudicandum enim veritatem neceſſarium eſt, ut ad graecum tanquam ad

ca-

caput, & fontem, & diſcerniculum recurratur. In eo nanque dijudicatio veri, probatioque conſiſtit. Qui vero abſque graecae linguae cognitione per credulitates quaſdam & opiniones judicare pergit, tanquam in tenebris ambulans aberrat. Non eſt ita inquit: Poſſum enim, licet graecum neſciam, neque capax intelligendi ſim, tamen de interpretationis veritate per conjecturas quaſdam diſputare referendo ad id, quod magis veriſimile & convenientius videatur. O praeclaram diſputationem! Perinde eſt enim, ac ſi ego templum Dei Genitricis, quod Bononiae imminet, diligenter contemplatus referam alicui in partibus Galliae, aut Hiſpaniae conſtituto templum id in vertice montis eſſe ſitum. Ille vero, qui nunquam in Italia fuerit, non in monte, ſed in planitie ſitum eſſe templum illud contendat: interrogatus vero ſi ſciat, fateatur ſe neſcire, ſed non veriſimile ſibi videri, cum Bononia in plano poſita exiſtat, templum illud tamen propinquum eſſe in monte, & conjecturam afferat longa atque inani inculcatione verborum, quod periculoſum eſſet urbibus montem in propinquo ſupereminentem habere, nec eſſe credendum primos poſitores talem ſitum delegiſſe. Haec igitur veriſimilitudo illi forſan probabilis videtur, qui neſcit. At ego qui intuitus ſum, ridiculum ac prope miſerabilem hujus errorem eſſe intelligo, & quanto pertinacius contendat, tanto miſerabiliorem. Accidit enim ſibi idem, quod Phormioni accidit, qui audiente Hannibale de officio ducis, & de rei militaris diſciplina differebat. De quo Hannibal interrogatus inquit, ſe multos deliros ſenes vidiſſe, ſed qui magis deliraret vidiſſe neminem. Homo enim, qui nunquam caſtra viderat, nec ullam partem attigerat militaris diſciplinae per exiſtimationem quandam loquens aures Hannibalis experti, atque ſcientis

ducis obtundebat, ac delirare merito videbatur. Et iſte profecto quiſquis ſit, qui nunquam litteras graecas, ut ita dixerim, vidit, ſi non modo loqui, ſed certare etiam, ſi Deo placet, de illarum interpretatione velit cum eo, qui ſcit, nolo dicere, ut Hannibal de Phormione, parco enim dignitati perſonae, ſed illud dico, ſi intelligeret de quibus contendit, non eſſe certaturum. Reſpondebit credo, me non eſſe Hannibalem. Nec mehercule velim eſſe, ſi poſſim; nulla enim claritate nominis adducerer, ut vexator Mundi, & interfector tot millium hominum eſſe velim. Sed ne ipſe quidem Phormio eſt. Licet enim de majoribus ad minores ſimilitudinem facere. Ubique certe ſcientis experti cognitio incredibile quantum ſuperat rudem exiſtimationem ejus, qui neſcit & tantummodo opinatur. Non curo, inquit, de verbis graecis. At enim curare debes, vel de interpretatione non loqui. Nam interpretatio, ut ſaepe jam dixi, nichil aliud eſt, quam unius linguae in alteram expreſſio, in qua neceſſe eſt judicium tuum eſſe claudum & mancum, ſi linguam unam ſcis, alteram neſcis. Non debemus, inquit, quid Ariſtoteles dicat attendere, ſed quid conſonet morali philoſophiae: nam nec Ariſtoteles ipſe tanquam princeps philoſophiam nobis tradidit, neque tanquam poteſtatem habens, ſed potuit & ipſe aberraſſe. Haec ſunt illius verba, in quibus vide quo ruat, dum ſe tueri vult. Quaererem libenter ab eo, nunquid iſte, quem transfero, ſit Ariſtotelis ſermo? negare non poſſet. An igitur ego interpres aliter loquentem faciam Ariſtotelem in latino, quam ipſe loquatur in graeco? Et levis homunio tantum philoſophum corrigam? Crede michi, Reverendiſſime Pater, opiniones iſtae Alphonſi, ut pace ſua dixerim, ſtare non poſſunt. Refugis, inquit, mecum diſputare. Immo jampridem diſputans

tans oſtendo, te de his rebus diſputare non poſſe, niſi tanquam per ſomnium & vaticinationem: ego autem neque ſomniis, neque vaticiniis fidem praeſto. Quod ſi me docere aliquid vis, libenter te audiam, modo ea doceas, in quibus non habeas divinare. De interpretatione autem graecae linguae, quid aut tu docere me potes, qui neſcis, aut ego te, qui capax non es? Et ſi forte aliqua in parte capax fieri valeas, per certamen & pertinaciam adverſaris. Atqui hic noſce, inquit alio loco, eos qui de moribus diſputant, ſine jactantia eſſe debere. Recte quidem. Quanquam neſcio an de interpretatione diſputare id ſit de moribus diſputare, ſed ſi per me licet, vellem addidiſſet & ſine arrogantia & ſine pertinacia, quorum utrumque moribus inimiciſſimum eſt. An vero quicquam arrogantius eſſe poteſt, quam ſibi ipſi, cum graecum neſciat, de interpretatione graeci verbi judicium attribuere? An quicquam pertinacius, quam in opinione ſua qualiſcunque ea ſit, velle perſiſtere? Summum bonum dixi, quod omnia appetunt: Hic bonum dicendum eſſe contendit. Demonſtravi verbum in graeco eſſe Tagaton: de hoc igitur controverſiam eſſe, utrum bonum ſignificet, vel ſummum bonum. Attulit vero fortuna, quod raro contingit, facultatem, ut etiam neſcienti graecas litteras per teſtimonium Euſtratii graeci auctoris doctiſſimi hominis, & horum ipſorum librorum commentatoris probare potuerim. Agaton enim in graeco ſignificat bonum; ſed ſi addatur T littera, & dicatur Tagathon augetur ejus ſignificatio, & deſignat finem, & extremum bonorum. Verba illius tunc recitavi, quae talia ſunt: Tagathon, quod componitur ex to & agathon nichil ſignificat aliud, quam primum bonum ac ſummum bonum, & eſt intellectus quidem Agathon, non tamen Tagathon,

& virtus Agathon, non tamen Tagathon. Sic per hoc elementum T ad verbum Agathon conjunctum oſtendit principium, & cauſam, & extremum omnium bonorum. Adverſus hanc probationem tam claram, tam certam, tam indubitatam qui repugnare ac errorem ſuum pertinacia deſendere pergit, quomodo pudorem, aut modeſtiam in diſputando conſervat? Atque ego libenter ab eo quaererem, utrum dicere velit non eſſe ibi verbum Tagathon, aut non illud ſignificare, aut me interpretem aliud quam graecum verbum ſignificat, debuiſſe exponere. Enim vero eſſe ibi verbum Tagathon negari non poteſt, cum ſit manifeſtiſſimum. Significari autem per id verbum illud extremum bonum, cujus gratia certa cupimus, teſtimonio tanti auctoris probavimus, & mille locis in graeco, ſi opus eſſet, probaremus. Debere autem interpretem non aliud exponere, quam in graeco ſignificetur, conſtat. Quid ergo dicere vult iſte correptor meus, aut quid poteſt dicere? Melius, inquit, congruit, ſi dicatur bonum, quod omnia appetunt. Reſpondeo: hoc tu jam ab Ariſtotele requirere debes, non a me; nam ego interpretis officio recte functus ſum, ut in graeco eſt, ſic in latinum tranſtuli. Deinde ut pro Ariſtotele reſpondeam dico, te non recte intelligere; nam longe verior & congruentior ſententia eſt, ſi dicatur ſummum bonum, quod omnia appetunt. Cujus tu rationem vide quaeſo, & omiſſo certandi ſtudio te rationi aliquando permittas. Etenim quod inquit Ariſtoteles bene oſtenderunt, ad antiquorum dictum ſe referre conſtat. Videamus igitur, utrum dixerint antiqui bonum eſſe, quod omnia appetunt, vel ſummum bonum eſſe, quod omnia appetunt. Ex hoc enim veritas hujus ſententiae apparebit. Eſt autem textus ad litteram hoc ipſum declarans in decimo

Ethi-

Ethicorum libro, ubi opinionem recitat Eudoxi antiqui Philoſophi. Verba ſunt haec: Eudoxus voluptatem ſummum bonum eſſe cenſebat, propterea quod omnia tam rationalia, quam irrationalia illam appetere cernebat. Ecce ratio Eudoxi: Quia enim cernebat omnia voluptatem appetere, propterea ſummum bonum eſſe voluptatem exiſtimabat. Et ſubdit: ſingula enim ſibi bonum reperire, quemadmodum eſcam. Quod autem omnibus bonum ſit, & quod omnia appetunt, id eſſe ſummum bonum. An poſſet eſſe quicquam tam clarum, tam apertum, tam indubitatum, quam eſt haec antiquorum ſententia oſtendentium id eſſe ſummum bonum, quod omnia appetunt? Satis eſt auctoritate antiquorum id probaſſe. Sed ego inſuper ratione mea docebo ſummum bonum eſſe dicendum. Et capio illa principia: omnis ars, omniſque doctrina finem ſuum appetit & ſummum bonum perſequitur, ut medicina ſanitatem, navicularia navigium, res militaris victoriam, oeconomica divitias. Non ergo victoriam appetit medicina, ſed ſanitatem, nec res militaris ſanitati ſtudet, ſed victoriae, neque rhetorica navigium facit, ſed ſuaſionem. Nec victoria igitur, neque ſanitas eſt ſummum bonum, quia non omnia victoriam appetunt, neque ſanitatem; eſſet vero ſummum bonum, ſi omnia illam appeterent. Vides nunc aperte rationem illius dicti, & quod non bonum dicendum eſt, ſed ſummum bonum quod omnia appetunt. Adducam inſuper probationem aliam, quae forſan erat ceteris praemittenda, hoc eſt ut videamus quid ſit ſummum bonum, & quid bonum. Ex horum enim diffinitione veritas illius ſententiae manifeſtius apparebit. Haec verba ſummum bonum eam puto vim apud latinos habere, ut per illa notetur extremum illud, ac perfectum

bonum, ad quod cum tandem perventum fuerit, appetitus omnis conquieſcit, id eſt quod ſemper propter ſe expetitur, & nunquam propter aliud, cujus gratia cetera fiunt omnia & ad illud referuntur, ipſum autem nuſquam refertur. Media vero, per quae ad hoc extremum aſcenditur, bona quidem ſunt, non tamen ſumma, quoniam propter aliud, quod ſupra ſe erat, expetuntur. At ſummum bonum nichil ſupra ſe habet, ſed in eo appetitus conquieſcit, nec ultra requirit. Nec latere nos oportet hoc idem, quod ſummum bonum diximus, appellari finem bonorum, & extremum & ultimum, & primum. Dicitur enim extremum & ultimum, quia non eſt ultra progreſſio. Primum autem quod principium eſt, & cauſa. Inde ſiquidem motus eſt; nam ejus gratia omnia omnes agunt, de quo praeclare Tullius in libro de Finibus Bonorum inquit: Quaerimus enim quid ſit extremum, quid ultimum bonorum, quod omnium philoſophorum ſententia tale eſſe debet, ut ad id omnia referri oporteat, ipſum autem nunquam. Ecce quid nos bonum, & quid ſummum bonum latine dicimus. Eſt igitur ſummum bonum id, ad quod omnia referuntur, & cujus gratia omnia fiunt. Haec autem verba idem ſonant apud latinos, quod apud graecos verba illa, quod omnia appetunt. Idem eſt enim dicere, quod omnia appetunt, & dicere ad quod omnia referuntur, & cujus gratia omnia fiunt. Ex quo manifeſtum eſt, diffinitionem ſummi boni eſſe, quod omnia appetunt. Denique ſummum bonum & felicitas idem eſt: at bonum & felicitas non idem, propterea quod felicitas omnia complectitur, bonum autem non omnia, ut de ſanitate, ac victoria probavimus. Eſt igitur ſummum bonum, quod omnia appetunt, ut auctoritate antiquo-

quorum, & rationibus oſtendimus. Ex quo patet & verba ſonare, & ſententiam poſcere, ut dicatur ſummum bonum, quod omnia appetunt. Modus autem dicendi eſt: Omnis ars omniſque doctrina, ſimiliter autem, & actus, & electio bonum quoddam appetere videtur. Quapropter bene oſtenderunt antiqui illud eſſe ſummum bonum, quod omnia appetunt. Nam fines bonorum ſunt alii ſub aliis, donec perveniatur ad unum extremum & ultimum, quod omnia appetunt, & cujus gratia cetera fiunt, & illud extremum eſt ſummum bonum. Hanc rationem Ariſtoteles ſtatim proſequitur & probat inquiens: cum multi ſint actus, & artes, & ſcientiae, fit etiam, ut multi ſint fines. Nam medicinae quidem ſanitas, navicularíae vero navigium, rei militaris autem victoria, oeconomicae vero divitiae. Quot autem ſunt hujuſmodi ſub una aliqua virtute, ut ars frenorum faciendorum, & aliae omnes, quae ad ſtructuram equorum pertinent, ſub equeſtri conſiſtunt. Ipſa vero equeſtris, & omnis bellica actio ſub re militari, eodemque modo aliae ſub aliis. In cunctis autem fines, eorumque magis principes ſunt omnibus inferioribus anteponendi; nam illorum gratia iſtos proſequimur. Si igitur agibilium finis quiſpiam eſt, quem propter ſe ipſum velimus, alia vero propter illum, nec omnia propter aliud optamus, jam ſic infinitum eſt progreſſus, vanaque & ſtulta reſultaret cupiditas, manifeſtum eſt id eſſe ſummum bonum. Non poſſet clarius apertiuſque probari, ſingula appetere bonum quoddam, & ex hoc fieri neceſſario, ut ſummum bonum ſit, quod omnia appetunt. In quo admirari ſoleo hebetudinem quorundam, qui haec tam dilucida non intelligunt. Extrema eſt illius epiſtolae pars, in qua de verbis agitur. Probat vero Alphonſus, & laudat permixtionem linguarum

omnium. Ego autem puritatem latini ſermonis obſervandam cenſeo, neque coinquinandam graecis aut barbaris dictionibus Hoc enim Ciceronem obſervaſſe video, qui philoſophiam nobis tradidit latinis verbis, eodemque modo Hieronymus cum de hebraico in latinum interpretatur, hebraica verba non ponit, ſed latina. Alphonſo autem placet aliter. In quo faciat ut libet; ſui enim eſt juris. Ego tamen Ciceroni & Hieronymo longe magis crediderim, quam Alphonſo. Quaero enim, cum Marcus Tullius & Livius, & Saluſtius, & Lactantius, & Hieronymus rempublicam dicant, cur Alphonſus malit dicere politiam, quam rempublicam? cur quod placet doctiſſimis viris, non placet Alphonſo? Verum de graeca lingua ſe plus videre putat, quam illi viderint, ac de latina. Legat quaeſo Hieronymum, Tullium, Lactantium, Livium, Saluſtium, Caeſarem, & michi dicat, ſi unquam in aliquo illorum reperit politiam. Quod ſi hos legere non placet, ſaltem juris conſultos legat ſuos, ac michi oſtendat, ſi unquam in eorum libris ſcriptum ſit politia, aut oligarchia, aut Ariſtocratia. Atqui permagna ſunt juris conſultorum volumina, ac frequens in eis ponitur reipublicae verbum: politiae autem verbo quis unquam juris conſultorum uſus eſt? Quid illa, quam Graeci dicunt epiicheam, quae eſt pars juſtitiae, & pertinet ad leges, & ad juris conſultos utpote materia propria ſuae artis? An quiſquam Juriſconſultorum noſtrorum poſuit epiicheam in libris ſuis? nunquam reperitur poſuiſſe. Cur ergo Alphonſus ignorantiam interpretis antiqui ſecutus dicere mavult epiicheam, quam ex bono & aequo, ut dicunt, Juriſconſulti noſtri? Tullius autem popularem ſtatum dicit in libris ſuis. Cur non merito plus michi debeat placere, quam dicere Democratiam? Idem Tullius paucorum

rum potentiam, & optimorum gubernationem vocat, quas Graeci oligarchiam, & Ariſtocratiam dicunt. Ut igitur ego haec vocabula latine dicta fuiſſe a Cicerone, a Hieronymo, a Livio, a Saluſtio, a Lactantio, a ceteris praeſtantibus viris oſtendo: ſic Alphonſus michi oſtendat, ſi poteſt, quod aliquis eorum quos modo nominavi, vel aliquis juris conſultorum unquam ſcripſerit vel politiam, vel Democratiam, vel Oligarchiam, vel Ariſtocratiam, vel Epiicheam. Quod ſi oſtendere non poteſt, quae tandem ejus pervicacia, ſe malle cum indoctiſſimis errare, quam cum doctiſſimis laudem ſequi?

XXV.

LEONARDUS FRANCISCO GONZAGAE PRINCIPI MANTUANORUM S. P. D.

De origine Urbis Mantuae.

NOn ſum neſcius, generoſiſſime Ductor, cum ab hominibus litterarum ſtudio deditis pro cognitione rerum quicquam exquiritur, ſolere eos tenuitatem ingenii ſui, & rerum ipſarum difficultatem allegare, denique ſe non ſponte, ſed coacte, cum voluntati petentis denegare nequeant ad ſcribendum accedere, ut partim major gratia ſibi quod ſcripſerint habeatur, partim, ſi quid erraverint, veniam facilius conſequantur. Ego autem tantum abeſt, ut invitum ſcribere me proteſter, ut etiam gratias tibi agendas putem, quod per familiares tuos homines michi notos atque amicos, iſta ut ſcriberem flagitaſti. Quis enim majorum ſuorum vetuſtam gloriam non libenter enarret? Aut cognatio-

tionem & conſanguinitatem praeſertim honeſtiſſimam non cupienter agnoſcat? Tenuitatem vero ingenii allegare quid attinet? Cum nemo, qui id alleget, ſibi ut credatur velit, & contra votum ſuum ipſe depugnet. Difficultas autem in his quidem non maxima eſt, quoniam res planae & perſpicaces in teſtimonio veterum poſitae recitantur. Petis enim, ut ad te ſcribam, quid de Mantuanae Urbis origine tenendum ſit, quive ejus conditores, auctoreſque fuere. De quo cum a Tito Livio, & Plinio Secundo ac ab ipſo Virgilio pluribus locis apertiſſime ſcriptum ſit, non video equidem quomodo aut cuiquam dubium eſſe poſſit, aut a me vel ab alio quicquam ſit jam de ea re amplius requirendum. Etenim ſi alienis teſtibus de origine alicujus rei credendum eſt, quibus magis quam Livio, & Plinio crediderim gravibus certe & doctiſſimis viris, ſuis & cognatis? Quibus magis, quam Virgilio? Qui Mantuanus cum fuerit Mantuae originem ignoraſſe illum nefas eſt credere. Atqui hi omnes Mantuam a Tuſcis conditam fuiſſe manifeſtiſſime tradunt. Sunt & alii auctores latini & graeci qui idem aſſeverent; ſed ego ut prolixitatem fugiam, paucorum teſtimonio contentus ero. Primum igitur rem, ut illi tradunt, narrabo: deinde illorum verba pro fide ſubnectam. Tuſcorum gentem ex Lydia veniſſe conſtat multos annos ante Trojanum bellum: incoluiſſe vero eam Italiae partem, quae inter Apenninum montem & Inferum mare, Tiberimque, & Macram fluvios clauditur, quae primo Tyrrhenia ab rege eorum Tyrrheno, mox Etruria dicta eſt, quoniam & ipſi Etruſci appellari ſunt coepti. Fuit autem tota Etruſcorum gens in XII. populos diviſa antiquitus, quoniam XII. capita originis ex Lydia fuerant ab initio deducta. Qua de cauſa Graeci dodecapolis, & noſtri duodecim

cim populos Etruſcos appellant. Omnes tamen aliquandiu uno ſub rege vixere. Mox ut regia poteſtas gravior illis viſa ex ſingulis populis ſingulos Lucumones, ſic enim Magiſtratum vocitabant, qui communi conſilio totam regerent gentem, creare coeperunt. Sub hoc igitur Magiſtratu pari voluntate, auctoritateque duodecim populorum Etruria gubernata tantum opibus, potentia, multitudine ſobolis accrevit, ut ſe intra fines ſuos non amplius contineret, ſed ipſos tranſgreſſa longe lateque dominaretur. Cis Apenninum primo per inferiorem Italiae partem uſque ad Fretum Siculum, poſtea trans Apenninum uſque ad Alpes praeter extremum Venetorum angulum vi & armis ſubacta Tuſci cuncta poſſederunt. Teſtes eorum potentiae ſunt duo Maria, quibus Italia modo Inſulae cingitur utraque ſane non ab aliis populis, quam a Tuſcis nominata, Inferum Tuſcum, idemque Tirrhenum vetuſto gentis nomine, quae appellatio, ut quibuſdam graecis placet, ab Sardinia in Siciliam obtinet, Superum vero Adriaticum ab Adria Oppido maritima potentia maxime inclyto, quod Tuſci iis quoque locis dominantes non longe a mari inter Padi oſtia condidere. Ab hac igitur gente cum maxime floreret, duodecim Colonias, quot capita originis erant, trans Apenninum miſſas tradunt, quarum praecipuae fuerunt urbes Mantua, & Adria, a qua nomen Adriatico mari datum oſtendimus. Quis autem Princeps Etruſcorum in condenda Mantua fuerit, & cetera quae ad particularem rei ſeriem pertinent poſtea dicemus. Nunc iſta, quae adhuc retulimus, ne forte a nobis ficta credas, teſtimonio veterum confirmemus. Verba Virgilii (1) quod ex Lydia venerint:

Haud procul hinc ſaxo colitur fundata vetuſto

Ur-

(1) Lib. VIII. Aeneidos.

Urbis Agyllinae ſedes, ubi Lydia quondam
Gens bello praeclara jugis conſedit Etruſcis.
Hanc multos florentem annos rex deinde ſuperbus
Imperio, & ſaevis tenuit Mezentius armis;

& quae ſequuntur. Verba Horatii (1) de eadem re:

Non quia Maecenas Lydorum quicquid Etruſcos
Incoluit fines, nemo generoſior eſt te:

Verba Plinii ex libro de Naturali Hiſtoria III. *Adnectitur huic ſeptima Italiae regio, in qua Etruria eſt ab amne Macra, ipſa mutatis ſaepe nominibus. Umbros inde exegere antiquitus Pelaſgi, hos Lydi, a quorum rege Tyrrheni, mox a ſacrifico ritu lingua Graecorum Tuſci ſunt cognominati.* Primum igitur Umbri hanc partem Italiae, quae nunc Etruria dicitur, tenuerunt, qui poſtea a Pelaſgis pulſi ſunt. Pelaſgos deinde Lydi pepulere, qui primo Tyrrheni, mox Tuſci ſunt dicti. Hanc hiſtoriam Dionyſius Halicarnaſſeus graecus auctor diligentius proſecutus eſt docens & qua ratione ex Lydia, quae fuit quondam Meoniae pars, abierint, & quibus jactati caſibus in Italiam pervenerint. Meminit etiam hujus rei Plutarchus philoſophus nobilis, & hiſtoriarum antiquarum curioſiſſimus. Satis probatum eſt, quod ex Lydia venerint. Quod autem multum in Italia mari terraque potuerint, & quod utrunque mare ab illis nominatum ſit, & quod omnia ferme loca trans Padum uſque ad Alpes tenuere, & duodecim Urbes trans Padum habuere, quarum una Mantua eſt, jam oſtendam. Verba Titi Livii ex libro ab Urbe condita V. *Tuſcorum ante Romanum Imperium late terra marique opes patuere. Mari ſupero inferoque, quibus Italia modo Inſulae cingitur, quantum potuerint, nomina ſunt argumento: quod alterum Tuſcum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare*

ab

(1) Lib. I. Sermonum Sat. VI.

ab Adria Tuſcorum Colonia vocavere Italicae gentes. Graeci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum vocant, & in utrunque mare vergentes incoluere Urbibus duodenis terras prius cis Apenninum ad inferum Mare; poſtea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant Coloniis miſſis, quae trans Padum omnia loca excepto Venetorum angulo, qui ſinum circumcolunt maris uſque ad Alpes tenuere. Haec ſunt Titi Livii verba quanti auctoris, & quantae fidei? Quibus relatis quid opus eſt jam me loqui? Duodenis inquit Urbibus, terras in utrumque mare vergentes incoluere, hoc eſt XII. Urbes habuerunt in Etruria, quae vergit in inferum mare, & XII. trans Apenninum in terris, quae in Superum mare vergunt. Nam quot erant originis capita in Etruria, totidem poſtea Colonias trans Apenninum per tertas in Superum mare vergentes miſere, quae omnia trans Padum loca praeter extremum Venetorum angulum occuparunt. Harum unam nominat Adriam, a qua Adriaticum appellatur Mare, ceterarum nomina tacuit. Sed locorum circumſcriptione comprehendit, cum Tranſpadanam regionem totam excepto Venetorum extremo angulo dixerit tenuiſſe. Verba Plinii Secundi de Tuſcorum potentia, & de ceteris, quae ſupra narravimus, ex libro Naturalis Hiſtoriae III. *Umbrorum gens antiquiſſima Italiae exiſtimatur. Trecenta eorum oppida Tuſci debellaſſe reperiuntur.* Item ex eodem libro cum de Padi Fluvii oſtiis loquitur, ſic inquit: *Nobili portu oppidi Tuſcorum Atriae, a quo Atriaticum mare appellabatur, quod nunc Adriaticum.* Utrunque igitur mare a Tuſcis nominatum conſtat, & Adriam unam fuiſſe ex XII. Urbibus, quas trans Apenninum Tuſci habuere, & Titus Livius, & Plinius expreſſe teſtantur. Nunquid igitur & Mantua

una

una ex illis eſt? Vide quaeſo quam aperte. Verba Plinii ex Libro item III. *Mantua Tuſcorum Colonia ex Tranſpadanis ſola reliqua*. Ergo temporibus Plinii omnes aliae Tuſcorum Coloniae trans Padum poſitae interierant, Mantua ſola reſtabat. Quid Virgilius? Nonne & ipſe hoc idem teſtatur? Recita Virgilii verba de Mantua ex Libro X.

Ipſa caput populis, Tuſco de ſanguine vires.

Natam de Tuſco ſanguine patriam ſuam Virgilius gloriatur. Verba Servii Virgilii Commentatoris viri doctiſſimi: *Tuſcos paene omnem Italiam ſubegiſſe manifeſtum eſt*: Item alio loco. *Origo Mantuanorum a Tuſcis venit*. Quid igitur aut certius, aut teſtimoniis veterum confirmatius eſſe poteſt, quam Mantuam a Tuſcis conditam? Cum & T. Livius omnia trans Padum loca praeter extremum Venetorum angulum tenuiſſe dicat Etruſcos, & XII. urbibus eas terras incoluiſſe, & Plinius Mantuam Tuſcorum Coloniam fuiſſe expreſſe aſſerat, & Virgilius ortam a Tuſco ſanguine patriam glorietur, & Servius originem Mantuanorum a Tuſcis veniſſe confirmet? Si unus mehercle aliquis iſtorum hoc ſcriberet propter ſummam auctoritatem verum putarem: nunc omnibus ſimul aſſerentibus nullis contradicentibus quis tandem locus ambigendi relinquitur? Veniſſe igitur ex Lydia Tuſcos, & late terra marique eorum opes in Italia patuiſſe, Colonias XII. trans Apenninum miſiſſe, quarum una Mantua fuit, uſque adeo manifeſtum eſt, ut nulla prorſus dubitatio de illius origine cuiquam eſſe debeat tot tamque praeclaris auctoribus eadem aſſerentibus. Quare hoc fixè & immobiliter teneamus, Etruſcos Mantuae fuiſſe conditores; id enim exploratiſſimum eſt, nec dubitationem habet ullam. Particularis vero ſeries rei, ideſt quo tempore condita ſit, & quamobrem Mantuae

tuae

tuae nomen illi inditum, & quis Etruſcorum Princeps in condenda urbe deducendaque Colonia fuerit, & quo ex populo Etruriae origo ducatur non uſque adeo clara eſt, nec auctores tradunt ulli, quod equidem ſciam, praeter unum Virgilium. Nec id certe mirum; nam trita quidem iſta, atque minuta pleraque hiſtoria negligit: alioquin infinita eſt etiam ſcribendi prolixitas, ſatiſque facit hiſtoria ſi dixerit, Tuſcos duodecim Colonias trans Apenninum miſiſſe, unam illarum Mantuam fuiſſe. At Virgilius, utpote civis & ſciens minutiora haec de patria prodidit, qui nobis ſufficere debet. Locuples enim teſtis eſt, modo poetam eſſe illum meminerimus. Tempus igitur conditae Mantuae vetuſtum ſane eſt, & ante adventum Aeneae in Italiam. Id enim Virgilius tradit. & procul dubio verum eſt, cum per ea tempora Etruſcorum opes maxime floruerint. Quod ſi ita eſt, ſupra trecentos annos ante Romam conditam fuiſſe Mantuam conſtat, ante vero quam Mediolanum ſupra quadringentos & quinquaginta, ante Cremonam vero & Placentiam, quae duae Urbes a populo Romano conditae ſunt per tempus fere ſecundi Punici belli, ſupra octingentos. Haec de tempore ſatis ſit in tam vaſta antiquitate dixiſſe. Nam diem & annum quaerere perabſurdum eſſet. Princeps autem Etruſcorum in condenda Mantua fuiſſe traditur vir quidam divinarum rerum ſcientia clarus nomine Ocnus, quem Virgilius poëtico more deſcribens filium fuiſſe ait Tuſci amnis, & fatidicae Mantus. Nam cum Aeneas bello a Rutulis Turnoque premeretur, ad florentes Etruſcorum opes confugiſſe illum Virgilius dicit, & auxilium adverſus Turnum Rutuloſque impetraſſe, cujus illa ſunt pro Tuſcorum gloria dicta.

Aſt

Aſt tibi ego ingentes populos, opulentaque regnis
Jungere caſtra paro,

& quae ſequuntur. Praeſtantibus autem auxilia Civitatibus Etruſcorum Mantuam quoque ut a Tuſcis ortam miſiſſe auxilia dicit, & conditorem ejus in hoc loco nominat. Verba Virgilii [1] haec ſunt:

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris
Fatidicae Mantus, & Tuſci Filius amnis,
Qui muros, matriſque dedit tibi Mantua nomen.

Tam fictio eſt, quod fuerit filius Mantos, quam eſt etiam fictio, quod fuerit filius amnis Tuſci. Hic eſt enim Poëtarum mos, veritatem aliquo velamento obtegere. Nam quia Tuſcus erat, Tuſci amnis filium dixit, quia divinandi arte pollebat, fatidicae Mantos filium eſſe ait. Augures enim & vates ac hujuſmodi homines, qui vaticinantes futura praedicunt, Graece mantes appellantur, & divinatio ipſa mantia. Haec autem ſcientia uſque adeo praecipua apud Tuſcos fuit, ut Romani poſtea rerum domini quotiens grave quicquam reipublicae imminebat, vates & aruſpices ex Etruria accerſirent, quod & apud Livium frequentiſſime legimus, & M. Cicero ante Conſulatum ſuum ob timorem conjurationis factum oſtendit, & Lucanus in Arrunte teſtatur, qui imminente terrore civilis belli Romam ex Etruria accerſitus, cum incoleret deſertae maenia Lunae futura vaticinatus eſt. In hac itaque diſciplina excellens Ocnus filius Mantus poëtice dicitur, & a matris nomine, ideſt a divinandi ſcientia, quae Mantia eſt, Mantuam nominaſſe. Muros inquit & nomen tibi dedit: muros & nomen dare, ideſt urbem condere. Tuſcum autem fuiſſe, paulo poſt aperte declarat, dum dicit:

Ipſa caput populis, Tuſco de ſanguine vires.

Quod

(1) Lib. X. Aeneidos.

Quod ſi quis eſt a poëticis moribus omnino abhorrens, qui ſimplicius & groſſiori modo iſta accipiat, & non fictionem, ſed veram hiſtoriam putet Ocnum Mantonis fuiſſe filium; tamen id ad improbandum genus nichil attinet, cum filius paternam originem ſequatur, non autem maternam. Ocnus enim Tuſcus fuit quacunque tandem matre fuerit genitus; & Mantuam a Tuſcis conditam non poëta modo ipſe, verum etiam certiſſimi auctores tradidere. Ex quo autem Etruriae populo (nam XII. fuiſſe ſupra docuimus) Mantuani originem ducant, nemo id tradit; ſed videntur ex tribus ſimul populis Etruriae orti, quod Virgilius ſignificat dicens: (1)

Mantua dives avis, ſed non genus omnibus unum:
Gens illi triplex, populi ſub gente quaterni.
Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires.

Gens, inquit, illi triplex ideſt ex tribus originis capitibus; nam XII. originis capita erant in Etruria, quod Livium ſcripſiſſe ſupra oſtendi. Populi ſub gente quaterni, ideſt unaquaequae gens illarum trium in quatuor dividebatur tribus. Sic tota Mantuana Civitas XII habebat tribus, quas populos non inſolenter appellat. His autem omnibus Mantua ipſa, ideſt Urbs Mantuana caput erat. Eſt enim aliud urbs, aliud civitas, cum urbs quidem ſtructuram murorum ſignificet, civitas autem hominum multitudinem jure ſociatorum. Nam qui dicunt, Mantuam conditam quidem ab initio a Tuſcis, ſed poſteris temporibus una cum Tuſcis conditoribus Gallos, & Venetos habitare coepiſſe, hi non multum ſatisfaciunt. Nam ſi ita eſſet, cur ſubderet Poëta doctiſſimus:

Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires?

Inſuper temporibus Aeneae, de quibus Poëta loqui-

(1) Lib. X. Aeneidos.

tur, nondum Galli in illas regiones venerant. Quippe circiter centeſimum & quinquageſimum annum poſt Romam conditam duce Belloveſo primum alpes tranſiere. Quod ſi hoc ad poſteriora referas tempora, & Gallos, atque Venetos in civitatem receptos dicas; tamen id remanet Mantuam ab initio conditam fuiſſe a Tuſcis, & poſtmodum alias quoque gentes in civitatem receptas ita tamen, ut Tuſci dominarentur, atque praeeſſent. Hoc enim ſignant verba illa:

Ipſa caput populis: Tuſco de ſanguine vires:

ideſt robur & potentia Tuſci ſanguinis. Reſtat ergo utcumque tandem verſeris Mantuam a Tuſcis conditam fuiſſe: quod Virgilius ipſe Mantuanus totius antiquitatis peritiſſimus, & alii probatiſſimi rerum ſcriptores tradidere. Nec ullus eſt auctor, qui contra ſentiat praeter unum Dantem, de quo valde admirari compellor, quod cum Tuſcus ipſe fuerit, & Virgilii, ut aſſerit, ſectator, ea, quae de Tuſcorum potentia a tot & tam claris auctoribus ſcripta ſunt, neque legiſſe unquam, neque notaſſe videtur, & uſque adeo a Virgilio diſcedit, ut cum ille de Tuſco ſanguine ortos Mantuanos aſſerat, & Ocnum nominet conditorem, iſte quaſi ignarus omnium aliam quandam originem aſſignet. Sed neque auctorem ullum opinionis ſuae, neque argumentum aliquod ad confirmandum inducit. Quare cedat ipſe opinioni eorum, quos ſupra nominavimus, qui & proximiores temporibus illis fuere, & ab aliis ſcriptoribus vetuſtioribus accepere. Equidem ſcio, quae de Tireſia poëtae ſcribunt, omnia ſimulata eſſe atque conficta, nec veritatem habere, ſed intellectum veritatis viſis anguibus percuſſiſque primo de mare in feminam verſum, rurſus deinde poſt aliquot annos percuſſis reverſum in marem. Mox arbitrum ſumptum inter

Jo-

Jovem & Junonem pro feminae libidine tuliſſe ſententiam, ob quam irata Juno lumen ademit. Jupiter caſum miſeratus cum oculos reddere fas non eſſet, divinandi ſcientiam in compenſationem retribuit. Haec poëtarum deliramenta puerilia certe, ac neſcio an ſatis pudica perſcrutari omittamus. De eo ſolum videamus, quod ad Mantos fabulam attinet. Plato Philoſophus in illo praeclariſſimo libro, cui Phaedo nomen eſt, inde mantiam ſcribit, quod vates cum futura praedicunt, quaſi quodam divino corripiuntur furore. Itaque mantes eos dici, quaſi inſanos & furentes, quod in delphicis Oraculis & ſybillinis apparet reſponſis. Cum ergo Tireſiam Vatem fuiſſe conſtet, ac divinandi artem praecipuam habuiſſe, Manto, quae divinationem ipſam ſignificat, hominem fuiſſe credam, atque non artem? Nimis ſocordis eſt fabulas ſic accipere ut res veras, & in figmentis poëtarum non ſupra verba animum attollere. Nam quod filia Tireſiae dicitur, id ad omne, quod ex nobis peperimus, commune eſt. Enimvero peperiſſe Tireſiam divinandi artem ex eo patet, quod non ab homine aliquo inventore, ſed a Jove largitore dicitur accepiſſe. Haec igitur divinandi ars Tireſiae filia, ideſt inventio fuit, quam Dantes quidem Virginem dixit, Virgilius autem doctius & verius matrem appellavit. Nam Virgo quidem nichil parit: itaque nec mater cujuſquam eſt. Ars vero divinandi, & multos jam alios, & Ocnum in lucem, ideſt in claritatem produxit. Ut enim mater filium in lucem edit; ſic ars, quae clarum aliquem & conſpicuum reddit, mater illius merito nuncupatur. Vanum igitur & puerile eſt credere, Manto fuiſſe hominem, in Italiam veniſſe cum ſervis intra paludem remotam ab omni humano commercio conſtitiſſe, niſi hoc totum poëtice

ullum ob hoſtem, ſi geſta Romanorum legas, magis Romae trepidatum reperies, quam ob Etruſcum, neque dictatores ſaepius dictos. Ab hac eadem gente, ut ad pacem venias, litterae in Italiam adductae, quas Romani quoque, ut poſtea graecas, ſic primum Etruſcas diſcere ſolebant. Ab hac ceremoniarum ſolemnia, ab hac numinis colendi ſcientiam, ritum, diſciplinam Romani ſumpſere. Ab hac Regum, Magiſtratuumque ornamenta omnia. Nam & XII. lictores, qui Regibus, Conſulibuſque apparebant a XII. Etruriae populis accepti, & ſella curulis, ac toga praetexta, palmataque tunica, & currus aurei, ceteraque inſignia Regum, & Magiſtratuum, tubae denique ipſae, quibus pugna accenditur, & hujuſmodi omnia Tuſcorum inventio ſunt, poſtea a Romanis propter ſummam auctoritatem gentis imitando ſuſcepta. Quid dicam de ſcientia divinarum rerum, & proſpicientia futurorum, quae ſemper Etruſca diſciplina vocitata eſt, & jam apud Romanos rerum dominos, atque victores? Quid igitur aut pace, aut bello magis inclytum eſſe poteſt, quam Etruſcum nomen, ſi antiquitatem, & vetuſtam gentis gloriam inſpicias? Denique haec eadem gens hodie quoque non poſtrema Italiae eſt. Sed & ſplendore urbium, & magnitudine ingeniorum, opibuſque & potentia nulli Italicae genti, ut ſine invidia dicam, inferior. Vale ex Florentia VI. Kal. Junias. MCCCCXVIII.

XXVI

LEONARDUS ARRETINUS S. D. JOHANNI NICOLAE SUO.

Suam Ethicorum verſionem defendit.

ADmiratum dixiſti doctum quemdam virum quod in Ethicorum interpretatione, quam nuper edidi ita ſcriptum fuerit *ſummum bonum*, *quod omnia appetunt*, quoniam antiqua interpretatio habuerit non ſummum bonum, ſed bonum. Ego autem illud ante omnia oro, ut neque tibi, neque cuiquam admiratio ſit, ſi antiquus interpres in locis quamplurimis aliter ac ego dixerit. Hoc enim ipſum interpretatio mea pollicetur in quibus ille non bene dixerit, me aliter dicere. Deinde illud peto, ne putet quiſquam me temere quicquam, aut inconſulte poſuiſſe. Videbam enim ab ipſo initio magnas michi controverſias non defuturas praeſertim adverſus eos, qui vetuſtas, ut vere dicam, ambages ex antiqua illa interpretatione imbibiſſent. Itaque hoc impendente metu nullum eſt verbum a me immutatum, quod non millies olfecerim prius. Si unus apex vel unum jota ad ſenſum Ariſtotelis additum ſcienter a me ſit, vel detractum, non recuſo equidem, quominus falſi condemner. Quamobrem commonefacio omnes benigne, & amice, ne in legenda interpretatione mea damnare quicquam properent. Intelligant prius graecas litteras, & vim verborum probe norint, in quibus nos ſupra XVIII. annum aſſiduo paene ſtudio verſati nullum praeſtantem graecae linguae nitorem in-

intactum, illectumque dimiſimus. Tam multa etiam ex Platone, Demoſthene, Plutarcho, Xenophonte in latinum traduximus, ut jam in ea arte veterani ſimus, non tyrones. Cur haec pluribus verbis ad te ſcripſi? Non huius mehercle gratia doctiſſimi viri, qui admiratus eſt, ſed imperitorum, quorum certe maximus eſt numerus, ac leviter ad ſingula carpenda provolant. Nunc venio ad rationem verbi. Verbum enim τὸ ἀγαθὸν illud ſignificat, quod M. Tullius graecarum litterarum peritiſſimus in his libris, in quibus de hoc ipſo diſputat, Finem Bonorum interpretatur, quandoque etiam extremum appellat, quandoque ſummum. Nobis autem ſummum bonum placuit appellare, quoniam magis conſuetum id verbum videbatur, quam aut extremum bonum, aut finem bonorum. Omnia tamen haec idem ſignificant. Eſt igitur aliud ἀγαθὸν, aliud τὸ ἀγαθὸν. Primum enim bonum ſignificat, ſecundum autem ſummum, & extremum bonorum, quod paulo poſt Ariſtoteles clarius oſtendens inquit: *ſi igitur agibilium finis quiſpiam eſt, quem propter ſe ipſum velimus, alia vero propter illum nec omnia propter aliud optamus, nam ſic in infinitum eſſet progreſſus, jejunaque, & ſtulta reſultaret cupiditas, manifeſtum eſt id eſſe ſummum bonum, & optimum.* Hic idem verbum ponit τἀγαθὸν, quod ſupra poſuerat. Clarius in X. Libro hoc expreſſit, dum de voluptate diſputat, quam nonnulli ſummum bonum eſſe putabant, atque in ea felicitatem conſiſtere arbitrabantur, ſic enim dicit: *Eudoxus voluptatem ſummum bonum eſſe cenſebat, propterea quod cuncta rationalia & irrationalia illam appetere cernebat. Singula enim, quod ſibi bonum ſit reperire, quemadmodum eſcam. Quod autem omnibus bonum ſit, & quod omnia appetunt, id eſſe ſummum bonum.* Hic idem verbum eſt in

graeco, quod fuit ibi: *propterea quod bene oſtenderunt ſummum bonum, quod omnia appetunt*. Et ſane eadem ſententia. Nam quod ibi dicit *bene oſtenderunt*, de Eudoxo, & ſequacibus intelligit, cujus hic recitat ſententiam, ita utrobique eſt τὸ ἀγαθόν. Sed interpres ille in primo dixit *bonum quod omnia appetunt*: hic autem dicit *per ſe bonum*, & ſic ex eodem verbo, ac iiſdem ſyllabis diverſam pro ſuo arbitrio prompſit ſententiam. Nam ſi bonum dicendum fuit, & ea eſt ſignificatio verbi, cur dixit poſtea *per ſe bonum*? Sin autem per ſe bonum dicendum magis erat, cur dixit *bene enuntiaverunt bonum, quod omnia appetunt*. Nam quod inquit *enuntiaverunt*, id quoque alienum eſt a graeco, quod manifeſte dicit *oſtenderunt*, non *enuntiaverunt*. Sed hoc leve: illud grave, & non ferendum, quod idem verbum alibi *bonum* alibi *per ſe bonum* interpretatur, cum utrobique dicendum fuerit ſummum bonum. Nam in verbo τὸ ἀγαθὸν nichil eſt, quod ſignificet *per ſe*. Dicere autem *bonum* non poteſt, cum dicatur quod omnibus bonum ſit, & quod omnia appetunt, id eſſe τὸ ἀγαθόν. Abſurdum enim foret, ſi diceremus, quod bonum ſit omnibus, & quod omnia appetunt id eſſe bonum; ſed dicendum eſt id eſſe ſummum bonum, hoc eſt finis, & extremum bonorum. Haec eſt procul dubio veriſſima, ut vides, interpretatio, & ſignificatio verbi, nec ullam habet dubietatem, quin ita ſit. Duas igitur propoſitiones in principio libri Ariſtoteles praemittit; Una eſt omnem artem, omnemque doctrinam bonum aliquod appetere. Alia eſt omnium tandem appetitum ad ſummum bonum referri. Haec ſecunda propoſitio ex prima deducitur. Ratio hujus eſt, quia bona, quae appetuntur alia ſub aliis continentur, donec perveniatur ad unum ſummum. Quapropter bene oſtenderunt ſummum

mum bonum, quod omnia appetunt. Hanc argumentationem Ariſtoteles artificioſe proſequitur uſque ad concluſionem, quae eſt ibi: *neceſſe eſt id eſſe ſummum bonum, & optimum*, & huic ſententiae utpote verae omnia conſonant, quae ſequuntur. Vale. Poſt ſcriptas litteras aliud occurrit, quod ſubjiciam ad probationem, quod τὸ ἀγαθὸν ſignificet ſummum bonum. Ariſtoteles in primo Ethicorum circa finem dum quaerit an felicitas ſit laudabilium, vel honorabilium ſic ait: videtur Eudoxus probe voluptati principatum defendere, quod cum non laudetur voluptas, & ſit bonum, praeſtabilius aliquid ſignificari putat, quam ea, quae laudantur. Talem enim eſſe Deum, & ſummum bonum, ad haec enim & alia referri. Litera habet in graeco talem eſſe Deum, & τὸ ἀγαθὸν, quod aliter exponi non poteſt, quam ſummum bonum. Nam dicere per ſe bonum alienum eſt a ſignificatione graeci verbi, ut patet etiam mediocriter in ea lingua eruditis. Dicere autem bonum alienum eſt a ſententia ut quivis intueri poteſt. Repugnaret enim ſibi ipſi, ſi diceret praeſtabilius aliquid ſignificari, quam bonum, & poſtea concluderetur eſſe bonum. Sed eſt dicendum ſummum bonum, quod Deo parificat, & ad ea referri cetera aſſeverat. Ut autem videant increduli, & pertinaces dicendum eſſe ſummum bonum, & non per ſe bonum, ſubjiciam Boetii verba, qui unus omnium noſtrorum in graecis litteris doctiſſimus fuit. Ex hoc enim Ariſtotelis dicto, quo aſſeritur ad Deum & ſummum bonum cuncta referri, Boetius probat Deum & felicitatem eſſe idem. Verba illius haec ſunt. Quod a ſummo bono diverſum eſt ſui natura, id ſummum bonum non eſt, quod nefas eſt de Deo cogitare, quo nichil conſtat eſſe praeſtantius. Sed ſummum bonum beatitudinem eſſe conceſſum eſt.

Igi-

Igitur Deum eſse ipſam beatitudinem neceſse eſt confiteri. Item paulo poſt inquit: Duo ſumma bona, quae a ſe diverſa ſint, eſse non poſsunt: Atqui & Deum, & beatitudinem ſummum bonum eſse collegimus.

Finis ſecundae & ultimae Partis Epiſtolarum Familiarium Leonardi Arretini.

LEO-

Digitized by Google

LEONARDI BRUNI ARRETINI
ALIQUOT
EPISTOLAE
POPULI FLORENTINI NOMINE AD CONCILIUM BASILEENSE CONSCRIPTAE.

I.

SACROSANCTAE SYNODO BASILEENSI.

Nullam Urbem Florentia aptiorem ad Concilium recipiendum.

REverendiſſimi in Chriſto Patres, & Domini poſt humilem recommendationem. Jampridem audientes mirabilia, ac fructuoſiſſima opera Sacroſanctæ Synodi Baſileenſis incredibili affectione, immo potius devotione erga illam inflammati

mati eramus. Quis enim non admiretur illius opera? Quis non ad coelum laudibus extollat? a qua conſpiciat uſque adeo peſtiferas haereſes amputatas, ac ſanata tam periculoſa populi vulnera, a qua etiam prolapſa permulta ſanctiori diſciplina correpta, ac deformia reformata eſſe videamus. Quid dicemus de pace atque concordia Chriſtifidelium ab eadem Synodo multis laboribus procurata? Quid de nefariis bellorum turbinibus, aut ſublatis omnino, aut certe compoſitis? Fatemur nos quidem pro hujuſmodi ſollicitudinibus, atque curis, pro hujuſmodi operibus, ac beneficiis in Populum Chriſtianum collatis omnes teneri, atque debere ſanctiſſimam Synodum praecipua reverentia, devotioneque complecti. Nunc autem cum ardet eadem ſacroſancta Synodus circa reductionem unionemque Graecorum, ex eadem officina caritatis, & ſapientiae, ac beneficentiae manat, ut ad ceteros labores pro communi utilitate ſuſceptos hoc unum opus vere laudabiliſſimum ſuperaddatur. Ad quod quidem conficiendum ſi dignabitur ſacroſancta Synodus urbem noſtram pro loco, quemadmodum Orator veſter aſſerit, acceptare, gaudebimus nos quidem tamquam participes, atque coadiutores tanti boni. Et profecto affirmare audemus nullum in tota Italia locum magis idoneum ad tantam rem conficiendam reperiri poſſe, quam civitatem noſtram, tum propter animos noſtrorum Civium mirabili devotione erga eamdem Synodum affectos, tum propter capacitatem loci, tum propter opportunitatem ſitus, tum propter ubertatem, & abundantiam rerum ad vitam pertinentium, ac ſuper omnia propter ſecuritatem, & libertatem. Et de affectione quidem noſtra ſatis ſuperius dictum ſit. De capacitate vero loci quid attinet diſputare? Cum ſit civitas noſtra ſpatioſa, & ingens

gens, atque plena ſplendidiſſimorum aedificiorum infinitae quaſi multitudinis capacem? Situs autem opportunitas major reperiri non poſſet, cum ſit terra, marique acceſſibilis. Duobus ſiquidem maribus Italia cingitur, quorum alterum territorio noſtro pertingimus, portumque in eo habemus inclytum, & famoſum, ab altero vero littore noſtro ultra viginti paſſuum millibus cum territorio noſtro diſtamus, ut ſi Graeci per ſuperius mare, quod eſt illis aptius, venire velint, & vel Ravennae, vel Arimino ſuis navibus applicare, propinquum ſit territorium noſtrum ad eos ſuſcipiendos. Sin per inferius mare adventare velint, in Portum noſtrum Piſanum ſtatim deſcendent. Abundantia vero rerum ſumma eſt, cum & maria undique multa importent, & territorium habeamus uberrimum tritici, olei, vinique optimi, ac ceterarum omnium rerum inprimis abundans, tantaque latitudo eſt territorii noſtri, ut ſupra centum millia paſſuum quoquo verſus extendatur, habemuſque in eodem territorio oppida permulta, & aliquot urbes longis ſpatiis inter ſe diſtantes, quarum unaquaeque ſufficiens eſſet, ſi forſan aliquam ob cauſam expediret, Concilium recipere, atque optime alere. Securitas autem praecipua noſtris in locis eſt propter libertatem civitatis, quae nullius dominio paret, ſed ſe ipſam in juſticia & aequitate gubernat, neque cuiquam patitur violentiam inferri. Hac igitur fiducia inducti quam large & affectuoſe reſponderimus praeſtantiſſimo viro Domino Guaſpari de Peruſio Oratori veſtro ſuper hac materia ad nos miſſo, Reverendiſſimae P. V. ab eo potuerunt intelligere. Nam & ſecuritates poſtulatas pleniſſime dedimus, & circa ſummam ſeptuaginta millium Florenorum ab eo requiſitam, quoniam ipſe mandatum non habebat, parati erimus,

cum

cum aſſignamentum, & cautiones ad hoc opportunae praeſtabuntur, quod poſtulatur efficere. De ceteris autem, quae pertinent ad pretia rerum, & taxationes domorum, & alia hujuſmodi larga manu permiſimus, atque conceſſimus recordantes, quod jam ſaepius Curia Romana fuit in civitate noſtra, & ſemper Curiales invitiſſimi, & contra eorum deſiderium receſſerunt. Ita ſe bene tractatos in illis rebus per experientiam cognoſcebant, quod multo magis nunc facere parati ſumus. Datum die III. Julii 1436.

II.

SACROSANCTAE SYNODO BASILEENSI.

Pecuniam a Concilio poſtulatam promittit.

REverendiſſimi in Chriſto Patres, & Domini poſt humilem recommendationem. Scripſimus nuper Sacroſanctae Synodo per litteras duplicatas oſtendentes ſinceritatem devotionis noſtrae, & quod gratiſſimum nobis foret, quodque ſummi beneficii loco acciperemus, ſi ſacroſancta Synodus, quemadmodum nobis per Oratorem ſuum intimavit, civitatem noſtram pro loco, atque ſede Concilii in hac laudabiliſſima reductione Graecorum tractanda, & Deo auctore concludenda recipere dignaretur. Verum quia in eiſdem litteris mentio fit de ſumma ſeptuaginta millium Florenorum poſtulata, & dubia quaedam poſſent apud mentes aliquorum exoriri, ad declarandam, rectificandamque eam partem offerimus aſſertive, & expreſsè ſummam illam ſeptuaginta millium florenorum juxta poſtulationem

fa-

factam nobis per Dominum Guaſparem de Peruſio Oratorem veſtrum. Et rurſus quia de aſſignamentis, & cautionibus faciendis pro reſtitutione ejusdem ſummae in litteris noſtris ſit mentio, ad declarandam quoque iſtam partem, & omnem dubietatem tollendam dicimus nos in Reverendiſſimorum Patrum, ideſt Sanctae Sabinae Legati, & Sancti Petri ad Vincula Cardinalium declaratione remittere hujuſmodi aſſignamenta, & cautiones remanſuri contenti ad illos modos, & ad illa aſſignamenta, & cautiones, quae per eoſdem Dominos Cardinales ſufficere fuerit declaratum. Cum igitur pars iſta pecuniarum nullum habeat dubium, ac devotio populi noſtri erga Sanctiſſimam Synodum ſit explorata, & certa, & opportunitas hujus loci tanta ſit, ut reperiri major non poſſit, humiliter ſupplicamus eidem Synodo, & omni prece inſtamus, ut dignetur pro gloria ſempiterna civitatis noſtrae hunc locum acceptare atque eligere, cujus quidem opportunitas tanta eſt, ut non ſit facile majorem reperire. Sive enim de ſitu quaeritur, duplicia maria opportuniſſime illi deſerviunt, & a terra inſuper habiliſſimus eſt, ſive ſalubritas, nullo in loco amoenior aer eſt, nullo purior, ſive commoditas, nullo in loco ſpecioſiora, & capaciora aedificia reperientur cum templorum magnificentiſſima amplitudine, atque ornatu, ſive abundantia, & bonitas rerum ad vitam pertinentium, nullo in loco praeſtantiora omnia. Quid dicemus de ſecuritate, & libertate? Quae una res maxime per Sanctiſſimam Synodum ponderanda. Certe dicere audemus nullo in loco parem ſecuritatem, libertatemque reperiri propter aequalitatem civium, & popularem gubernationem. Accedit etiam nomen, & gloria civitatis noſtrae, quae non eſt poſtrema, neque obſcura, ſed profecto talis, ut illum

luſtrari a Sanctiſſima Synodo, & decorari a tanto cetu praeſtantiſſimorum virorum facillime poſſit, & ipſa certe nonnichil dignitatis, ac reputationis verſa vice afferre. Quibus quidem rationibus nemo recte judicans alterum locum civitati noſtrae in hac, quae tractanda eſt, materia anteferret. Datum die XIV. Auguſti 1436.

III.

CARDINALI SANCTAE SABINAE, ET SANCTI PETRI AD VINCULA.

Eis gratias agit, eorumque arbitrio ſe permittit.

REverendiſſimi in Chriſto Patres, & Domini. Si de agendis dignis gratiis Reverendiſſimis Paternitatibus Veſtris pro tantis beneficiis, quanta Reipublicae noſtrae conferre ſtudetis, ſcribere aggrederemur, longa nimis verborum ſeries foret a nobis explicanda. Sed nos verba dimittentes, gratam, ſempiternamque memoriam ſuſceptorum beneficiorum mentibus noſtris defixam perpetuo reſervamus. Scripſimus autem prius Sacroſanctae Synodo, quae ſcribenda nobis videbantur per litteras duplicatas. Nunc autem materiam accelerantes & omnem dubietatem reſecare properantes, & ſimul fiduciam eximiam, quam in Veſtris Paternitatibus habemus, oſtendere volentes iterato ſcribimus Sacroſanctae Synodo magis aſſertive offerentes ſummam ſeptuaginta millium Florenorum juxta requiſitionem nobis factam, & in declaratione V. R. P. remittentes aſſignamenta, & cautiones pro reſtitutione ejuſdem ſummae ſeptuaginta millium Flore-

Digitized by Google

norum nobis facienda remanſuri contenti ad illos modos, & ad illa aſſignamenta, & cautiones, quae ſufficere nobis per V. R. P. fuerit declaratum. Inſuper hoc R. P. V. ſpecialiter dicimus, quod etiam ſi majori ſumma indigebit Sacroſancta Synodus pro confectione tanti boni, quantum ſcilicet eſt reductio Graecorum, parati erimus de illa ſubvenire, atque ſupplere, ſi modo eligi locum iſtum, & hic tractari tantum bonum contingat. Quare R. P. V. hortamur, rogamus, atque etiam ſupplicamus, ut non tantum pro bono noſtro, verum multo magis pro univerſali, & pro tantae rei confectione velitis hunc locum noſtrum promovere, quia nullus habilior, nullus aptior, nullus efficacior ad tantam rem conficiendam poſſet faciliter reperiri, neque in quo ſecuritatem, atque libertatem majorem poſſit ſibi Sacroſancta Synodus abſque ullo dubio repromittere. Datum die XIIII. Auguſti 1436.

IV.

DOMINIS CARDINALIBUS SANCTAE SABINAE, ET SANCTI PETRI AD VINCULA.

Oſtendit Picininum non invaſiſſe ditionem Florentinam

REverendiſſimi in Chriſto Patres, & Domini. Deductum eſt ad notitiam noſtram, quod nonnulli apud Sanctum Concilium fama divulgaverunt Nicolaum Picininum cum gentibus Ducis Mediolani territorium noſtrum invaſiſſe, ac perveniſſe cum vexillis ſuis uſque ad portas noſtrae ci-

vitatis. Sive igitur ex calumnia, ſive ex errore hujuſmodi famam divulgaverunt, neceſſarium putavimus R. P. V. de veritate certiores reddere. Venit enim Nicolaus Piciniuus cum omni robore Ducis Mediolani in territorium civitatis Lucanae, & a nobis per litteras, & nuntios rogando petivit, ut tranſitum ſibi per territorium noſtrum concederemus, ut ipſe duo millia equitum ad Franciſcum Picininum filium ſuum, qui eſt in finibus Regni Apuliae poſſet tranſmittere. Promittebat vero indemnitatem pro ſuis, qui traſmitterentur, & quod non amplius una nocte in territorio noſtro moram traherent. Nos autem utpote qui non ſatis de hujuſmodi tranſitu confidebamus, magnificum Comitem Franciſcum Sfortiam, ac reliquas gentes noſtras Nicolao Picinino, & ſuis oppoſuimus aditus illos occupantes, per quos veriſimiliter tranſitum ab eodem Nicolao, & ſuis fieri oportebat. Quo facto nec Nicolaus Piciniaus ſe ſe movit de territorio, nec tranſire tentavit veritus magnitudinem copiarum, quae ſibi, & ſuis per nos fuerunt oppoſitae. Itaque ſileant qui dicunt illum invaſiſſe territorium noſtrum. Neque enim intrare fines noſtros auſus eſt, nec de territorio Lucano exivit, nec illum ipſum, quem poſtulavit, tranſitum potuit obtinere obſtantibus, ac repugnantibus validiſſimis copiis noſtrae civitatis. Quare Paternitates Veſtras rogamus, ut velint de hoc ipſo apud Sacrum Concilium notitiam praebere, ne forſan aliqui aſtute, & maligne famam iſtam vulgaverint ad opinionem civitatis noſtrae deprimendam. Datum die 30. Octobris 1436.

CON-

V.

CONCILIO BASILEENSI.

Negat Florentinos foedus iniiſſe cum Pontifice.

Reverendiſſimi in Chriſto Patres, & Domini poſt humilem recommendationem. Quia percepimus eſſe nonnullos, qui ad excludendam civitatem noſtram in ſacroſancta Synodo divulgarunt nos habere confoederationem, & ligam cum Domino Papa, viſum eſt nobis declarare per literas noſtras veritatem, ut illi, qui falſo vulgaverunt, de ſuo mendacio fructum non reportent. Noverint igitur R. P. Veſtrae, quod haec Civitas noſtra utpote Chriſtiana, atque fidelis ſemper fuit, magnam habuit devotionem; ac reverentiam erga Romanam Eccleſiam, ut probari poteſt per multos caſus, & res geſtas. Cum Papa tamen Eugenio Romano Pontifice hodierno neque ligam habemus, neque confoederationem ullam, & praeter devotionem, & reverentiam, quam ſibi ut Romano Pontifici debemus, in nullo penitus obligati ſumus. Haec eſt veritas, quam illi ipſi non ignorant, qui contraria divulgant, ſed faciunt cauſa decipiendi, atque fallendi. Quocirca V. R. P. humiliter rogamus, ne velint hujuſmodi diſſeminatoribus fidem impartiri, utpote falſis, atque variis. Noſtra enim civitas libertatem habet puriſſimam, & ſecuritatem omnimodam, neque Romano Pontifici aliqua ratione obligata exiſtit, niſi illa communi, per quam ipſi tamquam Pontifici reverentiam debitam impertimur, quemadmodum ceteri populi Chriſtiani. Datum die XXIII. Decembris 1436.

INDEX I.

EORUM, AD QUOS EPISTOLAE SCRIPTAE SUNT.

A

ALphonſo Epiſcopo Burgenſi Lib. IX. Epiſt. XI.
Andreoccio Petruccio Lib. IX. Epiſt. VIII.
Angelo Lib. X. Epiſt. XXIII.
Anonymo Lib. X. Epiſt. XVII. & XXII.
Antonio Cremonenſi Lib. VII. Epiſt. V.
Antonio Caſino Epiſcopo Senenſi Lib. IV. Epiſt. XVI.
Antonio Grammatico Lib. I. Epiſt. XIV., & Lib. VIII. Epiſt. II.
Antonio Lib. III. Epiſt. XI.
Arpino Lib. X. Epiſt. I.
Atto Militi Saxoferratenſi Lib. VI. Epiſt. VII.

B

BAptiſtae Alberto Lib. IX. Epiſt. X.
Bartholomaeo Lib. VII. Epiſt. III.
Benedicto Anagnino Lib. VII. Epiſt. X.
Bernabae Senenſi Lib. VII. Epiſt. VII.
Bonifacio Salutato Colucii Filio, fratribuſque Lib. II. Epiſt. XI.

C

CArdinali de Columna Lib. IX. Epiſt. VI. Lib. X. Epiſt. XV.
Cancellario Lucenſi Lib. VI. Epiſt. IV.
Cyriaco Anconitano Lib. VI. Epiſt. IX., & Lib. IX. Epiſt. V.
Colucio Salutato Cancellario Florentino Lib. I. Epiſt. I. II. III. IV. V. VI. VII. Lib. X. Epiſt. V.
Corvino Lib. IV. Epiſt. VI.
Coſmo Mediceo Lib. VII. Epiſt. I.

Deme-

D

DEmetrio Lib. IV. Epiſt. XXII.

E

EUgenio Papae IV. Lib. X. Epiſt. XVIII.

F

FElici Lib. IV. Epiſt. VII.
Feltrino Bojardo Equiti Ferrarienſi Lib. X. Epiſt. VII.
Flavio Blondo Forolivienſi Lib. VI. Epiſt. X. Lib. VIII. Epiſt. I., & Lib. X. Epiſt. X., & XI.
Franciſco Barbaro Lib. IV. Epiſt. X XVII.
Franciſco Gonzagae Principi Mantuanorum Lib. X. Epiſt. XXV.
Franciſco Piccolpaſſo Archiepiſcopo Mediolanenſi Lib. V. Epiſt. III. Lib. VII. Epiſt. IV. Lib. VIII. Epiſt. IV., & VI. Lib. X. Epiſt. II. VIII. XXIV.
Franciſco Philelpho Lib. V. Epiſt. VI., & Lib. VI. Epiſt. XI.
Franciſco Principi Cortonenſium Lib. II. Epiſt. II. III. VII. VIII.

G

GErardo Landriano Cardinali Comenſi Lib. VIII. Epiſt. VII. & VIII.
Guarino Veronenſi Lib. IV. Epiſt. XIV. Lib. V. Epiſt. VIII. & Lib. X. Epiſt. XII. & XVI.

H

HUgoni Bentio Medico Senenſi Lib. V. Epiſt. I.

I

JAcobo Foſcaro Veneto Lib. VII. Epiſt. VIII. & Lib. VIII. Epiſt. III.

Johanni Marraſio Poëtae Siculo Lib. VI. Epiſt. I.
Johanni Cirignano Lucenſi Lib. IX. Epiſt. XII.
Johanni Tortellio Lib. IV. Epiſt. XVIII. & XX. Lib. IX. Epiſt. IX.

L

LApo Juniori Lib. X. Epiſt. IX.
Laurentio Lib. IV. Epiſt. XIII.
Lauro Quirino Lib. IX. Epiſt. II. III.
Leonardo Dato Juniori Lib. IX. Epiſt. VII.

M

MArco Trivenſi Lib. VIII. Epiſt. V.
Marco Dandulo Lib. V. Epiſt. VII.
Martino Papae V. Lib. V. Epiſt. V.

N

NIcolao Albergato Cardinali S. Crucis Lib. VI. Epiſt. II.
Nicolao Cavitello Lib. X. Epiſt. XX.
Nicolao Cebae Lib. IX. Epiſt. IV.
Nicolao Mediceo Lib. I. Epiſt. XIII.
Nicolao Nicolo Lib. I. Epiſt. VIII. X. XI. XII. XV. Lib. II. Epiſt. I. IV. V. VI. IX. X. XII. XIII. XVI. XVIII. Lib. III. Epiſt. II. III. IV. V. VII. IX. XIII. XIV. XV. XVI. XVIII. XIX. XX. Lib. IV. Epiſt. I. II. III. XII. Lib. X. Epiſt. VI. XIX.
Nicolao Equiti Veronenſi Lib. X. Epiſt. XXVI.
Nicolao Lib. VI. Epiſt. VI. & VIII.

P

PAnagatho Lib. I. Epiſt. IX. & Lib. X. Epiſt. IV.
Petrillo Neapolitano Lib. II. Epiſt. XXI.
Petro Lib. X. Epiſt. III.
Petro Turco Lib. IV. Epiſt. VIII.
Petro Aemiliano Lib. II. Epiſt. XV. Lib. III. Epiſt. I. X. Lib. IV. Epiſt. XI. Lib. X. Epiſt. XIV.
Pileo de Marinis Archiepiſcopo Januenſi Lib. IV. Epiſt. XIX.

Pog-

Poggio Bracciolino Lib. III. Epiſt. XVII. Lib. IV. Epiſt. IV. V. IX. XV. XXI. XXIII. Lib. V. Epiſt. IV. Lib. VI. Epiſt. III. V. Lib. X. Epiſt. XIII.

R

Regi Aragonum Lib. VII. Epiſt. II. VI. Lib. IX. Epiſt. I. & XIII.
Riccio Lib. III. Epiſt. VI.
Roberto Ruffo Lib. II. Epiſt. XVII. XIX. XX. XXII. Lib. III. Epiſt. XII.

T

Tito Livio Ferrarienſi Lib. VII. Epiſt. IX.
Thomae Cambiatori Lib. V. Epiſt. II. Lib. X. Epiſt. XXI.

Z

Zucharo Lib. II. Epiſt. XIV. Lib. III. Epiſt. VIII.

Digitized by Google

INDEX II.

QUI EXHIBET RES, ET CLARISSIMORUM VIRORUM NOMINA, QUORUM IN HIS EPISTOLIS MENTIO FIT.

A

ADraſtus quid ſignificet Tom. I. pag. 11. & 13.
Agamemnon quid ſignificet Tom. I. pag. 11.
Alamannus Adimarius Archiepiſcopus Piſanus Tom. I. pag. 57.
Ambroſius Camaldulenſis Tom. II. pag. 31.
——Ejus ſtudium de Philelpho Florentiam evocando Tom. II. pag. 31.
Angelus Corrarius Venetus Pontifex eligitur ſub nomine Gregorii XII. Tom. I. pag. 34.
——Ejuſdem promiſſio, atque jusjurandum Tom. I. pag. 34.
——Benedictum Antipapam ad pacem invitat Tom. I. pag. 39.
——Quatuor novos Cardinales Lucae creat Tom. I. pag. 65.
Antonius Caſinus ad Epiſcopatum Piſaurienſem aſſumitur Tom. I. pag. 47.
Antonius Luſcus Vicentinus Tom. I. pag. 89.
Aquilae Mons Tom. I. pag. 105.
Aſconius a Poggio repertus Tom I. pag. 112.
Aſtyanacta quid ſignificet Tom. I. pag. 11. & 13.
Athiſis Fluvius Tom. I. pag. 103.

B

BArtholomaeus Capra Cremonenſis Tom. I. pag. 44. & 88. Tom II. pag. 28.
Bartholomaeus Montis Politiani Tom. 2. pag. 46. ſeq.
Benedictus Anagninus Tom. 2. pag. 185.
Benedictus Antipapa Tom. I. Pag. 32.
——Gregorium XII. ad Sſchiſma tollendum per litteras hortatur Tom. I. pag. 40.

Can-

C

CAndidus December Tom. 2. pag. 119.
——Leonardum contra Alphonſum defendit Tom. 2. pag. 195.
Cardinales Lucae Pontificem deſerunt Tom. I. pag. 64.
Caroli Malateſtae Ariminenſium Principis laus Tom. I. pag. 80. ſeq.
Cautius Leonardi Familiaris Tom. I. pag. 97.
Ciceronis Orationes duae in Gallia a Poggio repertae Tom. I. pag. 111.
——Epiſtola a Leonardo Arretii inventa Tom. I. pag. 111.
——Epiſtolae ad Atticum librariorum vicio corruptae Tom. 2. pag 115.
——Ejuſdem genus regium Tom. I. pag. 115. ſeq.
Colucius moritur Tom. 1. pag. 21.
Conſtantiae deſcriptio Tom. I. pag. 107. ſeq.

D

DAthus Leonardus junior adverſus invidiam ſcripſit Tom. 2. pag. 152.
Demetrius Bononiam cum Guarino venit Tom. I. pag. 90.

E

EUſtratius Ethicorum Ariſtotelis commentator Tom. II. pag. 4.

F

FRanciſcus Arretinus Epiſcopus Pontificum Secretarius Tom. II. pag. 28.
Franciſcus Brandalia Tom. I. pag. 114.
Franciſcus Barbarus ſacris litteris incumbit Tom. I. pag. 131.
——Laurentio Cancellario Cretenſi reſpondet Tom. I. pag. 25.
——Florentia Romam proficiſcitur Tom. I. pag. 141.
Franciſcus Mini Tom. 2. pag. 154.
Franciſcus Philelphus Dionem e graeco erudite traducit Tom. II. pag. 31.

Gaſpar

G

GAſpar Bononienſis laudatur Tom. 2. pag. 156.
Gerardinus Fulginas Tom. 2. pag. 182.
Guarinus Veronenſis Bononiam venit Tom. I. pag. 90.

H

HEbraicarum litterarum ſtudium minus utile Tom. 2. pag. 160.
Hector quid ſignificet Tom. I. pag. 11.
Hyppolitus quid ſignificet Tom. 1. pag. 12. ſeq.

I

JAcobus Angeli filius Leonardi competitor Tom. I. pag. 2.
—— A Leonardo ſuperatus a Pontifice rejicitur Tom. I. pag. 4.
Jacobus Nicolus Nicolai Frater Tom. II. pag. 21.
Innocentius VII. Roma proficiſcitur Tom. I. pag. 10.
—— Viterbium petit Tom. I. pag. 10.
—— Romam revertitur Tom. I. pag. 19.
—— Apud Baſilicam Vaticani moritur Tom. I. pag. 31.
Johannes Cincius eques Britannus Tom. I. pag. 72.
Johannes Colucii Nepos Tom. I. pag. 21.
Johannes Dominici a Florentinis apud Cardinales Orator Tom. I. pag. 33.
—— Archiepiſcopus eligitur Tom. I. pag. 36.
—— Cardinalis creatur Tom. I. pag. 66.
Johannes Graecus miles Bononiam cum Guarino venit Tom. I. pag. 90.
Johannes Mediceus Tom. I. pag. 39.
Johannes Nicolus Nicolai Frater Tom. II. pag. 19.
Johannes Praepoſitus Inſulenſis Francorum Regis Legatus Tom. I. pag. 101.

Johannes Tortellius Sacris Litteris operam dat Tom. II. pag. 155.

L

LAdislaus Siciliae Rex pacem Eccleſiae inhibet Tom. I. pag. 40.
——Romam adoritur Tom. I. pag. 42.
——A Paulo Urſino in fugam vertitur Tom. I. pag. 42.
Lapus Lecturam adipiſcitur Tom. II. pag. 179.
Laurentius de Monacho Cretenſis Cancellarius Tom. I. pag. 125.
Leonardus Arretinus Romam proficiſcitur Tom. I. pag. 1.
——ob aetatem a Pontifice paene rejicitur Tom. I. pag. 2.
——Pontificiarum Epiſtolarum Magiſter eligitur Tom. I. pag. 4.
——A Colucio Pontifici commendatur Tom. I. pag. 5.
——Viterbium cum Pontifice petit Tom. I. pag. 10.
——Platonem traducit Tom. I. pag. 16.
——Laudationem Florentinae Urbis Nicolao, & Colucio mittit Tom. I. pag. 17.
——De Colucio queritur Tom. I. pag. 20.
——Viterbii aegrotat Tom. I. pag. 20.
——Romam redit Tom. I. pag. 21.
——In Picenum & Gallicum agrum a Pontifice dimittitur Tom. I. pag. 21.
——Inter duos diſceptantes Grammaticos Judex a Pontifice conſtituitur Tom. I. pag. 26.
——Colucii laudationem componit Tom. I. pag. 28.
——Epiſcopatum ab Innocentio ſibi ultro oblatum reſpuit Tom. I. pag. 47.
——Canonicus Florentinus eligitur Tom. I. pag. 47.
——Conſtantiam petit Tom. I. pag. 103. ſeq.
——Ejus inimicitiae cum Nicolo Tom. II. pag. 18. ſeq.
——Quintilianum cum alio Ms. confert, & corrigit Tom. I. pag. 120.
——Contra Alphonſum ſe defendit Tom. II. pag. 81., & ſeq. & pag. 195. ſeq.
——Cum eodem in gratiam redit Tom. II. pag. 185.

Ma-

M

MAnuel Chryſoloras Tom. I. pag. 52. & 90.
Marcellus Stroza Tom. I. pag. 64.
Marini Caravelli laus Tom. I. pag. 5. & 68.
Matthaeus Albitius Tom. I. pag. 113.

N

NIcolaus Cavitellus Tom. II. pag. 186.

P

PAulus Florentinus juvenis egregius Tom. II. pag. 167.
Paulus Galtretanus Tom. II. pag. 176.
Paulus Guiniſius Princeps Lucenſis Tom. II. pag. 43.
Petrus Mianus laudatur Tom. I. pag. 39.
Piſae captae Tom. I. pag. 31.
Politicorum libri a Leonardo e graeco Ariſtotelis traducuntur Tom. I. pag. 69.

R

RAinerius Petri filius Tom. I. pag. 121.
Regium nomen Imperatorio praeſtantius Tom. II. pag. 58.
Rhenus flumen Tom. I. pag. 106.

S

SAvona ad congreſſum eligitur Tom. I. pag. 4.
Sermo vulgaris Tullii aetate diverſus a litterato Tom. II. pag. 62.
Stephanus Arretinus Leonardi Arretini neceſſarius Tom. II. pag. 41.
——Inter Domeſticos Cardinalis Columnenſis recipitur Tom. II pag. 41.
Stulticia invidia pejor Tom. II. pag. 152.

T

Tἀγαθὸν quid ſignificet Tom. 2. pag. 3. ſeq. 86. ſeq. & 231. ſeq.
Temere quid ſit Tom. 2. pag. 175.
Thomas Britannus Tom. 1. pag. 55.
Thomas Salvectus Tom. 2. pag. 177.
Tramenum Tom. 1. pag. 104.
Tridentum Tom. 1. pag. 103.
Tuſci Mantuae conditores pag. 218. ſeq.
Tuſcorum Reges Trabea, & palmata tunica utebantur Tom. 2. pag. 61.

U

UTrum Secretarii Advocatos praeire debeant Tom. 2. pag. 25 ſeq.
Urſinus Paulus Pontificii exercitus Dux Tom. 1. pag. 42.
——Ladislai copias in fugam vertit Tom. 1. pag. 42.

V

VAlerius Flaccus a Poggio repertus Tom. 1. pag. 112.

Z

ZAbarellus Cardinalis Florentinus Tom. 1. pag. 92.
Zachariae Triviſani laus Tom. 1. pag. 51.
Zucharus Tom. 1. pag. 95.

AD-

Digitized by Google

ADPROBATIONES.

Illuſtriſſimus, & Reverendiſſimus Dominus Salvinus Salvinius Canonicus Florentinus videat Librum hunc, cui Titulus: *Leonardi Bruni Arretini Epiſtolarum Libri VIII.*, & referat, an aliquid contineat, quod Catholicae Fidei, vel bonis moribus adverſetur.

Datum Flor. 14. Novembr. 1740.

Julius del Riccio Vicarius Generalis.

Illuſtriſſimi, & Reverendiſſimi Domini Vicarii Generalis Florentini demandatae mihi curae obtemperans, cum Librum hunc *Epiſtolarum*, *&c.* accuratè, diligenterque perlegerim, nihil in ipſo offendi, quod vel Chriſtianae Religionis ſanctitati, vel bonis moribus adverſetur; quare, ut in manibus eat doctorum virorum, luce dignum cenſeo.

Ex aedibus meis III. Kal. Julias A. S. MDCCXLI.

Salvinus Salvinius Canonicus Florentinus.

Attentâ ſupradicta relatione imprimatur

Julius del Riccio Vicarius Generalis.

Rev. Adm Pater Thomas Maria Griſelli Ord. Praed. Sacrae Theologiae Profeſſor Primarius in Collegio S. Marci Florentiae, & S. Officii Conſultor Theologus juſſu Reverendiſſimi Patris Inquiſitoris Generalis videat *Libros Epiſtolarum Leonardi Arretini*, *&c.* & referat, an permitti poſſit, quod typis mandentur.

Dat. in S. Officio apud S. Crucem Florent. 1. Dec. 1740.

F. Franciſcus Antonius Benoffi Min. Conv. Sac. Theologiae Magiſter, Vicarius Generalis Sanctae Inquiſitionis Florentiae.

Juſ-

Digitized by Google

JUſſu Reverendiſſimi Patris Magiſtri Pauli Antonii Ambrogi Generalis Inquiſitoris attente perlegi Librum, qui inſcribitur *Leonardi Bruni Arretini Epiſtolarum*, &c. ipſumque dignum cenſeo, qui publica luce donetur.

Dat. Florentiae in Collegio Divi Marci Ordinis Praedicatorum 10. Decembris 1740.

Fr. Thomas Maria Griſelli in ſupradicto Collegio Primus Sac. Theol. Profeſſor, & Sanctae Inquiſitionis Conſultor Theologus, &c.

Stante ſuperiori atteſtatione Imprimatur

Fr. Franciſcus Antonius Benoffi Min. Conv. S. T. Mag. Vic. Gen. S. Inquiſ.

Carolus Ginori Vidit, sed non intellexit.

820,883

MAG 2016373

Digitized by Google

l. VII, lib. 6

l. IX - l. 12

[illegible]

([illegible])

l. VI, cap. [illegible]

IX - 1º

IX - 2º

IX - 3º 4º 6º 7º 12

X - 12 22-24

Digitized by Google